

МЫРЗАКАМАЛОВ
ШӘРИФУЛЛА

ИСТӘЛЕК ЯЗМАЛАРЫ

Бөйөк Енеүзең
80 йыллыгына
карата

Рәсәй Федерацияһы Фән һәм юғары белем биреү министрлығы
РФА Өфө федераль тикшеренеү үзәге
Почет Билдәһе орденлы Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты

МЫРЗАКАМАЛОВ ШӘРИФУЛЛА

ИҢТӘЛЕК ЯЗМАЛАРЫ

Бөйөк Еңеүҙең 80 йыллығына карата

ӨФӨ-2025

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РФ
РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
УФИМСКИЙ ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР
ОРДЕНА ЗНАК ПОЧЕТА ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

МУРЗАКАМАЛОВ ШАРИФУЛЛА

ПАМЯТНЫЕ ЗАПИСИ

80-летию Великой Победы посвящается

Научно-популярное электронное издание сетевого доступа

**УФА
ИИЯЛ УФИЦ РАН
2025**

УДК 001(094):94:398(=512.141):39(=521.141):001.89(=512.1):908(470.57)
ББК 72.3:63.3(0):63.5(2Рос=Баш):82.3(2Рос=Баш)
М92

*Печатается по решению Ученого совета Ордена Знак Почета
Института истории, языка и литературы Уфимского федерального
исследовательского центра Российской академии наук
(Протокол № 7 от 18.11.2025)*

Рецензенты:

И.К. Янбаев, канд. филол. наук (УУНиТ, г. Уфа)
Ф.Ш. Сибгатов, канд. филол. наук (НБ РБ, г. Уфа)

Научный редактор:

Г.Х. Абдрафикова, канд. филол. наук (ИИЯЛ УФИЦ РАН)

Мурзакамалов Шарифулла. Памятные записи /
М92 автор-составитель З.Г. Абубакирова (Кульбердина); науч. ред.
Г.Х. Абдрафикова. [Электронный ресурс] / ИИЯЛ УФИЦ РАН. –
Уфа : ИИЯЛ УФИЦ РАН, 2025. – 41,3 Mb; 261 с. – URL:
http://rihll.com/files/Knigi/2025/12/file_280-7.pdf – Загл. с титула
экрана.

ISBN 978-5-91608-280-7

В книгу вошли памятные записи, воспоминания Шарифулы Мурзакамалова, башкира из д. Урманчино Насибашевской волости Златоустовского уезда Уфимской губернии (ныне – Салаватский район Республики Башкортостан). Записи в дневнике, выполненные на айском говоре восточного диалекта башкирского языка арабской графикой, транслитерированы впервые. В книге кроме рукописи авторского оригинала и транслитерации на кириллицу дается перевод на русский язык.

Книга адресована ученым-специалистам и широкому кругу читателей.

УДК 001(094):94:398(=512.141):39(=521.141):001.89(=512.1):908(470.57)
ББК 72.3:63.3(0):63.5(2Рос=Баш):82.3(2Рос=Баш)

ISBN 978-5-91608-280-7
DOI 10.31833/280-7.2025.60

©Абубакирова З.Г., 2025
© ИИЯЛ УФИЦ РАН, 2025

Шәрифулла Мырзакамаловтың иҫтәлек язмалары (Инеш урынына)

Башкорт Шәрифулла Мырзакамаловтың иҫтәлек язмалары үзе тураһындағы хәл-вақиғаларҙан һәм нәсәл ебе – шәжәрәнән башлана. Ғәрәп графикаһында башкорт теленең көнсығыш диалектына караған әй һөйләшкәндә яҙылған үзенсәлектә кулъязма дәфтәр яҙыусының ейәнсәре Мырзакамалова Ғәлиә Ишбулды кызында һаклана.

Кулъязма дәфтәрҙең хужаһы Шәрифулла Мырзакамалов 1903 йылда Златоуст өйәҙе Нәсибаш волосты Урмансы ауылында донъяға килә. Ун биш йәшенә тиклем атай тәрбиәһендә үсә. Уға ун һигеҙ йәш булғанда әсәһе лә үлә. Шәрифуллаға үзе кеүек үк үкһеҙ етем калған 8 йәшлек кәрҙәш һәм 3 йәшлек әнәһе (кустыһын) тәрбиәләп үстерергә тура килә. Ауыл байҙарына ялланып, батраклыкта эшләп, тормоштон әсәһен-сәсәһен күп татый. Тормошонон ауыр булыуына карамай, беләм алырға тырыша – Нуғай ауылына йөрөп дәрестәр ала.

Иҫтәлек язмаларҙа мәҙрәсә, ауылдың тәүге уҡытыусылары, 1917–1919 йылдарҙағы Граждандар һуғышы, 1921–1922 йылдарҙағы аслыҡ, колхоздар барлыкка килеүе, Икенсе бөтә донъя һуғышы, Совет-япон һуғышы һәм башкалар тураһында яҙыла. Бынан тыш, авторҙың хәтирәләре, үзе яҙған шиғырҙары, ауыл аҡһаҡалынан яҙып алған легенда, риуәйәттәр бар.

Кулъязма 65 табак һәм 131 биттән тора, 1-сәнән 111-се биткә тиклем яҙыусы тарафынан бит һандары куйылған. Дәфтәрҙең тәүге өлөшкәндә Шәрифулла Мырзакамаловтың биографияһы, тормош юлы, яҙмышы, күргән-кисергәндәре һаҡында һүҙ барһа, икенсе өлөшкәндә – халыҡ ижады, этнографик язмалар. Беренсе өлөшө тарихсылар, әҙбиәтселәр өсөн бик ғәһемле булһа, икенсе өлөшө фольклор, этнография ғилемдәре өсөн кызыклы. Кулъязманың азаккы биттәрәндә Урмансы ауылына һәм ер-һыу атамаларына бәйлә легенда-риуәйәттәр, йолалар яҙылған. Шулай уҡ «Әл-Фатиха», «Әл-Бәкара», «Йә син» сүрәләренән өзөктәр бар.

Текст авторҙың стиле һәм һөйләше менән үзгәртеп һөйләш бирелде. Шәрифулла Мырзакамалов язмаларының ул һисек яҙған, шул килеш биреләүе башкорт теленең көнсығыш диалектының бик күп үзенсәлектәрән аса һәм һаклай. Кайһы бер һүҙҙәрҙең нәк шул яҡта ғына таралған лексик формалары осрай. Шулай йәһәттән был иҫтәлек язмалар телселәр, диалектологтар өсөн дә кызыклы.

Китап тарих менән кызыкһыныусыларға, белгестәргә, киң катлам укыусылары өсөн тәғәйенләнгән лә, тәү сиратта ул – ғайлә комарткыһы. Ейән-ейәнсәрзәре өсөн олатай һүзе, олатай мирасы. Бит һандарын автор язып барған тәртип менән калдырҙыҡ. Укыусыға аңлайышлы булһын өсөн кәрәк урында тыныш билдәләре өстәп куйылды.

Иҫтәлек язмалар ғәрәп графикаһынан транслитерация эшләнеп, тулы күләмдә кирилл алфавиты хәрәфтәре менән тәүге тапкыр бағыла. Кульязманың транслитерацияһынан тыш төп нөсхәһенең фотокопияһы һәм рус теленә ирекле тәржемәһе лә бирелә. Текста оһраған шиғырҙарҙың рус теленә тәржемәһе Тарих, тел һәм әҙбиәт институтының ғилми хезмәткәре Хөһәйенов Салауат Мирсадыр улы тарафынан башкарылды. Иҫтәлек язмалар авторҙың ейәнсәре Фәхрийәнова (Мырзакамалова) Флүрә Ишбулды кызының рөхсәте менән бәһмаға сығарылды.

Зәлифә Әбүбәкәрова

Памятные записи Шарифуллы Мурзакамалова

Памятные записи башкира Шарифуллы Мурзакамалова начинаются с автобиографии и родословной автора. Уникальный арабографичный дневник, написанный на айском говоре восточного диалекта башкирского языка, хранится в семье Мурзакамаловой Галии Ишбулдиновны, внучки автора.

Документ представляет собой общую тетрадь, состоящую из 131 страницы с текстом. Рукопись пронумерована автором с первой до 111 страницы. Остальные страницы, где написаны легенды и предания, обряды и обычаи, нумерации не имеют. Автором дневника является уроженец д. Урманчино ныне Салаватского района Республики Башкортостан Шариф Мурзакамалов, 1903 года рождения.

В дневнике речь идет о событиях, начиная с 1911 по 1960 годы. Имеется информация о медресе, мечети, о первых учителях деревни, далее описывается Гражданская война 1917–1919 гг., голод 1921–1922 гг., приводятся сведения, связанные с событиями коллективизации, Второй мировой войны, Советско-японской войны 1945 г. Рукопись содержит не только дневниковые записи, сделанные в реальном времени, но и воспоминания автора о событиях давно минувших дней. Автор рукописи отдельно указал дату начала записей: «Написал 8 февраля [19]61 года»¹.

Детские и юношеские годы Шарифа Мурзакамалова прошли в деревне Урманчино Насибашевской волости Златоустовского уезда Уфимской губернии (ныне – Салаватского района). Родился он в 1903 году в бедной крестьянской семье. До 15 лет он жил под воспитанием отца. Когда ему было 18, умирает и мама. Шарифулле пришлось воспитывать 8-летнюю сестру и 3-летнего брата, которые, как и он сам, остались сиротами. Жизнь их семьи становится невыносимо тяжелой. До 1928 года Шарифулла вынужден был батрачить на деревенских баев. Несмотря на нелегкую жизнь, Шарифулла отправился на комсомольскую учебу в деревню Нугаево. Когда начали создавать колхозы, Шарифулла Мурзакамалов вернулся в деревню. В 1927 году его избрали в сельский совет бригадиром. До 1931 года он работал продавцом в

¹ Абубакирова З. Г. Об арабографичном дневнике на башкирском языке // Духовная культура башкир и кыргызов: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, 14 октября 2020 года. Уфа, 2020 г. С. 15–19.

сельмаге, председателем колхоза и лесником. С 1941 года по январь 1942 года также успел поработать председателем. 6 января 1942 года Шариф Мурзакамалов был мобилизован на фронт. Вернулся домой только в октябре 1947 года. Вероятно, что Шариф Мурзакамалов вел дневниковые записи еще с юношеских лет. К этому выводу приводит тот факт, что текст рукописи изобилует конкретными датами и именами. Свои записи, видимо, он переписал в виде данной рукописи в 1961 году.

Язык документа интересен, содержит множество диалектных слов и выражений, характерных для северо-восточных башкир. Например, «*картлар әйткәнсә, сейеб калсаң, тысканса йүгерәсең, дигән*» (стр. 33), «*етем бала куңышыз булыр*» (стр. 83) «*ут арба*», «*булат көзгөһө*» и т.д. Записи в дневнике выполнены на башкирском языке арабской графикой, которой башкиры пользовались несколько веков со времен принятия ислама вплоть до 30-х гг. XX века. Изложение событий в рукописи ведется живым и богатым языком. Содержание дневника интересно и тем, что записи автора не зависят от идеологии того времени, а отражают взгляды, стремления, отношение к жизни и войне простого человека.

Определенную часть дневника занимают песни и легенды башкирского народа. А также традиции (*сабантуй, туй йолаһы, карға буткаһы*) местного населения таких деревень, как Урманчино и Лаклы вышеупомянутого Салаватского района. Автор полностью описывает весенний праздник сабантуй 1918 года. Это не просто хроника событий, но и взгляды автора дневника и его отношение к произошедшим событиям. Шариф Мурзакамалов упоминает много имен односельчан и сослуживцев на войне из разных районов родной земли.

Мы видим, что дневник не просто свидетельство частной жизни, но и источник для изучения истории и этнографии башкирского народа. Наличие легенд, диалектных слов и воспоминаний отражает представление жителей деревни Урманчино о своей этнической истории. Определенные события, зафиксированные Ш. Мурзакамаловым, позволяют нам в полной мере почувствовать дух эпохи, представить картину пережитого автором периода. Перевод стихов на русский язык выполнен научным сотрудником Института истории, языка и литературы УФИЦ РАН Хусаиновым Салаватом Мирсадыровичем.

Залифа Абубакирова

1-се бит

Уфа губернаһында Златоуст өйәзендә Нәсибаш волосында Урмансы ауылында ярлы крәстиән семьяһында 1903 йылда донъяға килдем. 15 йәшкә хәтле атайым тәрбиәһендә йәшәйем. Инәйем дә үлө. Мин бер туған кәрзәшем 8 йәшендә, энем 3 йәшендә минең тәрбиәгә калдылар. Мин хәзер ауыл байҙарында эшләп, 1928 йылға хәтле байҙа эшләйем. 1917 йылдан башлап. 1929 йылда колхоз башлана. Мин ауылға эшләргә кайтам. Мине 1927 йылда ауыл советы итеп һайлайҙар. Ауылға кайтыу белән мин бригадир булып эшләйем.

1931 йылға хәтле шулай ауыл магазинында һатыусы булып эшләйем һәм колхоз председателе булып та эшләйем һәм урман караусы булып. Йәнә һуғыш башлана. 1941 йылда йәшләр китеп бөтә. Тағын колхоз председателе булам, [19]42 йылдың ғинуар айына хәтле. 6-сы ғинуарҙа мин дә һуғышка китәм. [19]47 йылда октябрҙә әйләнеп кайтам.

Кайтам, (был урында биттең мөйөшө бөкләнгән, бер һүз аңлашылмай. – З.Ә.) юк, 4 улым бар, катыным бар.

2-се бит

Балалар йәш. Тормош ауыр.

Мин лучше производство[ға] китергә уйладым һәм килеп, Сүлиә станцияһына тимер юл эшенә керәм. 1948 йылда шунда 1958 йылға хәтле эшләп, ауырып эштән сығам, шунан группа биреп, пенсия алам, хәзергә көндә лә станция Сүлиәдә йәшәйем.

Язым 8 февраль, [19]61 йыл.

Мурзакамалов Шәриф.

Үткән замандар, йәшлек ғүмерне иҫкә алам. Хәзер инде мин 58 йәштә. Замандың төрлө хәлдәре безҙең дәүерҙә үтте. 1911 йылда безҙең илдә королөк булды. Ашлык бик кыска булды, салғы белән сабып, тырма белән жыйып алдылар. Кышын аслыҡ булып, безнең ғәзәт утын һатыу һәм башка ағас әйбер һаткандар. Атайым ике көнгә бер юл утын һата, һаҡы 20 тин. Он табылһа, 5 казак он хәзергә көндә 2 кило була. Семья 6 йән. Үткән безнең башҡорттар ғәзәтендә бәрәңге, бүтән бакса үсемлектәре сәсмәйҙәр ине.

3-сө бит

Бәрәңге булмағас, тормош ауыр ине. Халыҡ, картлар: «Бәрәңге – урыс ашы, бәрәңге ашап, эсте кортлатып булмас инде», – ти торғайнылар ине. Хәзер инде 1912 йылға сыҡтыҡ. Халыҡ ер һатырға уйлай Лаклы ауылына. Сөнки Лаклы ауылынан калын

катлам күберәк тәшкил итә ине. Ишеү [рус теленән *еще*. – 3. Ә.] тағын атаклы бай купец Кәнзәфәр Ғимранов, башка купецлар зә күп ине. Шуларга әйтәп ер һаталар мәңгегә Урмансы ауылы Лаклы ауылына. Шунан безне сәсеүзән алда кунакка сақыралар. Атайым мине лә алып төшә. Мин әле Әйне күргән юк. Мин кармак һалырға төшәм. Минең ғүмер көн буйы шунда үтә. Мине эзләп атай за қаңғыра, мине таба, кайтып китәбез. Мин 9 йәштә булам. 1913 йылда Урмансы ауылында дини мәктәп асыла. Мин укырға керәм. Әлеб би [Әлифба] ят һабакка укып кыш үтә шулай миңә. 1917 йылдың февраль айына тиклем укыным. Сәбәп шул: 1917 йылда батшаны төшөрәләр. Безнең учитель Солтангәрәев Кызыл гвардияға керә, укытыуны ташлап китә. Мин дә укыуны ташлап, Саткыға утын ташырға китәм. Атайым белән Мағназин заводына. Шундан башлап эшләргә туры килде.

4-се бит

Хәзер, Солтангәрәй укытыуны ташлап киткәс, ике йәш учитель килә. Лаклы ауылынан Хәйруллин, Тирмән ауылынан Әлибаев балалар укыталар. Инде хәзер һуғыштан ағайлар кайта башлай. Кайһы касып, кайһы калай. Хәзер свобода булды, диләр. Мин аларға хат язып тора инем, аларға кайһы кайта ла, мин йүгереп барам. «Һау кайттығызмы, ағай?» тимен, алар, «Әй, Шәрифүлла килгән, безгә хат язып тора, бик үскән, маладис», тигәс, ишеү үсеп китәм. Еңгәләрен карашып торған, диләр, ә мин, әйе, әйе, һәр вакыт киләм, тигән булам да, «хәзер безең Шәрифүлла үскән, еңгәләрен караштырып торған», тип баштан һыйпап куялар. Ә мин бер нәрсә дә аңламайым. Баштан ярты ауылға хат яза инем ағайзарға.

5-се бит

1918 йылдар килеп етә, йәй була. Халык шаулай тора. Ғәзәттә, язғы һабантуй башлана, элек сәсеүзән алда була торғайны. Бер көнләрзә Лаклы һабантуйы була. Без Урмансы ауылы бөтөн булған халык бара. Инде мин дә калманым. Музыка килә, диләр, мин күргән юк. Златоустан уездный комитет килә икән, диләр. Шулар барза зур хәл булды. Музыка килгән. Лаклы партизандары мылтык тотоп, дүрт рәт тезелеп музыка белән килеп сыгалар. 50-60 барзар. Хәзер алар килеп тукрай. Вәли купец лавка турында, Шәкирийән мулла командовать итеп йөрөтә. Ахыры көндә йомға көн булған, сәғәт 12 булғандыр, Шәкирийән мулла быларны команда биреп мәсеттә таба, мәсет урамына керәләр. Урамда тукратып,

мылтыкны бер урынға куйып, мәсеткә кереп китә. Вәт халык дингә ағыуланған ояны күрһендәр, аякларын һалмаһалар за ярай, тип Шәкирийән мулла, аяк һалмай йомаға керзеләр. Лаклы ауылында байзар за, муллалар за күп ине.

6-сы бит

күп ине (кабатлана. – 3.Ә.). Ишеу Лаклы ауылында ахун исеме алған Әхмәтсафа хәзрәт бар ине. Алар уезда һанаулы кеше булғандар. Бик зур кеше булған, шундан искә алам мин. ([19]19 йылда Колчак һалдаттары Урмансы ауылынан үтеп барғанда, ураза байрамы якын вақыт, улар, мында ахун бар икән, рөхсәт алырға кәрәк, тип Лаклы ауылы ахун хәзрәте Әхмәтсафаға төшөп рөхсәт алалар. Татар, башкорт һалдатлары аларзан һорағас, әйтәләр, ахун полковниктан зур диләр, аларға өс көнгә ял биргән байрам итергә). Мин шунда аңланым ахун зур кеше икәнән. Ахун хәзрәткә каршы Шәкирийән мулла тора, был мулла булмаһа ла, большевик алдында үзен большевик тип һанай – бүтән большевиктан серен белә. Әйтәләр ахун белән бергә каршы күрше торғас, бөтөн серләрен, бере берне үзләштереп торғандар.

7-се бит

Аларның намаз уқығанда, аларның мөтәуәлли зә күп ине, байлар аларны һәр вақыт сақырып торғандар.

Саткы ауылында гвардия организаторы бар ине. Йәш кенә егет, бәлки 25 йәш или булмағандыр, Хамматов тип йөрөтә торғайнылар.

Хәзер һабантуй майзанына барабыз.

Халык күп йыйылған. Златоустан килгән кеше рус телендә бик зур телмәр яһаны. Шунан Хамматов татар телендә бик озақ вақытлар һөйләп үтте заман алмашыу турында, халык нисек йәшәргә тейеш – киләсәктә билгеле иде инде. Лаклы байлары, муллалар, надо тине, аңладылар Хамматов кемләргә каршы эш апарғанын, ярлылар тәбрикләнеләр, йә бик озақ ус сәпәделәр, байлар баштарын түбән әйеп, уйға баттылар.

8-се бит

Байлар хәзер аңлады, ниндәй зә булһа бер хәл Хамматов турында, шулай көндәр үтә, бөтөн тирә-як байлар бер-беренән хәбәр алышып большевиклар күп түгел, аларны урында бөтөрөргә уйлағандар (шулай булды ул). Хамматов шул заманда Лаклы бай байлары, дини байлары тотоп биреп ебәрәләр. Шуны иһнәп әйтәм, Кыйғы районы сакта Зәйнуллин тигән районның 2-се секретары

ине, Раянов 3-сө секретары ине. Бер вакыт Зәйнуллинды тикшерә башлайзар. Уфанан РКК (районная контрольная комиссия. – 3.Ә.) килгән тикшерергә, мин дә коммунист. Мин дә текләп утырам. Зәйнуллинга каршы 18 кеше һөйләне. Хамматовны ебәрүзә ул да катнашлык иткән (бу [19]31 йылдарга булһа кәрәк).

9-сы бит

Был көнләрдә [19]31 йылда Зәйнуллин Кыйғы район секретары булып эшләй. Шулай булғас, Зәйнуллин [19]18 йылда аңһыз кеше булмаған, йәш вакыты булған. Бай балаһы булған. Раянов Ғәләү шулай ук назан түгел. Ата байлығында укып калған. Атаһы ямщик булған. Бөтөн өйәзней начальство әгәр дә ашап, эсеп йөрөгәндәр һәм ер, урман башларга атаһына кереп йөрөгәндәр. Шул вакыт зур өй һала. Быны башкортларзы ағас һатыусыларзы тоттороп лесникләрдән шундай ағастан файзаланған. Был мәсьәлә шулай ук [19]31 йылда асыла. Без үзәбез Лаклы силсәүитендә торабыз, колхозда Калмакүлдә торабыз. Беззе Лаклы колхозына калдырырға район куша. Халык Лаклыға калырға риза түгел. Сәбәп нәрсәлә суң?

10-сы бит

Безнең ауыл [19]30 йыл район башланғас, Лаклы советында калды. Нурғәлиев Ғилләм ауыл вәкиле булып эшләй ине. Акса йыя төрлө һалымдарға. Акса күпме йыйыла, Лаклы сәүитенә апарып сдавать итә. Көнләрдән бер көн колхоз көлтә йыйған була, Лаклы колхозы Сарыкамыштан көлтә ташыйзар ине. Нурғәлиев ат менеп төшкән була. Нурғәлиев кайтып килгәндә көлтә төйөп кайтып барыр. Лаклы колхозы шул вакытта әлегә хәзрәт улы Сафин Вәсил була. Сафин Вәсил бер сүз әйтмәй Нурғәлиевка, артындан балта менән ебәрә. Балта Нурғәлиевка теймәй, атының ботона барып утыра. Нурғәлиев кайтып безгә әйтә, шулай минең атны Лаклы егетләре саптылар, үземә сапкандар, сөнки миңә эләкмәне, тине. Без күп уйлап тормай, Комсомол ячейкаһы Шагимурагов, Нурсәләхов һәм мин, бригадир ат менәбез зә, Лаклыға төшәбез.

11-се бит

Силсәүиткә барып керәбез. Шул вакытта Нуриев Шәрәй ауыл советында эшләй ине. Ә ул төш ашарға кайткан булған. Шунда 3-сө секретарь райкомның Раянов Ғәләү тора. Без үзәбезнең беданы һөйләй башлайбыз. Шунда Раянов Мөхәмәтрәхим һәм икесе энеһе килеп керәләр силсәүит (йортон, кабинетына). Ә былар күп карап тормай безгә ташландылар. Без суғышып киттек. Шулай

суғыш китте. Раянов Ғәләү безне араламай, энеләрен яклап безгә ташлана. Шул арала Нуриев Шәрәй председатель килеп керә. Ул сатан бер аяғы. «Бу ни хәл егетләр?» Без кысқырабыз: «Без икенсе килмәйбез силсәүиткә». Теге ике йәш Раяновты сығарып ебәрә. Раянов Ғәләүзә алып керә үз кабинетына, андан икәү килеп сығалар. Дүртәүләп сүләшәбез. Без кайтканда әбәзәтилнә (обязательно. – З.Ә.) тукмайзар былар. Шәрәев әйтә: «Раянов, быларзы проважай как человек».

12-се бит

Раянов Ғәләү беззе озатып сыға зыяратны узғансы, шулай кайтып китәбез. [19]31 йылда колхозны Урмансы, Лаклы колхозын бер колхоз итергә киләләр силсәүит, парторг һәм райондан РКК-нан бер кеше килә. Ул белә: Урмансы белән Лаклы араһында ниндәй зә конфликт бар. Собрание жыйналды халык белән, мин собрание астым. Мәсьәлә тора Урмансы ауылы Лаклы колхозына калыу турында. Халык-ара шау китте. Без Калмакүлдә торабыз, тип кысқыралар. Райондан килгән уполномоченный һорай: «Нәрсә өсөн?» Халык һүз башланы. «Вот шулай, Раянов Ғәләү үзенә энеләре белән безнең бригадирны һәм комсомол ячейкаһынан уполномоченныйы, ауыл советын тукмап кайтаралар. Колхоз бер булһа, барыбызны да тукмарлар», – дип сөйләделәр. Һәм шул вакыт райондан килгән (РКК) язып ала Сафин Вәсилде.

13-сө бит

Шулай, был собраниела без калмадык Лаклы колхозына. Шул ук төндә Лаклынан Сафин Вәсилде алып китәләр кайзалыр. Төрмәлә ятып кайта. Только Лаклыға кайтмай. Станция Сүлигә урнаша. Мин язам 8-9-10-11-се биттә.

Языу кисәк кенә [19]18 йылдан [19]31 йылға килеп керзем шуның өсөн мин юғарыла Лаклы ауылында мулла, байзар көслә булыу турында. Алар урында булдылар колхозға хәтле һәм азак та эшләделәр, сөнки алар грамотный. Мин быны язам Хамматов турында [19]18 йыл, алар [19]31 йыл Урмансы, Лаклы араһында конфликт тыузыралар ине, халык-ара дошманлык ясарға тырыша инеләр. Мин, пример, Лаклы ауылы ике кешенән пример алып китәм, алар икенселәрзә аз булмағандар.

14-се бит

[19]19 йыл актар була. Акса турында. Бер кап шырпы 250 һум була. Анда нисә төрлө акса, Керенский, Колчак, вексель ниндәйзер самарский аксалар булып үтте. Акса күп ине, ләкин

файзаһы юк ине. Кызылдар якын тип ишетәбез. Жәй июнь айларында килеп керәләр ауылға. Мине актар подводаға алып китәләр. Мин Әйлегә хәтле барам. Анан касам. Тирмән ауылына барам. Ат-арбаны актар алып китә. Тирмән ауылы безгә 12 километр. Бәшир Ғәлиев белән кайтырға сығам. Юлдан килгәндә Урмансы ауылынан 3 километр Арка тауында безне тотоп алалар. ниндәйзер һалдатлар. Безне алып китәләр ағас араһына, шунда һорай башлайзар, кайзан киләсез, касан ауылдан сығып киттегез. Шулай һорап, тағын ниндәйзер командирға апаралар. Ул беззән тағын һорай. Һорап, бөтәбезне бер һалдат белән ауылға кайтара. Ауылда тағы комендант була, шуға апара, комендант тағын һорай. Һорай за, кайза торан,

15-се бит

өйөндә кем бар, тип, мин: «Инәйем бар, кәрләшем, энем бар». Шунан мине үземдең өйгә апаралар. Һорайзар инәмдән, был һинең улыңмы? Инәйем мине косоһ ала, илай башлай. Минең киткән вакыт дөрөсләп 15 көн булған мин сығып киткәнгә. Тағын комендантка апара. Инәйем калмай, әйәреп бара. Шунан мине кайтаралар. Һин бүтән сығып йөрөмә, диләр. Мин: «Юк, әле мине актар силоһ алып китте, мин касып кайттым, инәйемде һағынып». Шулай һуғыш ауылда бөтә. Йырак китте беззән. Якшы йәй зә үтә, көз етә. Мөрсәлимгә аштык ташый халык. Бик ауылдарыбызны ашлык тейәргә кыуалар. Вагонға көндәр, төндәр төйәйбез. Безнең беләктәр кызап, һызырылып бөтә. Тағын тимер юлына кар көрәргә кушалар. Мин хәзер 17 йәштә. Бер көн кар көрәгәндә тимер юл мастеровойы железный дороганы кушты. Без: «Була». «Сез барығыз Вязоваяға, анда һезне алырлар». Ауылдан бер 12 кеше Вязоваяға тимер юл эшенә керәбез.

16-сы бит

Мин хәзер тимер юл эшендә эшләйем малолетка булып. 7 сәғәт, айына 30 һум. Семьяға паек бирәләр. Хәзер минең эш якшырзы. [19]21 йыл язын инәй үлеп китте. Инәйзең балаһы кала: береһе 8 йәштә, энем 3 йәштә. Ну быларзы карар кеше юк. Бер һыйыр бар. Нишләргә хәзер? Эштән сығырға туры килә. Эштән сығам, кайтып ауылда торам. Королок булып китә. Ашлык булмай, аслык булып китте. Безнең һыйыр бар, икәүләп һыйыр һауабыз. Ул бер яғында, мин бер яғындан һауам. Шулай за ул минән лучше һауа. Мин бер зә һыйыр һауыу белән шөгөлләнмәгән инем. Катын алырға куркам. Миңә кем килә. Ике бала ла бар. Шулай ғүмер үтә. Халык,

ниңә катын алмайың, миңә кем килә, килһә лә, балаларзы карамаҫ. [19]22 йылда яз көнө бәрәңге утыртам. Шунда минең өй эргәһендә переулка бар, шунан бер катын үтеп китә. Мин карап калам тауыш белән, тауыш бирмәй. Бик шәп ашығып китте.

17-се бит

Мин хәзер, бу ниндәй катын машина кебек шәп атлап китте, мыны беләһе килә. Юк, безнең ауылныкы түгел. Атлап йөрөүе күңелле әй. Бу эштә лә яман булмас белә берәүгә кергәндер. Бик күп уйларға батып, бу хатын кемгә кергәнен табырға булдым. Кис күршегә керәм. «Вадиға еңгә, бөгөн бер катын күрәп калдым, үтеп китте машина кебек атлап. Ну, атлап йөрөүе бик ошаны. Эштә лә насар булмас». Вадиға еңгә: «Ошадыма?», ә мин: «Окшаны». Вадиға еңгә: «Ул Нуғай ауылы ул, һинән күп оло». «Булһа ни, миңә кем килә, 2 бала бар, шуларзы караһа, мин оло тип карап тормайым. Нисек белергә аны, ул тағын килер может». Шулай за, бер зә күрәп һөйләшмәһәм дә, уйзан сыҡмай, көз тағын бер ваҡыт килеп сыҡкан. Вадиға еңгәй: «Кер әле безгә». «Нәрсә тағын булды? Ярай, хәзер керәм». Мин йүгереп барып керзем. Бу хатын утыра. Оялып китте мин кергәс. «Нәрсә еңгә?» – тип әйтәм. «Мына әлегә һинең күңелгә окшаған хатын килде. Мин һине шуға саҡырғайным». «Ярай, бик яҡшы. Миңә окшай за, мин аңа окшайыммы, юкмы? Күрәһең, бер зә һөйләшмәй, кыпайып утыра».

18-се бит

«Йә, һөйләшеп кара, нәрсә әйтәһең әтеү?» «Нәрсә, без хәзер совет хатынлары, окшаһа, барабыз за куябыз». Былай тигәс, минең йөрәккә арыу тойолдо. «Шулай за, минең 2 бала бар, һин аларны карарға риза булып микәнһең дә?» «Килһән, риза булаң инде» – тине. Ә мин: «Минең тормош та насар, аны да күрәһең, риза булаңмы?». «Әллә инде, карарбыз», – тип яуап бирзе. Шунан һүз бөтә, касан алырға, касан килергә дигән һүзне онотоп киткәнбез, белмәйем. Мин бигерәк артыҡ шатланып киткәнмен инде. Күрәп һөйләшергә 2-се ауыл 15 километр безгә. Нишләргә. Барып булмай. Күрәп булмай, нишләргә. Бер ваҡыт мине Ҡалмакүлгә волоска укырға саҡыралар. Нуғай йыраҡ түгел. Мин күрәм тип уйлайым. Без 4 укыусы барабыз, йәш 19-да, безне военный учетка алалар.

Бер көндө мин иптәшем Ғәйфуллаға: «Әйзә Нуғайға барабызмы, мин хатын алырға уйлайым». Өйтте: «Барабыз».

Безең апабыз бар, Алмайһан. Шуңа керәбез. Только өйөн белмәйбез, ну табырбыз. Өйөнә киттек, 3 сакрым Ҡалмакүлдән.

Нуғай ауылы безгә ни, хәзер, барып та еттек. Хәзер Алмайыһан апаны табырға кәрәк. Давай, бер өйгә керәбез зә һорашабыз. Керһәк, әлеге миңә окшаған хатын өйөнә барып кергәнбез.

19-сы бит

Ак һакалды карт, бер кортка, ишеү бик асык егете бар.

Әлеге минең күнелгә окшаған катын да ары-бире кыйпандап басып йөрөй. Без мынан сығып, тиз генә тағын һорап Алмайыһан апайны барып табабыз. Әле күргәндә күнелгә окшаған катындан: «Һинең кемдәрең бар?» – тип һорарға иҫ етмәгән, хәзер өйөнә кереп сыккас күрҙем.

«Алмайыһан апа, без шулай килгәнбез, мин хатын алырға уйлайым. Апа, кем дә кем йә әйт, әйтергә аның исемен дә белмәйем». «Кайза торалар алар?» «Йырак тормай. Без өйөнә яңылыш барып керзек, өйөн беләм, только исемләрән белмәйбез». Алмайыһан апа: «Алай булһа, аңланым, Гөлийәүһәрзәр». Ә мин хәзер исемен дә белдем. «Аның кемләре бар, апа?» «Атаһы, инәһе, бер ағаһы күптән түгел һуғыш китеп юғалғайны, шул кайтып килде». «Алай булғас, ул миңә килмәс, миңә йөрөйһө лә юк». Апа: «Нийә, нийә, барып карармын. Ағаһы нишауа, атаһы бик кызыу карт, аның белән килешеү ауыр булыр», – тине Алмайыһан апа.

20-се бит

«Ярай алай булғас, мин тәүәккәлләп барып киләйем, уң балағымды төшөрөп барайым. Картларзан курка торған ваҡыт үткән. Мин китәм изге юлға», – тине Алмайыһан апа, китте сығып.

Мин көтәм, ваҡыт үтмәй бер зә, нишләргә инде. Юк, булмас ахыры, бигерәк озакланы, юк булмай. Иптәшем Ғәйфулла көлә: «Ниңә бик борсолаң, әллә ярһып киттеңме?» «Юк, былай ғына, только бик озақ кайтмай апа». Бик күп ваҡыт үткәс апа кайтып керә: «Эй, ништәйһең, Шәрифулла?» «Ни эштәйем һун, утын бармы, утын киҫәм, эшкә куркмайым», – тинем.

Апа: «Алай түгел дә, мин хәлдә беләһе килә ине», – ти. «Ә мин хәл ни бик шәп, арымайым да, талмайым да. Хәзер миңә 19 йәш, егет булғам, хатын алырға килгәнмен». Апа: «Һин, Шәрифулла, уйын һүзе куйып тор, сындап һөйзәшергә кәрәк. Һин әллә мине уйнайзыр диңме?». Мин: «Юк, юк, апа, ә алай иһә, һөйзә, һөйзә, тиз бул, мин һинән көтәм, только бик озақ йөрөнөң. Мин көтә-көтә көтөк булып бөттөм. Ярай һөйлә». «Өнә һин әллә ниләр һөйләп, онотоп киттем күбеһен. Йә тағын барып килерем. Хәтеремдә калған

21-се бит

әйтәм дә. Шулай, иң элек hine һорайлар: ул кем балаһы, атаһы-инәһе бармы, берәй малы бармы, өйө бармы».

Апа, аның ата-инәһе, ике йәтим бала бар, һыйыры өйзә бар, бүтән бер нәрсәсә юк, тип әйтәм, ти, апа.

«Туйға берәр нәрсә китерә аламы һуң ул бала?» – тип һораған атаһы. «Әй, ағай, – тип апа – йәтим үскән бала һаман да үзе йәтим туғандар карай».

«Һиңә аларны ташлап китә алмай инде ул. Шулай за һорап килерем», – тип яуап бирзем, тине апа.

Ә мин: «Хәзер индә акса ла юк, мал да юк, булһа, килгәндә күстәнәс булып, бүтән юк». Апа: «Алай булһа, мин тағын барып киләм, карт кыуып сығармас әле, сығарһа, кайтыр за китерем». Шулай апа китте. Мин тағын ярһып көтәм, ваҡыт үтмәй, озак тойола. Апа барып ингәс, миңең хәлдә: «Ярай алай булһа, ул малай тәмәке тартамы, әллә берәй эскесе малаймы?» Апа: «Юк, юк, ағай, ул андай түгел, ул искесә уҡыған малай, ышанмаһаң, Хужа малайы Хәким белән Шәкирзән һорарһың».

22-се бит

Алар Урмансы ауылында Шәкир, Хәким, Шәрифүлла белән бергә мәктәптә уҡығандар, алар беләләр. Бик яҡшы малай, ағай, куркма». Хисмәт карт шулай риза була, ҡасан килергә ваҡыт та кыялар.

Апа кайта: «Эш булды, энем, шулай көн дә билгеләнем». Ярай, алай булһа, тип мин дә риза булдым. Шулай за мин уҡырға киләм, нисек булып икән, тип Ҡалмакүлгә кайтып китәбез. Миңең белән Хужин Хәким дә уҡый. Мин Хәкимгә әйтәм: «Миңең һиндә бер йомош бар». «Нәрсә, әйт». «Мин Хисмәт кызы Йәүһәрзә алырға булдым, шуңа хат язам, бирә алырһың микән?» «Була, нейә булмаһың».

Хат язам бик күп итеп. Шунда ишеү йырлар за язам. Ысынлап та уҡыған малайҙыр, тиһенләр.

Шул йырларны яҙдым:

Сәләм язам һиңә, хатым ала күр,
Миңә бер кош телендәй хат яза күр.
Сәләм яҙым һиңә, йәнем, гүзәлем,
Һине күрмәй нисек итеп түҙәрәм?
Хата булһа, кәләм белән сыяһы,
Фәкир яҙыусының күптер гөнаһы.

23-сө бит

Хэзер инде нисек алып кайтырға кәрәк.

Минең ат юк. Йәйәү барырға кыш көнө. Бер ағайзан ат хораным. «Һиңә нәрсә ат?» «Менә, аға, хатын алырға уйлағайным, китерер ат юк». «Әйбәт бик. Ярай, минең ней күк бейә бик шәп, барып китер». Булды, хэзер төндә сығып киттем, барам. Барып керәм Нуғай ауылына. Тағын Хажи езнәләргә. Алмайыһан апайзың ире юк. Езнә һуғыштан кайтмаған.

Ярай, әлдә Хажи езнәләргә керзем. Ул якшы, таза кеше. Барып хәбәр итте, килде кейәү, тип. Шул кистә бер семья булып танышып китәбез. Шунан алып кайтам. Минең хәл билгеле. Өйзә ике бала бар. Һыйыр. Шулай за бик аптырап китмәне. Сөнки ул минән дүрт йәшкә оло. Юкка аптырап, барға шапырылып китмәне. Шулай тора башланьг. Икәүләп кәңәш итәбез. Безгә хэзер бары да кәрәк. Нәк шулай. Ярма булһа, бутка бешерер инек. Май юк. Шулай итеп, кәңәш итеп, мин байға эшләргә булдым. Урыс ауылына. Анда барып

24-се бит

эшкә керәм. Айға 4 сана утын алам, 4 бот ашлык алам. Язға хәтле эшләйем. Йәйгә икәүләп Филипп Петрович Сомовка йәй буйы эшләр[гә] керәм. Эшләйбез. Энем үзем белән. Өсәүләп байза йөрөйбөз. Шулай 1928 йылға хәтле эшләйбез. Кыш леспромхозларза утын киһәм. Йүрүзән, Куса, Златоуст леспромхозларында. Аларның миңә бар участоклары да таныш. Хэзер 1929 йыл. Мин ауылда эшләр колхоз организовать итә. Яз көнө без әле анда-мында йөрөп эш башлағанса, язғы сәсәү үтеп китте. Колхоз 45 хужалыкка булды. Арыу ерләр безгә, без хэзер быйыл арыш кына сәсеп калабыз. Һәм дә үзебезгә лә арыш сәсәбез. Ну, билгеле, колхозға иң ауылдың батраклары бирәләр Комсомол. Аныһы колхозға кермәгән шундай одиночка күбеһе. Мин бригадир арабызда. Протокол, ғариза урыс телендә язған кеше юк. Собрание булһа, аптырап ултырабыз шунан. Мин араб телендә, Башташ ауылына барып, форма күсереп алып кайтам.

25-се бит

Шунан мин протокол яза башлайым. Шулай 1930 йыл килеп етә. Хэзер ойоша колхоз, бөтөн ауыл колхозға керә. 120 хужалык булды. Без хэзер язға семена, фураж йыябыз. Шулай йыйып бөттөк. Өзәрлек якшы бара. Шулай хәйерсегә һәр вакыт ел каршы булып тора.

От успеха головокружения булып китте. Бер көнлөрдө халык кулдарына гезит тотоп йүгереп йөрөйзэр, сез үзегез колхозга ойошасыз, гезит язган буйынса, керсэк тэ ярай, кермэсэк тэ ярай, давай безнең семенэне, фуражны кире бирегез. Ярай шулай за булды. Азак кергэндэр таралды. Без 45 хужалык калдык. Көн дэ собрание.

Сыккан халык безне таратырға тырышалар. Без әйтәбез, барыбер колхоз булып, без таралмайбыз, безгә хөкүмәт семена бирә, машина бирә, ат, сәсәү машиналары, һуғыу машиналары бүтән ауылдарза. Башташ ауылында, Калмакүлдә бары 3-2 калды. Правление Калмакүлдә.

26-сы бит

Хәзер без күберәк, бүтән ауыл аралап бөттө. Безгә жатка-самосброска ла безгә калды күп, 4 штук алдык, ер якшы урынлары беззә. [19]30 йылда язғы сәсәү бик уңышлы үтте. Урожай алыу гүмерзә булмаған урожай булды. Бер гектарзән 250 бот бодай бирзе. Халык эшләй, йокламай. Халык етмәй. Мин – бригадир, силсәүиттә ауыл вәкиле һәм колхоз кладовщигы. Хәзер уборка етә, ашлык уралар, һуғалар, заготовка ла якшы бара. Минәң эш күп. Колхоз Калмакүлдә, анда сводка бирәм. Силсәүит Лаклы ауылында, анда сводка бирәм.

Ишеү айырым хужалыкларзан күпме заготовка һәм акса йыям, аларға сводка бирәм.

Иген һуккан ергә барырға кәрәк, бөтөн эште күпме кеше эшләй, күпме эшлэгән. Шуларны барының эшен апарам. Ашлык принимать итәм һәм аларға ашарға бирергә кәрәк. Шула вакытта миңә бер сәгәт тә йокларға тура килмәне. Уборка бөтөүгә мин диуана булып китәм. Кеше белән сөйләшәм, үзем йоклап утырам. Әйбер кайза һалам, шунда тороп кала.

27-се бит

Күп вакыт кладовойзы асык ташлап киттем. Шунан миңә врачлар ял итергә кушалар. Кладовой эшен, бригадир эшен алалар. Мин только ауыл вәкиле булып калам. Хәзер йоклап ял иткәс, тағын кеше булып китәм. Хәзер сводка бирәм, акса йыям. Шундай хәлдәр була.

1931 йыл тағы обший колхоз булабыз. Кайһы бер әзәмләр колхозга керергә ғариза язалар шулай (Динисламов Хажи: «Мин колхозга шуның өсөн керәм, колхоз бойзай әпәйе ашай, шуға керәм»). Кайһы берәүләр: «Колхоз иген үстерә шуңа керәм».

Йәшләр: «Колхозда күңелле, эштә лә гармун, кисен йәшләр уйнайлар», – тип ғариза язалар.

Без собраниены мәсеткә йыя торған инек. 30-сы йылда мәсет уртанан бүлмәле быяла ишек. Колхоздан сыткан кешеләрҙе икенсе якка куябыз за, ишекне ябып куябыз. Улар быяла ишек аша карап торалар. Йәшләр көлөп: «Шулай һезнең ғүмер үтәр ишектән

28-се бит

карап, колхозға кермәсәгез», – тип көлөләр. Мөхәмәтйәров, сөнки урта егет, сөнки армияда булған оло кеше ауылда. Колхозда собрание башлана. Һүз башлайым мин, һүз башында шуны әйтәм, колхоз бөтмәй, бөтәсәк түгел, Урмансы батрактары не боятся и не поддаются, эшләрбез, барыбыз да, калғандар за, колхоз булып, мына хәҙер һез тәрәзә аша карап торасыз, колхозға эшлэй торған егетләр бар, алар баткулащник тип һанайһыз, алар артынан әбейзэй әбкәләйләнөп йөрөйләр, тип һөйлэй Ғималетдинов Сәғди, бар ауылда ла һабантуйларында бэй алып йөрөгән кеше күрзе. Ул кысқыра, баткулащникларға мах не дам. Алар, Әбтрәхим Сәғди, көс безнең. Калғандар йәш. Мин дә бер нәрсә күрмәгә[не]м. Шулай заманда көс тә кәрәк була, безнең йәшләрне тукмарға йөрөгәнләр дә күп булды колхоз ойошканда, сөнки берзәмлек нык булса, аны бер кем жинә алмай. Һәм туры батырлык кәрәк.

29-сы бит

1931 йылда Сәлихов менән безне уқырға ебәрзеләр. Районға 2 айлык курска пропагандист булырға. Без ни, давай барабыз. Башланды укуы. Бер ай укынык. Икенсе айына кампания башланды раскулачения. Безгә шуға катнашырға тура килде. Ауылдан көнө-төнө кулактарны жыябыз, шулай жыйып, Сүлиэгә тейәп ебәргәнсе тағын бер ай үтте.

Шулай укып, ике айлык студент булып сыттык, без – пропагандист, шулай мин йыл һайын пропагандист курсына һәр йыл бер ай уқырға барзым. 41-се йылға хәтле барзым.

1932 йылда колхоз Урмансыға күсә, отдельно, самостоятельный булып, Нурғәлиев Сираж, Харисов Талип колхозға һайланалар. Сираж председатель, Талип кладовщик була. Былар күп эшләмәне, сығаралар. Мине тағын председатель итеп куялар. [19]32 йылдан [19]34 йылға хәтле эшләйем.

[19]34 йылда 11 августа мине сығаралар. Ул вақытта политотдел була. Ул миңә куша, арыш уырға ярамай, тип, мин, һин нәрсә беләһең, һин бит Мәскәүҙә әзер әпәй ашап ятаһың.

30-сы бит

Шулай күп һүзгә етәбез. Мин аңламай урзырам, шулай мине яратмай райком, бойороғона куйып, мине эштән бушатырға, судка бирергә, тип карар сыға 11 августа. Шулай булғас, мин көтәм, бүтән хәбәр юк. Шулай итеп, уборка бөтә, 1 октябрҙә заготовка бөтәбез, мин һаман эшләйем. Заготовка бөтөп, телефон аша хәбәр итәм председатель райисполком Зиянгировка. «Ярай, маладис», – тине.

Мин тағын: «Касан сығарасыз эштән мине, күптән сығарырға һезнең карар бар. Ә мин честно эшләйем, заготовка, уборка бөттөм».

«Ярай, алай булһа, иртән барып етәрем», – тине. 2-се көндә килде. «Йә, Мурзакамалов, эшләйенме тағын», – тип һорай. «Юк, эшләмәйем. Мин һиңә, ишет, бөтөн көсөм белән эшләнәм. Һез миңә шундай карар сығарғанһығыз, юк». Мыңа

31-се бит

да, сатна дип, ташлап сығам, китәм. Ул мине кире кертә. «Тукта, Мурзакамалов, һин сыҡһаң да, үз урыныңа кеше билгелә, һин күп эшлэгән егет, бартандаһаң да колхозны ташларға ярамай.» Мин: «Ярай булһа, хәзер кайтты Фәйзуллин укыуҙан». Шуны куйырға саҡырып алабыз. Шундук әйтәм, печатне шуңа бир, тип, сығам да китәм.

Зиянгиров та бик асыуланды.

Иртәгә нар. судья ебәрәм, тип кайта Зиянгиров. Ауылда бригадир берәү, ишеү ул ауыл совет вәкиле Мөхәмәтйәров Әбдрәхим, хәзер безне иртәгә судить итәләр, тип көтәбез. Шулай судья килә безгә.

Миңә 5 йыл, бригадирға 3 йыл бирзеләр. Шулай без бушаныҡ. Все-таки без башглавсудка бирәбез. Без хәзер судка барабыз, Уфаға, вагонда. Политотдел Ливстимбург һәм аның ярзамсыһы Доберман вагонда туры килде. Бер бүлмәлә ултырабыз, ашайһы килеп китте. Алар икәүһе бер алманы бүлөп ашап куйзылар. Ә без ярты һауытны алып, 2-гә бүлөп ашайбыз.

32-се бит

Шунан икебез берәр тауыҡ алып, ярты эпәй ашап, мыйыҡны һыйпап куябыз за, һүз башлайбыз. Башкортса “булды” тип куйыҙыҡ.

Шулай мин һүз башлайым. «Иптәш политотдел, һин безне судить иттерттең, үзең крәстиән эшен ныклап белмәйһең, һин әйткәнсә, без убorkаны 15 көн тукратһаҡ, безнең эш артта калған булыр ине, һин яҙғы эштә лә, арыш сәскәндә бик артқа һөйрәһең.

Ну, без һиңә карап торманыгк». «Может», тип куйзы политотдел. Бу политотдел үзе враг народа булған. Улар за Уфаға судка барған булғандар. Ул бик зур кеше булғандыр, Сталин подписы белән красный профессор булып килгән булғандар. Андан куркып тормағандар, аларға суд булған, 7 йыл ярым высылка Ливстимбургка, 3 йыл ярым Доберманға. Ул по линии м.г.б. булып эшләй ине. Шулай ул заманда зур доверие алып,

33-сө бит

колхоз араһында зур етешһезлектә килтерә инеләр. Пример, шул вақытта Лаклы колхозы Урмансы колхозына карағанда күп көслә ине. 34-се йылда Лаклы артта калды, улар минән 15 көн һуң ура башланы. Мин бойзай ура башланым шулай (картлар әйткәнсә, сейеп калсаң, тысканса йүгерерсен, дигән).

Шулай [19]34 йылда Уфаға барып төштөк башглавсудка. Минең 5 йылны 2 йылға калдыралар. Мөхәмәтйәровны снимать итәләр. Шунан кайтып китәбез. Мин хәзер Москваға Калининға бирәм обжалова[ние]. Шунан көтәм хәзер яуап.

Шулай Кыйғы районынан Малаязға районды бүлделәр, безнең ауыл Малаяз районы булып калды. Хәзерге көндә Салауат районы. 1935 йылда хәзерге Кыйғы район нарследователь Симашко тип йөрөй торған инек, шул прокурор булып килде. Мин, барып күрергә кәрәк, тип уйланым. Барзым, сөйләштем. Һинең эшен Кыйғыда архивта аста калған булған, Малаяз район судебный эшне карап мин алғанда һинең эш килеп сықты, тине Симашко прокурор.

34-се бит

Мине хәзер кулга аласызмы, тип һораным. Туры килер, тип яуап бирзе.

Өгәр алмасағыз, миңә паспорт алырға рөхсәт итегез, тинем. Нигә ауылда, тип әйтте. Мин әйтәм, хәзер миңә оят ауылда эшләү, мине партианан сығарзылар, мин кайза булһа ла производства эшләйем. Азияға сығып китергә булам. Алда Кыйғы районынан защитник Төхвәтуллингә кәңәш итәм. Оло кеше, минән күп оло. Ул миңә қырка арқыры куя, һин йөрәмә, дип. Һин бер кайтып килерһең, һиңә, кайтып килгәс, 3 йыл бирерләр, тине. Һин бер йыл ятырһың, может бер ай, шулай үзең белмәгәс, белгән кешеләргә кәңәш итергә туры килде. Төхвәтуллин да, Симашко ла күз күргән таныш кешеләр. Мин аларзан йәшереп серемне сүләмәйем. Алар за туғры яуап биреләр ине.

Шулай, суд булғандан һуң 8-се ай тигәндә, май айында, мине алырға килделәр. Ярай, алай булһа, мин мунса кереп, әйбер алыштырырға кәрәк булыр, тип әйтәм милицияға. Мунса кереп, төндә милиция белән төн буйы эшләгәндә сөйләшеп төн үткәрәбез. Мин колхозда юл эшләп йөрөгән вакыт була.

35-се бит

Шулай иртән Малаязға китәбез. Анда вакытлы төрмәлә берәү зә юк. Мин бер үзем кунам. Икенсе көнө Дыуанға китәбез. Барып етәбез, анда мине сабата эшләргә кушалар. Мин аны булдырам. Мине һорап үтәләр, бармакларны бастыралар. Мин һорайым, қасан команда Уфаға ебәрәсез? Ул миңә: «Ниңә кәрәк?» Мин бында тормайым, ебәрмәһегез, мин қасып китәм. Ярай, ебәрер булды.

Шулай 10 көн Дыуанда үтеп китте. Беззе хәзер Уфаға озаталар. 13 кеше, ну бында, мин түгел, булған егетләр зә бар. Беломорзан қайтқан егетләр зә бар. Хәзер юлда бик строго, жәйәү қиләбез. 100 километрға яқын Сүлиәгә ике көндә қилеп еттек. Мин Қыйғынан хәбәр бирзем. Үземнең ауылға, мөмкин булһа, Сүлиәгә сықһындар, мин Уфаға үтәм, тип. Ярай энекәш Насиров Барый минең балаларны, қатынды Сүлиәгә алып қилде. Өс бала бик вак. Олосо 4 йәштә, 2 йәштә, бер йәштә. Шуларны күтәрәп апарғандар ауылдан сығып. Өрәнмәгән кеше миңә қызғаныс булды балалар. 15 көн вакыт үткән, алар һағынып минән айырылмайзар. Шулай булһа ла, һүтеп ташлап қитергә тура қилде.

36-сы бит

Шулай билгеле вагонға қитереп тутырзылар. Бер қомната 4 кеше. Хәзер күрәм, кемдер булһа зур итеп язып қуйған. Нәрсә беззе губит тип. Берсе бутылка, 2-[сеһе] қарате, 3-[сөһө] бысак, 4-[сеһе] қатын – шуларны рисовать итеп қуйғанлар.

Шулай Уфаға барып керзек. Қарантин бүлмәһенә кертәләр. Керерзән алда милиция тикшерә. Шунан кергәс, анда кергәс, пацанлар тикшерә. Аларның оло старостаһы бар. Алар за тикшерә. Безнең элек булған иптәшләр был һакта, сез әйберегезне қаратмағыз, әтү вис алып бөтөрләр. Безне тикшергәннәр, тип яуап бирерсез, диғән иде. Без шулай иттек инде. Хәзер булған иптәшләр қилеп керә. Нар тулы халык. Бу қилеп тә керә, нар өстөнә менеп, вис һыпырып төшөрә, минең урынды занимать иткәнсез, дип. Давай қилегез, тип команда бирә. Без хәзер нарға менеп ятабыз. Шундан

Уфанан бер йэш эшсе килеп керә. Нәрсәгә кергәндер. Былар икәү кәңәш

37-се бит

итәләр. Нәрсәгә, сәгәт төнгө 2-ләрзә башларбыз, диләр. Әлегә 6 пацан, 2 оло кеше беззән алда кергәнләрне, әйберен, ашамлыктарын талап ашап ятканлар. Шуларны тукмарға жыйынған булғанлар, 100-зән артык кеше бар, алар за кайранып ятканлар. Бер вакыт теге кеше талап яткан пацанларзы кыйнай башлайзар.

Төндә нар тактаһын тартып алалар за, шуның белән бешәләр генә, тауыш булып китте. Хәзер милициялар килеп керзе. Халык көлөп тора. Постой, постой, кое-как халык тукраны. Нәрсәгә былай һуғыш, етте. Шулай, бында пацанлар талай әйберне. Талап алалар, саталар, шуларны үтерәбез, диләр. Алар кайза мында, давай, тотоп бирегез. Халык тотоп бирә, милициялар алып китәләр.

Бу хәл 1935 йыл Уфа төрмәһендә. Ул сакта Исправдом була. Төрмә тип атамайлар. Хәзер миңә лә бер ай үтте, мин дә өйрәнә башланым. Йырлап та ебәрәләр, әкиәт сөйләйзәр, төш сөйләйзәр.

38-се бит

Йырлар.

Төрмә, диләр, төрмә, диләр, ул сезгә генә төрмә,

Безнең кебек егетләргә ял итә торған ер зә.

Төрмә, диләр, төрмә, диләр, мында безне атмайлар,

Алтындан да артык итеп безнең башны саклайлар.

Шулай безне эшкә алып баралар лесопроволочный пристангә. Анда бер 15 көн үтеп китә. Безне хәзер бер төндә автомашина белән алып китәләр, кайза алып баралар, белмәйбез. Яктырзы. Арыш, бойзай, иген аралары барып еттек. Ул Шемәк совхозы икән. Без[зе] анда уборкаға китергәнләр. Шулай хәзер бер карауыл юк, ашау якшы, өс мәртәбә ит, әпәй күпме ашайһың. Шулай хәзер мин 3 ат белән ашлык ташыйым. Сускаларға, был суска колхозы булған икән. Мин хәзер мыйыкны ебәрзем.

Бик озон үсте. Колакка чуть етмәй, үзем егерме бер килоға артам. Курорт булды миңә. Шунан декабрь айында миңә хәбәр килә Мәскәүзән Калининдан. Мурзакамаловты алып ташларға судимосты, тип. Мине комендант сакырып ала, Мурзакамалов, кайтаңмы, әллә мында калаңмы? ти. Ә мин, семья йырак, мин кайтам, тип әйтәм.

39-сы бит

Комендант, воля твоя, алай булһа, тине, шулай миңә кайтырға документ яза, юлға акса бирә, мин шул төнә кайтып китәм, төндә Алкиноға станцияһындан кайтып китәм.

Кайтып, ауылға керәм төндә. Хәзер мин һимез, мыйык озон. Халык, һин курортта булдыңмы, Шәрип, диләр. Эшләһең, кайза ла яраталар, тип әйтәм. Шулай бер аз ауылда тороп хәзер районға явиться булам. Шунда паспорт алып кайтам. Күп тормай, эшкә сығып китәм. Бер аз совхозда эшләйем. Шунан лесник булып керәм. [19]36 йылдан [19]41 йылға хәтле эшләйем.

Шунан һуғыш башлана. [19]41 йыл йәшләр башланы китергә армияға. Фәйзуллин Хәлил дә китә, Мурзакамалов хәзер оло кеше, ул китмәй, шуны калдырыр кәрәк, тип кәңәш иткәнләр.

Тағын колхоз председателе итеп калдыралар. Шулай йәшләр китеп бөттө. Безгә вақыт инде.

40-сы бит

Көнләрҙән бер көндө безгә дә вақыт килеп етте. Ғинуарның 6-сында шулай ауылдан 22 кешегә, шулай иртәгә китәбез.

Зәйнулла Фәйзуллин, Мофахар, Йәғәфәр Садиков, Шәрип Садиков, Сабир за булһа кәрәк, семьялар белән кис жыйылып утырырға булдык. Кайзандыр арақыны ла табабыз. Хәзер йәл балалар, хатынлар илаша, йырлап та ебәрәбез.

Кайһыбыз шулай йырлай:

Бер кайтырбыз, үлмәһәк, бер күрербез, үлмәһәк,

Ризык бөтөп сит илдәрҙә, кара ергә кермәһәк.

Ал инек без, гөл инек без, сәселдек сит илдәргә,

Тағы ла чәчкә атар инек, кайһаҡ туған илдәргә.

Шулай төрлө йырлар йырлап, кайсакта илап, иртән китәбез. Халык жыйылған ауылда, унлап ат егелгән, илаш күп, хәзер китәбез. Хушлашып ауыл халкы һәм туған ауыл белән, кайһы йырлай, кайһыһы илай.

41-се бит

Шул миңә хәтерҙә онотолмай. Оло Улым Ишбулды 12 йәштә, миңә сана артына йәбешеп алған, мин, төшөп кал, ат тапар, тип төшөрөп калдырам. Артынан атлар килә ине. Мин төшөргәс, ул илап йүгереп калды.

Шулай ауылды ташлап китергә тура килде. Шулай район военкоматына барып етәбез.

Карала башлайбыз. Кейем таза, ауырыу бүтән юк. Шулай барыбыз киттек. Төнөн Кропачеваға киттек. Безгә вагон юк китергә, кайтаралар, тип әйтәләр. Шулай за атлар кайтып бөткән. Был 8, 9 ғинуар көнләре, 1942 йыл, 3-сө көнө кайтабыз, без полвагонға тейәләбез, Мөрсәлим тирәһе һәм яҡын ауылдар. Мөрсәлимгә килеп төшәбез тағын. Бер азна үткәс, китәбез Кропачеваға туры, ну мин дә, кайтып булмас, әз булса да ауылда тороп китеү безгә киммәт түләү иде.

42-се бит

Шул китеүҙән 22 кеше. Кайттык 7 кеше. Мына киммәте аның шул инде.

Шулай Силәбе яғына киттек. Силәбелә 3 көн торҙок. Хәзер нәрсә безгә өйҙән алған әйберләр бар, һатып эсергә кәрәк. Без хәзер вагонда эсә башлайбыз. Без, 22 кеше, Лаклы ауыл егетләре, эш китте ходка, әпәй сатып эсәбез. Аксаға табып булмай. Шулай 3 көн эсеп, без эшелон кузғала. Уйлаған инек востокка барабыз тип, безнеңсә булманы.

Борлодок Қазақстан яғына, Карталыға барып еттек. Анан Орский яғына киттек. Ялан ауыл, ағас юк. Шунан бер көндө Сакмарға барып етәбез. Анда военный сбор булған. Без зә шунда килгәнбез икән. Хәзер килеп индек. Безне анда-бында бүлә башлайҙар. Кемләр военный сборҙа булған, аларны башка алдылар.

43-сө бит

Безҙән Акмурзин Минибай, Мусалипов Мәүлит эләкте, улар икенсе көнө һуғышка киткәнләр. Ә без, Мурдашев Ғиззәт, Мофахар, мин, өсәүебез полковой школага язылабыз. Шулай, кисен ятырға урын юк, утырып кына әзерәк ял итәбез. Хәзер үзебезгә землянка эшләй башлайбыз. Сакмардан ағас ташыйбыз. Шунда барғанда аяҡ уйыны өрәнөп барабыз, шулай землянка эшләнөп бөттө. Үзебезгә хәзер кисен гранат, мылтык частларын өйрәндек. Шулай ике мәртәбә атырға ла барзык. Мин мылтыктан атышына ручной пулеметтан, якшы булды былай. Былай булғас, бик шөп, тинеләр. Шулай 13 көн Сакмарҙа үтеп тә китте. Безҙән алда алты ай өрәнгәндәр бар. Шулар белән без зә китәбез. Гвардейский пулеметный маршевой рота була.

44-се бит

Бер эшелон булдык. 3 рота. Хәзер Сакмар за калды. Без зә 13 көндә школа бөтөрөп сыктык. Хәзер без һуғышка киттек. Саратов, Ростов, Краснодар, Сталинград аша. Шулай за юлда кар

яуып, буран булып, өсәр көн кар тазартып китергә тура килде. Бу Чкалов тирәһендә Саратов араһында булды. Ары киткәс, жәй булып китте. Хәзер Ростовка еттек. Шунда ауылдашларны күрергә тура килде. Садиков Сабирзы, Абдрахманов Зәнитәйне. Без Кавказ яғына Новорәсәйгә (Новороссийск. – Г.А.) китәбез. Алар Ростовта калалар. Юлда барғанда шундай хәлдәребез. Мофахар, икәүбез. Бүтәнләр алты ай уқып сыккан Украина булалар, күп вакыт эс ас, без королай концентрат кимереп барабыз.

45-се бит

Алар сөнки тимер мейестә пешереп алалар, безгә урын бирмәйләр. Без хәзер кәңәш итәбез, давай, бер фокус күрһәтәбез. Без зә һуғышка барабыз. Бу Мофахар һәр иртән бер станцияла сыу алып керә. Тағын мейескә утырта, берәүләре тағын алып, өскә нарға утырта, мин, күп карап тормай, шул котелок белән минең башка утыртам. Шулай әзерәк тауыш була. Хәзер мине комбатка докладывать иттеләр. Ул вагонға килә. 3 көн вне очереди дневальный булып торам вагонда. Командир отделаға 3 көн сыуык вагон бирәләр. Шундай вакиғалар була.

Хәзер Новорәсәйгә килеп еттек. Город бер казан кеүек сокорза утыра, портовой город. Төзөк, матур город. Столовыйза балык күп бешерәләр, свежий балык.

46-сы бит

Безне город кырында военный казармаларға алып баралар. Шунда без 3 көн торабыз. Шундан безне Кырымға алып сығалар. Безнең десант маршевая рота, пороход белән сығырға туры килде. Черное морены һыу өстөндә безнең ике истребитель һаклап килде. Төндә сығабыз, шулай за Керчка етмәстән яктырзы. Иртә дошманның бер истребители безгә граната ташлап караны, туры төшөрә алмады. Безнекеләр ход бирмәне. Безнең ротала 160 кеше. Шунда ранен булып балнистан сыккан бер 60 кеше. Алар зенитка белән утыра инеләр. Пароходта астыбыззан боеприпас ине. Шулай Керчка етмәй, бер портка төштөк, порт ватылып бөткән, только исеме калған. Был була 17 март, 1942 йыл.

47-се бит

Хәзер пароходтан төшкәс, город Керчка табан атлайбыз. Городны сығабыз. Городтың эсендә бер пещера бар. Анан таш казып алған булғаннар. Конечно, без белмәнек, шулай за бик йырак эстә телефон, сыбык тимер қуйылған, шунан буйлап керәбез. Шунан сығабыз. Мин аның иңе, буйы күпме – белмәнем. Ауыз

алдында кухня, аш пешерэлэр. Хэзер көндөз сыгып өйрөнөбөз. Кулда мылтык юк. Нугыш йырак түгөл. Мылтык эзлэйбөз, яландан шулай нугышка китэбөз.

Мылтык юк, киттек камышапромға, дилэр, Феодосияға табан. Феодосия нимеслэр кулында. Алар шунан бер 40 километр йырак кышлағандар. Камышапромға барзык төндө. Нугыш 3 километр дилэр, без анда урынлашмадык. Без түшлөккө табан килдек, Феодосияға табан барған тимер юлы, шунда бер радист бар. Шунда нимес кышлаған. Безне шунда тукраталар. Бер маршевой ротаға бер ун биш кеше давление кылабыз. Төнөн шул радисты

48-се бит

алырға тейешбөз. Приказ шулай. Төндө экрен шыуып барып тимер юл аша сығабыз. Хэзер йырак түгөл нимеснең звотлары (взвод. – З.Ө.). Безгә шуны алырға кэрэк ине. Алар безне көтөп торғандар. Ут асалар, без атабыз. Безгә бүтөн алға барырға тура килмәне, артка сидендек. Бер тар ғына күл дә бар. Барғанда урап барғайнык, кайтканда урап йөрөргө тура килмэй. Шул нуу эсендө калды халык. Безгә хәтле үлгәндәр зә бер зә жыйылмаған. Без шулай бик аз калдык. Икенсе көнө барабыз шулай, булмай алып, 3-сө көнө, сөнки нимес окобы өстөнө барып мендек. Хэзер гранат[а] ташлап звотларға, сыкканларны юк итеп, бер егерме минут йөрөгәндә, аларның арттағы көсө килеп безне кыуып сығара. Шул вакыт Салауат районы Таймый советы

49-сы бит

[19]41 йылда районда укытыусы булып эшләдем. Шундан армияға алындым. Сүлэгән иде. Младший лейтенант ине. Шул буй үлеп калды. Исеме хәтерзә юк.

Хэзер без 7 кеше калдык. 160 кешенән. Шулай без артка сигеп, тағын формировать итеп, Сакмарадан барған Карпиненко дигән лейтенант туры килде. Аның хэзер Перекопка таба суғышка киттек. Нимеслэр хэзер Перекоптан килеп керделэр Кырымға. Без шулай бу көндән үтә көн дә өстәлмә килә, көн дә юк. Мин дә контужен булып ятып сыктым анда бер аз. Шунда полевой бальниста яттым нисә көнлэр. Хэзер безне китереп кыстылар Азовское мореға. Хэзер бездә күпме [корал] осрап жыйыла, шуның белән суғышабыз. Шунда сыккан атлы армия бар ине. Уларза мылтык юк. Кышкы кейем, тун, быйма. Кырым билгеле йылы урын. 18-се, 19-сы май айы.

50-се бит

Хәзер безгә бер якка китергә юл калмады. Югарыдан бомбить итәләр, кругом атыш. Алар сабып йөрөй, кайза барыр белмәй. Шундай ките ел, шторм. Без шулай, һуғыш дауам итә, хәзер каршы штык белән дә һуғышыр[ға] тура килде. Бер вакытны ике нимес йүгереп [килә] сәнсергә миңә, хәзер барыбер үләм, көтөп торорға вакыт юк. Бер 4 метр булып, берһен аттым. Икенсене мине сәнсте. Мин тиз генә аның штыгын кырын этәп, үзем сәнсәм. Шулай аларның бысак штыгы минең кулды бик нык киҥкән була. Суңында күрәм, күпме вакытлар үткәс. Шундан тағын башлана атыш. Бомбить итә. Шунда минең башка осколка тейә. Контужен булам. Ятып калам.

51-се бит

Шунан нимесләр үтеп киткән булһа. Мин белмәйем күпме ятка[н]м[ын]дыр. Миңә ис керә. Тороп карайым. Бер кеше юк. Мин тороп бер якка атлайым. Күпме вакыт барғас, төндә килеп тотоп алалар. Минең мылтыкны ташлайзар. Карайзар былар. Нимес бу сакты телен белмәйем. Караңғы төн. Әле мин ауырыу. Хәл дә юк. Улар төртөп тә ебәрә, үзем дә осоп китәм. Бер урынға жыялар. Без шул төнө бишәү булдык. Бер сокорға һалып куйзылар. Иптәшләр минең кулды, башты бәйләнә иртән. Бинт калған булған. Күрһен, күз зә насар күрә. Колак насар ишетә. Тел дә шешкән, ашап та булмай. Хәл насарая, көн дә шулай. Безне ебәрәләр Феодосияға. Без бер йөззән артык халык. Юлдан килә нимес танктары.

52-се бит

Юлда бер сокорға безнең алдағы кешеләрне атып ташлайзар за, шуның өстөндә танк сығып китә. Мин, ауырыу кеше, артта калған булам. Шулай безгә иҫәп булманы. Шунан Феодосияға барып етәбез. Анда жыйылған город уртаһында ике урынға халык күп. Асык һауа. Көндәр эсә. Йөрөзөк түгел. Утырабыз ғына. Шулай 15 көндәр үтә. Безне мынан алып китәләр. Жәйәү 80 километр Джанкой городына. Көндәр эсә. һыу эсермәйләр. Шулай юлда һыу эсергә алып эсәм дигән кешеләрне аталар. Байтак халыкны аталар.

Бер мәлде бер күл эргәһенән үтеп барабыз. Юлдың сокорона жыйылған һыу күрзем. Тиз генә баштан пилотканы алам да черпать итеп ауызға басам. һыу дигәс тә, һыу түгел инде. Куйы бульон өйрәнән кәм түгел, баткак. Шунда бер бака балаһы һыуза булған.

53-сө бит

Әлеге мин сыусау за еткән. Нимесләр күрсә, аталар. Шунда ашығып эсәм. Әлеге бака балаһы ауызза тулай башлай. Тиз генә ботонан тотоп бырғатам. Шулай бик арыу булды. Хәзер мөмкин бер аз атларға. Джанкой городына барып етәбез. Бер МТФ (молочно-товарная ферма. – Г.А) двoryна кертәләр. Анда баткак. Без йырып атларлык түгел. Бата арығанбыз. 2 көн ашаламаған да. Шунда кунырға булдык. Ятырға урын юк. Шулай кеше тығыз. Тығылып утырабыз. Иртән бер 2 йөз грамдан эпәй бирзеләр. Ул да бик арыу булды. Хәзер станцияға барабыз, китергә кайзалыр. Шулай хәзер тейәлдәк вагонға 60 кеше. Каждый вагон ике үзәкле, вагон бик зур, ағас күнәк, шунда хәжәт итәбез. Көн эсә. Ябык вагон. Сыусата. Сыу бирмәйләр. Хәзер Днепрға етәбез. Ул тирә украин халкы. Безнең эшелонда ла украин халкы күп. Шулар, нисек тә булғандыр, бер вагондан 5-6 украин төндә төшөп каскан. Хәзер безгә 5 көн карантин. Ашарға, эсергә бирмәскә. Аларза шундай ғәзәт. Шулай 5 көн барыуза безнең вагонда 15 кеше үлдә. Калғандары йөрөй алмай. Көн эсә. Сыу за юк. һауа ла бик насар. Шунда тысып, сейеп килгәс нисә көнләр. Шулай Житомирға килеп етәбез. Төшөргә кысқыралар. Берәү зә үзә төшөргә хәлә калмаған. Хәзер ырғыта башланылар. Төшкәс, бер эзәм аякта басып торалмай. Донъя кып-кызыл күренә күзгә. Шунан безгә берәр стакан самаһы черпак белән һыу эсереп сығалар. Күз күрә башлады.

54-сө бит

Бер аzzан аш бирәләр. Беззә котелок юк, билгеле, пилотка бар, ул хәзер башка каткан. һыу үтмәй, шуңа ышырып алабыз за, күтәрәп эсен дә ялап, кып иттереп кейеп куябыз. Шунан безне Житомирзың бик зур казармалар булған өс, дүрт этажлы, шунда барабыз. Халык күп, шундай тығыз, урын да юк. Көндөз урамға сығып утырабыз. Урам ком. Шунда жылап бет үтерәбез. Шунда урамда утырғанда кул белән уска ком алып караным. Карасам, бер ус комда 5-6 бет йүгереп йөрөй. Казармаға керсәк, тағын бет сырып ала. Мында үткәнләр, бет турында һөйләп килештереп булмай. Ашау тигәндә, билгеле, кулыңа тейсә, ашайһың. Кулыңа теймәсә, буш калак. Суп тигәнә су инде. Аш урынына ла, сәй урынына ла ярай.

Пилотканан сыу за үтмәй. Шундай якшы булып китте. Башка кейергә лә ярай, тормошта бик киммәтле булып калды. Әгәр зә пилотка булмаса, аска үлергә туры килә ине. Шунда Житомирза

бер аз торғас, тағын китәбез. Город Сокаль Польша города микән, анда торабыз.

Анда торғанда миңә эс ауырыуы туры килә. Мине шунда бер ауырыулар палаткаһына апаралар. Барғандан бер иптәшем күрәм, Өбйәлил районы[нан] Йәмил исемле иде. Ат белән алып китеп баралар куйырға, үлгән дип. Ул үле башын калкытып карарға хәле бар, кулын миңә селтәп китә. Мине якын ебәрмәйләр.

55-се бит

Шулай үлгәнде көтмәйләр инде. Барып керзем ауырыу палаткаһына. Өс кат нар. Халык шунда эсеп, һейеп яталар. Сөнки мин аяктан язмаған. Көн дә марганец һыуы эсереләр эс киткәнгә, тамакты кырып алып китә. Мин уйлайым, мынан нисек қасырға. Эргәлә икенселәр, уртала загорождение. Мин якын барып бер иптәш белән сөйләшергә булдым. Мин һезгә сығам, мында тереләй күмәләр. Үлгәнде көтмәйләр. Давай сык, нисек сығырға без шулай эшләрбез, ди. Алар ашанғанда загорождение астынан калкытып сығарсың, ди. Мин шулай эшләнем. Бер вақыт сыктым. Анда ауырыу түгелдәр. Мынан тағын китәбез.

Шулай 21 лагерь үтергә туры килде. Онотолмай шулар, кайза бик ауырлык килгәндәрзе.

Бер вақыт 321-се лагерза булабыз. Анда көн дә йыуынырға йөрөтәләр. Бөтөн тәндә булған йөндәрзе кыралар. Үзебез кырабыз. Йыуыныу шундай тәртип, пожарный насос белән һыуык һыу сибеп безне йыузыралар. Халык йығыла, хәле бөтә. Шунан кое-как тороп, хәзер бер унлап һыу һауыты. Шуңа кисеп сығырға кәрәк. Икенсе яктан 4 нимес бумала тотоп тора. Кайһы башты йыуа, кайһыһы култык астын йыуа. Әллә нәрсә булғандыр, кайһыһы ауып, йығылып ята.

56-сы бит

Барғанда, кайтканда дүрт эт бар. Ишеү әзерәк кенә йығылып китһәк, шушы этләр өскә килә дә менә. Халык шул хәлгә еткән, ел өргәндә йығыла.

Бер хәлдә Люблин или Димлин калаһы булһа кәрәк, анда бер крепость бар. Висла һыуы эргәһендә. Крепость бик зур. [19]42 йылда шунда булдым. Военнопленные сикһез күп. Шунда бер сокор казырға барырға тура килде. Барзым, 2 сокор тулған, 3-сөһө арты буйы 50 метр булып, кеше салынған. Бер рәт түгел, несколько рәт тулған. Яманың башына тактаға язып куйғаннар, руслар солдаты

һуғышта үлгән, тип. Шунда үлгән халыкты автомашина белән тукрауһыз ташый торғайнылар.

Анан ары тағы киттек. Шулай Германияға барып еттек. Город Гамбург, зур город портовой. Атлантик дингез кырында завод күп. Безне шунда эшлэргә апарғандар. Безнең хэл шундай насар. Заводка эшкә апарзылар. Без бер кеше окуркаһын ташлаһа, шуның өстөнә барып осабыз, болашып, талашып китәбез. Беззән эш көтәләр. Без аяк һөрөп йөрөтөп булмай, ағас кәүеш ялан аяк катып алғанбыз. Гимнастерка, пилотка тегәбез. Йылы [19]42 йыл инде. Салкын, градус 10-ға етә. Баш ас кешегә ул бик салкын тойола. Салкында аслыкка ла

57-се бит

мин шешенеп киттем, йөрөп булмай башланы. Бер аз ятқас, шундай халыкны жыйып кире ебәрәләр, эшкә ярамағандарзы. Шунда мин дә элэгәм. Шулай бер вақыт төн урталарында алып китәләр. Станцияға алып төшкәннәр. Зур станция, мине апарған солдат станциядан күреп белә торған булған. Анан икәү килеп сығалар. Мине алып китәләр. Мин уйлайым, мине берәр урынға атырға апара торғанларзыр, тип. Хэл насар булса ла, үлгә килмәй (төндә бу хэл). Бер аз барғас тимер юл буйлап, 4-5 вагон янына барзык. Анда карауыл. Әлегә нимес солдаты үзләренсә сөйләште. Мине бер вагонны асып кертәләр. Караңғы. Бер нәрсә күренмәй. Халык урысса сөйләшә. Мин сорадым, әллә башкирдан берәүләр бармы, тип. Вагон төбөндә берәү кысқырзы, бар, тип. Кайсы район? Салауат районы, диде. Кайсы ауыл? Аркауыл, Калмакүл советы, тип яуап бирзе. Алай булһа, мин Урмансы, тинем. Шулай таныш ауыл туры килде. Якын вагон эсендә йөрөргә мөмкин түгел ине, халыкны тығызлап тутырғанлар.

58-се бит

Шулай кире алып киттеләр. Финуар айы була, [19]43 йыл. Шул тағын үткән лагерларза тукратып, июль айында Польша, Львов калаһына килеп етәбез. Бында шәһәрзән кырза бер лагерза ятабыз. Минең ике аяк шеш. Йөрөп булмай. Шулай иптәшләр эшкә йөрөйләр. Мин казарманы сепереп, йыуып эш күрәм. Без бында 11 ай торабыз. Бер вақыт, [19]43 йылда апрель айы булһа кәрәк, или март айы, Тернополгә десант төшкән, тип сөйләйдәр. Львовтан йырак түгел беззе тағын алып китергә булғандар. Йөрөргә насарларны, безне тиз генә автомашина белән алып киттеләр. Тағын көнбатышка табан шулай. Бер аз барғас, машинаға утырталар.

Киттек хэзер Берлин, дилэр. Тағын шунда барып еткәнбез, станцияла бер-ике көн вагонда торабыз, тағын алып китэлэр. Бер-ике көн киттек, барып еттек. Франкфурт-на-Майне городаы икән. Айы сентябрь айлары.

Барзык. Мине хэзер эзерэк больниска йөрөтөп, ике тубыктан хары һыу алдылар. Шунан мин якшы йөрөй башланым. Хэзер без бер ун кеше[не] бер төрлө комендант кебек урынға эшкә йөрөтә башланылар. Эш шундай – көн дә бомбить итә Америка, шунда халык басылып кала, без шуларны казып алабыз. Беззек интерес тамак

59-сы бит

туйзырыу. Алар базға төшкән булғандар. Анда бэрэнге, бүтән ашамлык табабыз. Без шулай йөрөп, хэл кереп калды. Баксаларзан алма кебек нэрсэлэр зә табып алып кайта башланык. Мында инде караусы охранлар ранен, сатан-сулак, карт нимес була торғайны. Шунда үлгән нимес халкы, балалар бик күп булды. Город 90% ватылып бөткән. Мин күргән 2 завод ватылмай калды.

Аны американлар 1918 йылда һалған булғандар. Шуна тороп калған. Безгә дә күп бомбить иткән урында калдык. Казармалар көн дә бомбить итә Америка. Төнлэрзә нимес хатынлары балалар күтәрөп бомбадан йөшенә торған урынға йүгерэлэр. Балалар сыр-сыр илашканы ишетелә торғайны. Кайһыһы өлгөрмэй, юлда үлә торғайны бомбежкала. Аларза шундай ғэзәт – эгәр зә бер немканың ире шул вакытта үлһә басылып, аны бер йөз метр якын ебэрмэйлэр. Ул толькы һорай торғандыр: үлеме, тереме? Шундай хэлне үз күзем белән күрзем.

Шулай 1945 йыл килеп етте. Апрель айлары. Хэзер орудия тауышлары эшлэй башланы. Көнлөрдә бер көн безне эшкә алмайзар. Ашарға да юк. Снаряд тауышы якын ишетелә башланы.

60-сы бит

Бер вакыт төндә безне алып сығып китэлэр. Франкфурт-на Майне городаынан киттек. Городтан бер аз киткәс, юлда машиналар, танктар утыралар. Без юл кырзап барабыз. Хэзер ағаслык булып китте. Төн. Ямғыр яуа. Асыктык, ашасы да килә, ну бер дә ышаныс юк. Бер 800 кеше бар инде.

Без 7 кеше жыйылдык. Давай, касып калабыз. Шулай булды. Хэзер ашарға юк. Берәү аста машинанан ниместек һыуын, күмәсен тартып алған кағыз кулөк белән. Шулай эзерэк ашарға булды. Хэзер ағас арасына китәбез. Кайза киткәнде Алла белә. Таң

атты. Тауға менеп юл карайбыз. Кайза китергә, көндөз йөрөп булмай. Нимесләр. Ауылға да кереп булмай. Ниндэй нимес безне күреп әйтә икән, ул нимескә 75 марк түләйзәр. Ауылда калған ирләр дә бар. Шулай бер вакыт ағас араһында ятабыз. Бик күп самолет та шәп кенә үтәләр. Көндөз күпме вакыт үткәс, танк тауышы ишетәбез. Ул, белмәйем, Англия или Америка танкыһы булған. Самолеттан десант ташлаған булғандар. Без хәзер юлға сыктык. Карайбыз кайза киткән, кайһы якка табан. Шул вакытта бер немка килә, велосипедтан безгә әйтә, американцы керзе ауылға, тине. Без ашығып төшөп китәбез. Барһак, ауылда безнең команда пленный,

61-се бит

кайһы атта, кайһы жәйәү ауыл тулып йөрөйләр. Быларға әлегә десант танклары оһрап, нимесләрне тар-мар иткәнләр.

Хәзер халык, Америкаға калдык, тип уйладык. Ул десантлар кайзальыр сыккандар да киткәндәр. Кискә таба нимес солдатлары күренә башлай. Без ауылдан кырга тағын касырға булдық.

Ауыл кырынан нимесләр, немкалар нәрсәләр ташыйлар. Без белдек. Тимер юлы бер тау астына кергән. Шунда бер күпмелер вагон кертеп куйғанлар. Ул булған Франция, Америка, Англия красный крестка килгән посылка булған. Без инде барып, эләктереп алып, урманға таябыз. Хәзер урманға барып ашандык. Туйзык. Бер шишмә эргәһендә без 7 кеше. Ахыры безне күреп калғанлардыр. 5 нимес граждан кейемендә мылтык тотоп килеп сығалар. Безне әлегә ауылға кире алып төшәләр. Бер зур өйгә апарып кертәләр. Анда ап-ак сәсле бер нимес тора. Зур кеше булғандыр.

Безне подвалға ябып куялар. Өстә нимес солдатлары. Төндә бер вакыт тауыш була, мылтыктан атыш ишетелгәндәй булды. Күпме торғас, бер тауыш калмады. Караңғы. Өллә төн.

62-се бит

Көн караңғы. Хәзер нисек сығырға мындан. Өйзә төшкән бер лестница бар. Шундан сығырға булдық. Капкасын астык. Бер эзәм калмаған юғарыла. Хәзер экран генә карайбыз. Бер кеше юк. Бик күп әйбер калған. Ак ыштан, күлмәк, шуларны кейә башланьык. Өстә безнең билгеле инде. Шулай кейенә китә тағын был ауылдан тайзык. Бу эш нәрсә булғандыр. Без котолоп калдык. Ауыл кырындағы нимес сарайына барзык. Ул күп сыбык өйөп куйған. Карт нимес күреп калды. Безне кыуа башланы. Нисек булса да

сорап, аның сыбык астына кереп йәшендек. Был сак ауылға мылтык тауышы бик якын ине. Шунда күпмелер вакыт үткәс, әлегә карт нимес йүгереп килде, американец керзе, тип. Хәзер сыбык астынан сығабыз юлға. Ысынлап та, американец килгән. Без хәзер ауылда йөрөйбөз. Беззән сорайлар, сез кем. Без, рус, тибез. Анда русса белгән полклар за булды. Шулай кис булды. Без һорашып утырғанда бер командир килеп сыға. Былар кем, тип сорағандар инде безне. Тағын тотоп алып киттеләр. Апарып ябалар бер урынға. Анда төрлө халык, төрлө милләт: франция да, италия да, нимес тә бар. Шулай күп кенә халык жыйылды. Без[зе] автомашинаға

63-сө бит

утыртып алып кителәр. Шулай 3 көн барзык. Бер урында тукратып ашаталар. Бер зур городка килеп керзек. Шунда бер юл уртаһына лагерь төзөй башлағанлар. Хәзер мында эшкә ниндәй халык кәрәк, шундайы бар. Халык жыйыла, шутһыз ашау. Шундай тәртип, иртән торан, көн буйы көтән, вакыт бара, нахodu алып китән, 250 грамм аш ушлап сала, пишинйә күпме керә кулыңа, шул аш, ниндәй тигәндә, кағыз кулөктан он койоп тора сыуга, шуны бер кеше бутап тора.

Шунда берәү кәбестә салып тора. Сыуы сыуык сыу инде. Пешерәһе юк. Шулай халык тағын хәлдән яза башлай. Бер 15 көн шулай үтте. Шулай халык-ара тауыш-һуғыш китте. Нимесләрне тукмайлар. Төрлө милләт хәзер, һәр милләтте бүлделәр. Нимес отдельно, загорождение белән, бүтән милләتلәр бер бүлектә. Только отдельно группа. Шул тауышты ишетеп, кругом өй тәрәзәһенән карап америка солдатты ата пулемет, автоматтан. Тирә-якта йөрөгәндән башка, шулай нимесләр белән тауышланғанда, лагерь эсенә карап автоматтан ыскындырзылар. 13 кеше үлде. Ранендар за бар ине. Был хәл Италия группаһына туры килде. Шулай халык көн дә жыйыла. Урын калмады.

64-сө бит

Город Ахен. Безне иртән, русский һәм Франция халкын, ебәрәләр икән [тигән] хәбәр бар. Шулай без 270 кеше бар, калған Франция күберәк, безне алып сығалар. Бер эшелон булдык. Хәзер кайза киткәнне белеп булмай. Бер-ике көн барғас, Франция халкы, тип сөйләй башладылар. Шулай Францияға барып керзек. Шулай Париж городын үтәбез. Париждың көнбатыш яғынан үтәбез. Таулы икән. Һәм бер йылға керә икән. Күп туннель үттек Париж кырында. Тағын нисә көнләр барғас, (Марсельға) барып етәбез була. Барыу

хәле шундай булды, вагон ябык. Көнгә бер мәртәбә һыу кертәләр, бик эсе апрель айы. Ашау коро пак. Ну, күп түгел инде. Шулай лагерға апарып кертәләр. Анда төрлө халык. Шундан безне йыуындырырга алып китәләр. Палатка эсендә салкын сыу. Әйберләргә вешалкаға эләбезд. Әйберләргә бетләр зә бар инде. Сыкһак әйбер янына, әйберләргә [гә] ап-ак дус сипкәндәр. Без аны да белмәйбезд. Ул бетне үтерә торған булған. Шулай үтә нисә көнләр. Хәзер заявление язабыз. Безне русский лагерға сығарырга сорап. Безгә станцияла күп рус солдатлары америка кейемәндә оспап, сүләшәп күрзек. Мында русский лагерь бар, тип әйтәләр. Беззән америка солдатлары сорап сыға, кем кайта, кем кайтмай, тип.

Шунан безгә русский бер капитан килә. Без аның белән һаулык һорашып, безнең тизмәләргә язып барыбызны,

65-се бит

тағын сығып китә. Без давай тиз көндә мынан алып сығыуны һорап калабыз. Беренсе майға сығарсыз, тип яуап бирзе.

Безне 29 апрелдә алып сығалар. Кис хәзер килеп еттек русский лагерға. Иртәгә беренсе май. Каждый палаткала үзенә Ленин, Сталин кәртешкәләргә алып куйғанлар. Бында ашау насар түгел. Ну безгә әпәй етмәй, хәзер без вольный, городка барып әпәй китереп була.

15 көнләп торғас, безнең карын туйзы. 6 йөз грамм әпәй, аш, якшы, хәзер артып кала башланы. Хәзер йөрөйһә килә, кала күрәһә килә. Халыкның тормошон. Сөнки бу кала – Франция каласы. Ишетә торған инем, Европала Франция алдыңғы батша булған, тип. Хәзер ямыш буйынса үземә күрергә тура килде. Халык городта нисек йәшәй.

Мин хәзер городка, Марселгә, барам. Минән алдарак торған иптәшләр белән. Аларзан һорашам, иң нәрсә кызык бу городта. Барғас, күрһәтербезд, диләр. Бер негр шоферы апарып төшөрә городка. Шунан трамвай белән центрға китәбезд. Безнең торған лагерь городка кырк сакрым.

Городта талшук [толчок – З.Ә.] базары, разный мелочи, иске әйберләр

66-сы бит

саталар. Мында төрлө халык, негр за бар, араб халкы бар, алар ефәк шәлдәр, шундай ефәк тауар һаталар.

Хәзер талшук базар кырына сығабыз. Мында француз хатынлары бар. Бер карсык килде лә безгә әйтә, сез хатынлар белән

утырырға теләмәйсезме, мин сезне апарам. Ярай, 4 солдат жыйылабыз. Барабыз. Шул ук базар кырына йырак түгел бер өйгә керәбез. Мында хатынлар утыралар. Беззән һорашалар, һез күпме вакыт буласыз, сәғәте шул кәзәре хак, тип әйтә. Без хатынлар янында күп вакыт булған юк. Шулай булса да, безнең акса юк. Шулай ғына сығып китәбез. Бу айырым хатынлар үзләрен сата торған урын булды. Хәзер мында эре йортлар астындағы хатынлар йортона керәбез. Быларны бер бай үз карамағында тота. Эш тапмаған хатынлар шунда керергә мәжбүри булалар.

Хәзер барып керзек бу йортка. Зур йорт. Мында уртала озон өстәл. Өстәл кырында утырғыс. Шунда теләгән кеше вино, пиво һатып алып, өстәлдә эсәләр. Ике як стена кырынан озон эскәмйә күрзек. Теләгән кеше шул эскәмйәнән карап утыралар. Былар бер франк түләп керәләр. Шул йорт эсендәге хәлне күреп сығалар.

67-се бит

Минемсә, тәртип шундай.

Мында йәш кенә хатын-кызлар өстәлне кругом урап бейеп йөрөйләр. Аларның ике урынында только ышыклаган урыны бар. Шәрә бүтән урыны, ялангас. Хәзер халык карап утыралар.

Шунан бейеп йөрөйләр зә хатынлар, әлегә стена кырына утырған халыкның алдына барып утыралар. Кысалар, һөйәләр. Аксаһы булған әзәм булһа, алып кереп китәләр. Без мындай хәлне беренсе мәртәбә күрәбез. Безнең өсөн көлкө дә, кызғаныс та, уйласаң.

Бу хәлне шулай үз күзем белән күрзем.

Хәзер каланы күрергә уйладым бер көн. Портовой город, тип һөйләйләр. Портын да күрергә уйлайым. Бер көн сығып киттем бер иптәш белән. Барзык. Эре өйләр астында магазин. Оло юлда тағын өс рәт вак мелочи сатыусылар бик йырак һузылып киткән. Шунан базар. Хәзер, давай, жәйәү бер аз кайтабыз. Шунда бер американский пивной, керәбез. Анда капка төбөндә бер солдат тора. Кара халыкны керетмәйләр булған. Безгә бер сүз дә булмады, бик карап утырдылар. Берәр бокал пиво без дә

68-се бит

эсәбез дә, сығып китәбез. Сыгканда бер америка солдаты һораны, һез кем, тип, русский, тинек. Сығып киттек.

Бер көн шулай ауылға сығып киттек. Ауылда бер байның йорто бар, аның столовой, үзәндә эсемлек тә сата.

Анда күберәк торған халык эзрәк телен дә аңлай. Анда вино 13-14 градуслы, безнең халык сораған, 30-40 градуслы кәрәк, тип хорағанлар.

Безнең халык шуңа эсергә баралар.

Бер көн миңә дә керергә тура килде. Без дә эсәбез.

Шул вакытта бер француз килеп керә. Билгеле, карашы бу байза. Эшлэй торғандыр. Безнең халык бик простой. Мыңа эсерә башладылар. Исереп китте 30 градусны эскәс, хәзер йырлай башлай Сталин, Ленин дигәнән. Аңламайбыз, нәрсә йырлагандыр белмәйем. Бу эзәмне полицай тотоп алып китә столовыйдан.

Безнең халыкның эзрәк башына сыкмаған инде. Безнең халык полицайзан куркмадылар. Городта нисә мәртәбә полицайны тукмағанын күрзәм.

Безнең халык шунда әйберен һатып эсеп бөтөп, ак күлмәк, ак ыштан белән юлда исереп яталар. Негр шоферы лагерь кырына китереп ташлап китте.

69-сы бит

Негрзы безнең халык яратты. Алар безнең халыкты яратты. Безнең халык негр солдатларына аракы алып эсерә торғайнылар. Безнең эргәдә Чили, Исландия лагерьы бар. Алар безгә, без аларға барып йөрөдөк. Хәзер безгә кайтырға вакыт етә, тип эштәйбез.

Очередь якын, көн дә бер пароход кайта башлады. Халык бик күп.

Шулай 22 майза безгә дә пароходка утырырға тура килде.

Бер автомашинаға бер взвод – 40 кеше тейәлдек, автомашина һайын кызыл флаг, бик күп автомашина. Без 3800 кеше төштөк пароходка.

Город Марселде үткәндә халык йырлай, кайһы русса, кайһы үзе белгәнән. Геүләп тора урам, бөтөн город халкы сығып тора һәм тәрәзә асып карап калдылар.

Пароходка тейәлдек. Эзерәк, һыуза бер хәл була калһа тип, безгә пароходның тәртибен өйрәттеләр. Нисек асқы этаждан сығырға, аркаға кейергә бер мендәр бирзеләр. Ял иткәндә – бер киндер койка. Аның ике башында ебе бар. Шуларны тартып алаң да, йоклайың. Пароход сайкалғанда бәүеләп йоклап килдек. Торғас, тороп стенаға элөп куяң. Бер мешать итмәй урынға.

70-се бит

Шулай хәзер Урта диңгеззә киләбез. Сыуның сите бик сирәк урында күренеп кала. Күберәген күренмәй. Шулай килгәндә, бер

вакыт халык кыскыра башланы. Нәрсәгә, тип халык йүгереп астан да сыктылар. Сыкһак, ике яктан пароходның акула балығы килә. Халык күп, бер як кырыйға халык күберәк булған. Моторсылар кыскыра, пароход кырыная икенсе якка, тип. Шулай күрмәгән балыкты күрзек.

Шулай килә торғас, Истамбулға килеп еттек. Хәзер етмәстән 3 Турция солдаты ак кейемдә, ак моторный лодка белән безне кругом уранылар. Шунан безнең пароход тукраны.

Моторный лодка безнең пароход янына килде. Лодканы пароходның эргәсенә куйып, безнең пароходка инделәр. Пароход кузгалып китте. Истанбул кырында тукрай. Ыу уртаһында ике якта город күренә. 20 сәғәт тукрап торабыз.

Мәсетләр күренә һыу кырында. Бик күп хажға барған әзәмләр керә торған булғандар.

Бер яктан икенсе як городка бәләкәй пароход халык ташый. Безгә кыскырышып кул һелтәп үтәләр.

71-сә бит

Киң түгел икән, диләр, тар ере 5 километр икән. Безнең пароход эргәһенә моторный лодка белән Турция халкы килде. Өзәрбайжан халкы алар телен әзерәк белә. Безгә тахил шарап китер диләр, ул тиз кире китә. Күп тормай килә, сигарет, аракы китерә, акса, ниндәй акса булса да алалар. Безгә ярай, диләр. Шулай тағын кузгалып китәбез. Тағын күпме вакыт килгәс, Одессаға килеп етәбез. Мында килеп керзек. Пароходтан төштөк, казармаға килеп керзек. Безнең командирлар отдельно, рядовой отдельно, только сержантлар калды. Иртән проверка була. Артык әйбер кәрәкмәй, только без. Кайтабыз, калдырабыз, проверка үтә, без икенсе казармаға. Шулай 3-сә көнә тағын эшелонға тейәләбез зә китәбез. Шулай килә торғас, Уфаға якин Алкино лагерьына килеп етәбез. Мында бер 20 көндән артык тормадык. Без кайтыуны уйлайбыз. Һуғыш бөткән. Безгә разный мылтык уйыны, яңы автоматларға өйрәтәләр. Без күргән һуғыш нәрсәгә кәрәк, безнеңсә.

Бер вакыт төндә тревога вещами, тордок, киттек. Станция Алкиноға бардык. Тағын тейәлдек эшелонға. Кереп ятабыз. Бер вакыт иртән килеп торам. Карасам, Карпашау (Кропачёво. – Г.А.) станцаһы. Йүгереп төшәм.

72-сә бит

Безнең таныш станция, безнең Салауат район халкы булырға тейеш [тип] уйлайым. Йүгереп карап йөрөйөм. Бер таныш

ир кешене хатыны белән осраттым. Бу районда райпола эшлэгән Шафиков Вахит. Хәзер ауыл хәлен һораным. Бу Лаклы егете, Лаклы хәлен һораным, кемләр кайтты. Бу хәл шулай булды, бездә кейем Америка кейеме ине, күп халык безгә якын да килмәй. Ниндәйзер икенсе солдатлар тип карап торалар ине. Шулай Шафиков белән иҫәнләштем, тағын эшелон кузғалып китте. Ну хәзер йөрәк ярһый, түзеп булмай. Үземдең туған, утырып йөрөгән поезға, Мөрсәлим станцаһына етәбез. Вязовая станцаһында командирлардан сорап карадым, мин хәзер ауыл эргәсенән үтәм, семьяларны күреп китәсе иде. Миңә, озакламай кайтасыз, дип яуап бирзе. Сөнки миңә 3 йылдан артык вақыт үткән, өйзә 4 бала калған, иң олосо 12 йәштә калды, бәләкәйенә биш кенә.

Күрәсе килсә дә, күрергә туры килмәде.

Хәзер Мөрсәлимгә килеп тукранык. Тағын йүгереп төшәм, халык күп. Бөтөнөсө таныш, мында бергә эшлэгән Гилязов Зыя осраны. Сөйләштек. Мин шуны әйтәм

73-сө бит

Зыя абзыйға, син минең семьяға әйт, Шәриф Мурзакамалов иҫән, бик таза тип әйт, дидем. Киткәндән хатың булмағас, сине күптән үлгән тип иҫәпләйбез, диде Зыя абзый. Шулай, мин һау, таза, хуш, Зыя абзый. Эшелон кузғала, без китәбез.

Ну, йәл булды, ауыл эргәһенән үтеп, семьяны күреп булманы. Шулай Восток яғына китәбез.

Шулай Зыя ағай хәбәр итте минең семьяға.

Шәриф тере, һау, таза, Востокка табан үтәләр, тип. Минең оло улым 15 йәштә булған, ишеткәс, иртәгәһенә Мөрсәлимгә бара. Разве эшелон көтөп тора. Шулай тағын калды тыуған ил, Урал таулары. Көндәр, төнләр үтә. Хәзер Иркутскка барып етәбез. Байкал күле дулкыннанып ята, күл йылы, безне һыу керергә алып баралар. Байкал күлдә һыу керзек. Тағын эшелонға утырып китәбез. Байкалды үткәс, бик күп туннельде үттек. Байкал кырынан барабыз. Шулай тағын көнләр, төнләр үтә. Читаны үтеп китәбез. Бара торғас, бер төнө бер разйызның (разъезд. – Г.А.) тупикка керетеп куйғанлар.

Халык әйтә, мынан йырак түгел радио тауышы ишетелде. Мында граница йырак булмай, тип һөйләшәбез. Шулай сәғәт 11-ләрзә инде безне төшөрөп, эшелондан бер якын тауға апаралар. Шунда безгә әйтәләр

74-се бит

безнең Армия граница аша сыкты. Хәзер Японға барабыз, тип. Шулай хәзер ранен да килә башлады. Шулай ишетәбез безнең Армия бик каты киткәнен. Мында ике көн торғас, тағын без мынан киттек. Хәзер япон пленный халкы күп күренә башлады. Хабаровскийға килеп етәбез. Мында бер азна самаһы торабыз. Мында совхозларға эшкә барабыз. Бәрәңге күмергә, бәрәңге күренмәй, озон үлән басқан. Сөнки вакыт август башлары. Бәрәңге күмелмәгән. Шулай бер өс көн бәрәңге утанык. Шунда безне өскә бүлделәр. Без өс батальон халык ине эшелонда, бер батальон Хабаровскта кала, бер батальон станция Угольныйза кала. Бер батальон Владивостокка китте. Шулай без Угольныйза калабыз. Анда күп тормай, город Артемға барабыз. Бер аз вакыт үтә. Без команда белән эшкә йөрөй башлайбыз стройкаларға, кайһыһы шахтаға желать итә башлады. Мин дә шахтаға керәм. Сөнки халкын, өстә әллә ни юк. Анда ашау якшы. Бу сакта карточка формасы бөтмәгән. Акса да якшы килә. Шулай команда белән барып эшлэйбез. Шулай [19]46 йыл да килеп етә. Безнең командирлар кайта икән, тип ишетәбез. Безгә кайтырға

75-се бит

вакыт. Шулай безгә хәзер кыш үткәндә бер нисә тапкыр особый отдел фильтрационный комиссия үткәйне. Сез сит илдә булғансыз, тип, шунан бер 30 % халыкка паспорт, военный билетты биргәнләр, шунда миңә дә. Бүтәнләрзә бер документ юк, без хәзер һуғыш бөттө, кайтырға һорайбыз. Мин бейек урындан языу аша һораным кайтырға, юк, кайтармайлар. Анда Бөйөк һуғыштан алда вербовать ителеп барған безнең як халкы һуғыштан борон калған, шунда шахтала эшлэгәндәр. Улар за кайта алмай. Сөнки ашау якшы, кейем күп, акса да күп. Тыуған илгә кайтасы, ишеү хәзер балалар за хат яза, кайт или безне дә анда алып кит, тип. Алар барырға ризалығын бирәләр. Хәзер нишләргә. Мин хәзер заявление язам. Семья китерергә договор язышам. Улар юлға түләргә булдылар. Акса бирергә тиешләр. Сөнки акса юк. Шунан шахтатрестка барам да, һез акса бирмәйсез, мин кайтып, үз аксам белән семьяны китерәм. Шулай отпускы алам да, семьяны апарырға кайтып китәм.

76-сы бит

Шулай билет алам станция Мөрсәлимгә. Прощай, Артем, кайтып китәм. Кулда паспорт, военный билет, бер тоткарлык юк.

Шулай 8 көндө кайтып керэм үземнең туған Мөрсәлимгә. Төнгө сәғәт 12-ләр зә юк. Йөрәк түзмәй станцияда ятырға, кайтырға сығам ауылға. Көзгө төн караңғы. [19]47 йыл, 20 октябрь көнө була. Шулай яланда тай малы карап ятыусы үз ауылым халкын күрәм. Яктырзы, үземнең семья хәлен беләм. Хәзер тағын 5-6 километр калды ауылға. Шулай, ауылға яқын арка башына килеп етәм. Ауыл күренеп тора. Колхозлар күмәк эшкә сығып баралар. Мин тәмәке тартып, ауылды карап утырам. Халык минең янға килеп, инде йәшләр танымай, ололар йүгереп, арбанан һикереп төшөп, күрешә башлайлар. Барый белән дә күрештек. Һөйләшеп утырабыз. Тәмәке тағын тартабыз. Шулар арала бер кәрзәшем мине күргән дә, өйгә йүгергән шунда ук. Шәриф ағай хәзер арка башында, һөйләшеп утырып калды, дигән. Шулай, минән бишектә калған бала хәзер 7 йәшкә еткән. Ул мине белмәй, уртансы Салауат ағасы етәкләп йүгертеп китерә һәм шунда әнкәсе дә килә.

77-се бит

Шулай, 4 улым калған иде, хәзер 3-ү калған. Хәзер былар үскәнләр. Олосо эштә булған. Ул да саптырып ат өстөндә килеп етә. Хәзер үскән, конюх булып эшләй. Ат карай икән. Балаларзы күрзем. Шатландым. Халык килеп һораша, таныша башлады. Шулай шаулап ауылда көнләр үтә. Бер-ике көн торғас, оло улым Ишбулдыны ФЗО-ға ебәрәләр. Былар китә Кропачева станцаһына, Мөрсәлимгә етһә, төшәләр зә калалар. Шулай 3-4 мәртәбә булды. Шунан тағы 4 бала китергә – Такинов, Солтанов, Фәйзуллин һәм минең улым Ишбулды. Миңә былар белән кәңәш итергә тура килде. Һезгә, балалар, йәшләр, китергә туры килер. Һез һәр вақыт қасып қала алмайсыз. Һез укырсыз, китәрсез. Ашау яқшы булып. Быларға кәңәш биреп сөйләштек. Былар тағын китте. Хәзер кайтмадылар. Йырақ Свердловтан ары город Артемға шахтаға киттеләр.

Шулай ауылда торам. Ашарға юк. Бер нәрсә қалмады. Бәрәңге дә юк. Хәзер нишләргә. Миңә, вақытлы булса да, берәй ергә барып тамак туйзырырға туры килә. Әгәр зә ауылда минең 3 кеше эше булып асқа үлһәм, оят. Донъя ла күргәнем. Мин әле таза, ниндәй зә эште эшләйем. Колхоз ашарға бирә алмай, юк колхозда, шулай. Күп уйлап тормайым, Салауат улымды алам да

78-се бит

сығып китәм эш эзләп. Салауат 14 йәшендә була. Шулай Востокка китеү қайғысы китте. Не только юлға акса, ашарға юк. Бер көндөк анда барыр өсөн семья белән бик күп хәл кәрәк. Шулай

барып булмады. Ауылдан сығып китәм улым Салауат белән. Семья ауылда кала. Безнең бер ашарзык эпәй юк. Минең тәмәке дә юк. Шулай да, ике иптәш озрап юлда, Миндәй белән Шәғәли, берәр ус тәмәке салып китәләр. Минең тәмәке булды. Шулай ауылдан 15 километр китеп, бер ауылға керзек. Күкшик разйызы инде, анда элгәрге таныш руслар бар. Шунда кунарға туры килде. Бәрәңге ашаттылар. Мында ла эпәй юк. Мыңа да без йөз мәртәбә риза. Иртән тағын безгә бер 8 кило бәрәңге биреп ебәрә. Мин үземнең хәлдә һөйләнем. Шулай эш эзләп сыкканды. Мин шулай сығып киттем Сүлиәгә табан. Хәзер минең эзерәк булса да бәрәңге бар. Сүлиәгә килеп керәбез. Жәйәү бөтөн булған организацияға кереп эш белеп сығам. Эш күп, квартир юк. Һәм миңә бер 15 көн эшләргә, ашарға кәрәк. Шулай

79-сы бит

тимер юл тяговой подстанция Һалына башлай Сүлиәлә. Мында көнгә 10 һум акса биреп торалар. Яңы кергән эзәмгә бер кило эпәй. Столовыйы бар. Миңә шунан башка бер эш тә туры килмәй. Сөнки минең акса да юк, эпәй дә юк. Шулай плотник булып эшкә керәм. Бер йыл договор белән эшләйем. Эш якшы булып китте. Өйзә калған семья да килде. Малай за эшлэй. Хатын да эшлэй, эш башкарзы. Шулай бер йыл үтеп китте. Салауат хәзер инспектор булып әйбер ташый стройкала. Хәзер Ишбулды ла ФЗО-нан кайтып катнаша. Мин тимер юл эшенә керәм. Постоянный эшсе булып. Квартир бирәләр. Шунда 10 йыл эшләргә туры килде. Шул дәүерзә 3 малайзы Армияға ебәрергә туры килде. Оло малай [19]49 йылда китә, [19]53 йылда кайта. Ул хатын алып, тағын Сүлиәлә эшлэй башлай. Икенсене Салауат [19]53 йылда Армияға китә. Ул 4 йыл хезмәт итеп кайта. Тағын тимер юлы эшенә керә. Бер-ике эшлэгәс, бу малайны ток һуғып үтерә. [19]57 йылда, сентябрь айында безгә бик зур кайғы калдыра. Миңә шул йылдан башлап үпкә, йөрәк ауырыуы

80-се бит

бәйләнә. Шулай ук карсык та ауырыу булып китә. Өс йылын, ауырыу булса да, эшләргә туры килде. Шунан ауырыу сәбәбле эштән сығам [19]59 йылда, декабрзә. 3-сө улым Армияға [19]59 йылдың ноябрэндә китә. Шулай хәзергә көндә Армия сафында. Үзем хәзергә көндә лә станция Сүлиәлә йәшәйем. Минең үткән языулар көнләп, айлап түгел, күбәһен йылдар аша атладым. Тороп калған һәм хаталар күп булыр. Үземнең тазалык мактарлыҡ

түгел. Шуна күрә, шулай барып сығар может, берәүләр мин үлгәс укысалар, ғәйепләмәй, төзәтеп укырлар. Языусы Шәриф.

81-се бит

Легенда. Картлар һүзе, әкиәтләр, хикәйәләр. Мин белгәндәр, замандар һәм хәзерге көндәр.

Ауыл карты Намазбаев Закир карт бар ине, 1931 йылда үлдә, 97 йәштә. Шуның сүзләре: аның әйтеүенсә, Урмансы ауылы таралған 6 ауыл Түбәләс башкорт ауылы, Калмакүл волосы 6 ауыл башкорт 1) Калмакүл, 2) Сирәкәй, 3) Тирмән, 4) Карағол, 5) Илсекәй, 6) Урмансы ауыл булып таралғандар. Безнең олатайзар килгән Кыуакан, Инийәр башкортлары ырыуындан. Тәүлә килә (Бил) олатай. Ул утырған хәзерге Түбәләс урыс йылға башында хәзерге көндә йылға башы, тауны Бил исеме атап йөрөйзәр. Йүрүзән корой башлагас, заводны безнең олатайзар тоже кыуалар. Аның урынына Түбәләс рус ауылы утыра. 6 ауыл Түбәләс исеме урыс ауылында ла кала.

82-се бит

Түбәләс исеме нәрсәгә бирелгән, нәрсәдән калған? Закир Намазбаев әйтеүенсә, шулай: безнең олатай Кыуаканда торғанда ағасы була. Быларның бер көтөү йылкы малы юғалып китә. Былар 2 йыл үткәс, Лағыр ауыл сазлығы Әй тигән төбәктән килеп табалар. Безнең олатай әйтә ағаһына, без был йылкыларзы алып кайтмайык, быларзы миңә бирзе. Ағасы риза булып, калдырып китәләр. Кире кайтып барғанда, шул урынға килеп утырам дигән. Бу таулар, эре ағасларзан бал кортлары осоп йөрөгәнән күрә. Был олатай Түбәләс йылға башында урын карап кайта. Был хәзер килгәс, мында тора башлай. Хатыны булмай, был олатай тырнакты ырыуындан кыз урлап китерә. Былар хатыны белән бер вакыт торғас, кызның ағалары эзләп килеп табалар. Ул вакыт ағас урман калын була. Былар тирмәлә торған булалар. Хатын әйтә был олатайға, син алда сыкма, мин сығам, ди. Был олатай, мин сығам, тип алда сыға. Шул вакыт асыуы килгән ағалары кызның был олатайзы

83-сө бит

ук белән атып үтерәләр. Кыз да йүгереп сыға, ну соң булды. Кыз ағаларына кире кайтмаска ғәһед (вәғзә, ант. – Г.А.) итә. Бу вакытны кыз ауырлы булған була. Мынан бер уғлы була, шул үсә, бер-ике йәшләрзә була. Шушы заманда Уфадан губернатор килеп, ер бүлеп бирергә булған. 9 ауыл: тырнакты ере, яхъя ере, акмырзалар ере, шул вакыт безнең картинәй бер арғымак менеп,

улын артына мендереп, йәндек тиреһенән тегелгән тун кейеп, губернаторға ер һорап килә. Нәсибаш ауылына якын 3 түбә тауы бар, шунда. Тау башынан карап ер бүлгәндәр. Шул вакыт, тауларға карап, исем биргәндәр тауларға. Безнең грани[ца] шушы таузан, тип. Шул бу хатынға ла улына ер бүлгәргә булғандар. Жыйылған халык, бу йәтим бала куңышыз булып, бу баланы Әй, Үзән һыуына якын ебәрергә ярамай, дигән тәкдим булған. Шулай, бу баланы Әй, Йүрүзән сыуына якын ебәрергә ярамай дигән. Тәкдир булған шулай бу балаға. Йүрүзән, Әй сыуына якын ебәрмәгәндәр. Бер яғы көн буйына ат саба, шунда грани булып, дигәнләр. Бу хатынға ниндәй исем бирәбез, дигәнләр. Күмәк халык уйлап, бу хатын улы белән арғымак өстөндә түбә тау кебек

84-се бит

булып килде. Бу хатынға Түбәләс исеме бирергә кәрәк, дигәнләр. Шул вакыт безнең Түбәләс исеме алып кайткан. Бу хатын бу баланы үстөрөп, хатын алып бирә. Аның 6 улы була. Шунда 6 ауыл булып торалар. 6 ауыл Түбәләс ере булып кала. 6 ауыл Түбәләс (Калмакул волосы булып йәшәй һуңғы көндә), 9 ауыл Тырнакты (Ибрай волосы булып йәшәй), Мирзалар (үзән буйы Аркауыл волосы), Яхъя-Көзәй (Яхъя волосы булып йәшәй).

Шушы ер бүлгәндә шундай исем бирелгән, дип сүләйзәр. Күп вакытлар үткәс, 6 ауыл айырым йәшәй башлай. Безнең Урмансы ауыл карты Аушан карт акыллы карт була. Ул ауылның эшләрен эшләүдә дә верный була. Ул заманда халык ярты кочевой, бер урындан икенсе урынға күсеп йөрөүсә халык була. Бу хәл ер тау, сыу исеме белән билгеләнә (Иске Каштау, Яман Каштау, Жәйрәүкул). Шундай бик күп тау, сыу исемләре күп.

85-се бит

Иске Каштаузан күсәләр икенсе урынға.

Ул сакта *янап* йөрөгән *ятаб* дигән сүз элгәре заключенный халык жәйәү бығау белән йөрөгән Уфадан Златоустка. Безнең Урмансы ауылы Иске Каштаузан күсә мында. Арестант юлы, тыныслык булмас, тип.

Арестантлар жәйәү йөрөгәндәй, «Ятаб тауы» дигән исем билгеләй. Урмансы ауылында, Тирмән ауылында, Сүлиәлә «Түбәләс күпере» дигән ерләр бар.

Аушан карт бер көнләрдә аның биш улы була. Лаклы ауылы Карағастыкул буйында Иске йорт дигән урын-ер бар. Лаклы ауылы шунда утырған булғандар. Аушан карт бер көнләргә Лаклы ауылын

кыуарга була һәм кыуып ауылы белән ебәрә, былар тырнакты башкортларындан бик аз ер алып, Әй кырында, сыу кырға утырырға мәжбүри булалар.

Быларны кыуып ебәрәү сәбәбе шул, былар безнең ерзә малын көтә, подкорм түләмәй, кызларын безгә бирмәй, дип асыу тота.

Шунан бер вакыт Лаклы ауылы карты Урмансы Аушан картка килә, безгә коза булышырға кәрәк, без ағай-эне, коза-козагый булып китәрбез, дип сүләшәләр.

86-сы бит

Аушан карт, ярай, алай булһа, тип кала. Иң кесе улы Хәсән исемле була. Шуңа Лаклы ауылынан кыз барып ала, шунан коза-козагый булып китәләр.

Бу йәш килең Урмансыға килгәс, йүгереп йөрөй. Кисең бер силәккә эпәй асытып куя, иртән бу эпәйне бешерергә булһа, күрә, эпәй мейесе булмай, сыуал дигән мейес була. Сыуал шундай була, кругом ағас тезеп сығалар, шуның эс яғынан балсык һылап сығалар за, һуңынан эсенә ут яғалар, ағас янып бөтә, бу балсык сыуал булып кала. Безнең халык шуңа хәтле асы эпәй бешермәйләр, сөсө көл күмәс бешергән булғандар.

Өлегә Лаклы кызы кистән эпәй асытып куйған, шуны бешерергә булды. Сыуалға яға, утын янып бөткәс, күмерзә алға тарта сыуалға, юғарыға әйбер ябып, йока таш салып куя, шунда эпәй һала.

Хәзер мының 4 еңгәсе була, йүгереп киләләр, күмәсте яндыра татар кызы, берәүләре әйтә, көтөп торайык, ахыры нисек барып сығар. Асы эпәй кабарып, якшы, янмай барып сыға. Ашауға якшы, йомшак эпәй бешерәү башлана.

87-се бит

Сыуалда ла асы эпәй пешерә башлағандар.

Лаклы карты Аушан, коза, һиңә эпәй мейесе эшләргә кәрәк, дигән, эшләп бир, коза, дигән. Шулай эпәй мейесе һала башлайзар. Сей балсыкны киптерәләр, уртаға утын ағасы өйәләр, сей балсыкны тағын тукмак белән төйәләр, ә торбасын ағас тезеп күргөп торба сығаралар. Шунан эпәй мейесе килеп сыға. Мин белгәндә кирпич юк ине, шул ғәзәт кабатлана иде.

Закир карт 5-6 йәштә сакта, ди, Урмансыға улица таратып сыктылар, ди, шуңа хәтле кем кайза теләһә, шунда өй һалған булған. Шунда улица тәртибе башлана.

88-се бит

Хэзер минең дәүерзә үткән замандар.

Мин 1911 йылдан башлап хәтерләйем. Безнең ауыл бик назан ауыл була. Ауылда русса языр бер кеше булмай. Рус Минка ауылынан русны китереп, писарь, йәғни секретарь итеп куялар. Ер биреп, мал тотарға мөмкиндек бирәләр. Ул 3 ауылға йөрөп эшләй. Никаноров дигән рус була. Ауылда староста була. Аның курғаш печате була, подпись итә белмәй. Ауылда бер ун аймак булһа, 10 төрлө тамға була. Тамғалар шундай төрзә була торғайны. Шундай төрлө тамғалар була, шундай аймакка бер тамға була. Алты ауылға бер старшина була. Ауыл һалымын *сығыш аксаһы* тип атайлар. Аны жыйыу өсөн бер доверенный бер кеше була. Шул сығыш аксаһын түләй алмаған халыктарға була самауыр, кейез һәм башка өй әйберен алып сығалар. Ауылда һайланған бер-ике дисәтский (десятник. – Г.А.) була, аның муйынға элөп куйған ез тимер, кругом ун сантиметр булып, шуны асып алған була. Быларға каршылык ясаған берәй әдәм булса, аңа алты ай төрмә, әгәр дә кул тейдерһә, күберәк – может 3 йыл алырға. Шулай жыйылған әйберне старшина килеп сата торған иде.

89-сы бит

Сөнки байлар көслө була торғайны. Әгәр зә бер ярлы кешенең арыу ере булһа, аны тәүлә сатып ала, суңында шулай сиңә түләгәнәм или минең, тип басып тота торғайнылар. Староста ла бай яғы. Мулла, барса мулла ла бай яғы. Алар бергә ашап-эсеп йөрөйләр. Шулардан башка бер кемгә халыва бирер урын юк.

Зур уголовный эшләрдә урядник становой тикшерә. Кеше үлсә или туңып, или һуғышып, бүтән ғәйре янып үлсә, берәр ике ай куймайлар. Становой касан килеп карай, шунда куялар. Кыш көнө сыбыктан үрелгән курыбқа һалып, тирәзә төбөндә асып куялар. Очередь белән халык карауылдай торғайны. Жәй көнө урамға сокор казып, шунда вакытлы куйып торалар.

Кеше үтерөүселәргә 3-5 йыл бирәләр.

Әгәр зә ат урлап тотолһа, аңа 12 йыл булған. Безнең ауылда Шаймурза карак, Сиркәйзә Сәбел Сәйфелмөлөк дигән карак мин белгәс кайттылар Иркутскизан төрмәнән 12 утырып.

Минемсә, ат кешедән артык булған. Кешегә почет аз булған. Хатын алыу, хатын айырыу эше – муллалар эше.

90-сы бит

Мулла айырса, айырыла. Мулла айырмаса, айырыла алмай.

Хатын эгәр зә ире айырмаса, тоже шулай. Үзе хатын айырылып китә алмай. Эгәр зә хатын шулай китсә, мулла хатынны кыйнап, ат янбашына тагып кайтара торғайнылар. Эгәр зә ире айырмаса, ул хатын икенсе иргә баралмай торғайны.

Безнең ауылдың төп эше мал, иген һәм ағас һатыу эше инде. Лаклы байларына утын сата торғайны. Пример, Лаклы ауылында Кәнзәфәр Ғимранов була торғайны. Уның карамағында школа, почта, фельдшер пункты, шуларҙы бөтөн яктан тәьмин итә. Утын һәм башка эйбер белән, аңа күп утын сата торғайныҡ. Аның ашлыҡ жыйылған келәтләре күп, тағы тире жыйа торған һарайы бар икенсе урында бик зур. Лаклы байлары һәм Урмансы байлары Ғимрановтың ашлығын, тиреләрен ташый торғайнылар станция Мөрсәлимгә. Андан тағы тауар, сәй, шәкәр ташыйлар Ғимранов тирә-яҡ бөтөн сатыусыға. Калмакүл волосы һәм Ибраһим волосы Ғимрановтан товар алып саталар. Бөтөн ауылдан сыккан продукты, сырьё мының кулындан үтә, бөтөн ауыл-тирә байлар, купецтар мының карамағында калды. Бу йылдарҙа Ғимранов бик зур атаклы купец булып, 1916 йылдарҙан

91-се бит

батша жыйылышына бара башлады, миллионер булып санала башлады. 1911 йылда ашлыҡ, коро йыл булды, шул йылда Урмансы ауылындан 500 гектар ер һатып алды. Ғүмергә аны Лаклы ауыл байларына бүлеп бирә, байлар бүтөн байға үзенә тапкан байлығын Ғимрановка тапшырып торалар.

Бу йылдарҙа Ғимранов Лаклы ауылын бөтөнләй үз кулына алды. Ярлы Лаклы халыҡ байларға, Ғимрановка батрак булып калды.

Эгәр зә 1917 йылда революция булмаһа, Ғимранов әкрәнләп тирә-яҡ башка ауылдарҙы ла үз кулына алған булыр иде. 1921 йылдағы ашлыҡ йылдарҙа Лаклы ауылында көслө байлар за күп иде. Һәм көслө муллалар за күп иде, ике мәсет бар иде. Вдобавок ишеү ахун хәҙрәте бар иде. Әхмәтсафа хәҙрәт ахун.

Шулай 1918 йылда Шакирйән Вәлиев мулла, мин партизан, тип йөрөнө күз буяп, аның төп бурысы партизанларны бөтөрөү булған, ул ахун хәҙрәткә каршы күрше булып йәшәй торғайны. Шундай хәлдәр булды 1918 йылда, Шакирйән мулла үзенә оҫта теленән файҙаланып, язғы һабантуйында партизанларны командовать итеп йөрөдө.

92-се бит

Жомға көн булса кәрәк, партизанларзы мәсеткә алып керә, мылтыкларны мәсет урамына куялар за, партизан Лаклы солдатлары мәсеткә керәләр. Шакирийән мулла әйтә, хәрби кеше аяк кейеме белән керсә дә ярай, диде.

Шул һабантуйына Златоустан музыка килгәйне һәм бер солдатский депутат килгәйне. Шунда бик озак һабантуйында Хамматов сығыш яһаны. һәм Златоустан килгән рус телендә ясады. Шул вакыт халык аңлады совет власы кемгә каршы икәнән. Мында ярлы халык йәшәй торған власть икәнән.

Шул заманда калын кесәле байлар, оста телле муллалар йәш кенә комиссарны, Хамматовны, юк итеүгә өлгәштеләр. Йәш комиссар Хамматовка шәшәк (сәскә. – Г.А.) атарға вакыт бирмәделәр.

Шул вакытта Калмакүл волосында бик күп партизан Тирмән ауылындан Ишбирзинләр, Нуғай ауылындан, Урмансы ауылындан һәм башка ауылда бар иде. Волос председателе Ишбирзин Зәйнит, Урмансы ауылындан укытыусы Солтангәрәев, комиссар һәм башкалар байлар, муллалар тотоп биреп, Колчак кулындан үттеләр. Калмакүл ауылында, хәзер Калмакүлдә кәбере куйылған.

93-сө бит

Салауат районында бик күп граждән һуғышында үлгәндәр зә һәм тере калған партизанлар за күп иде.

Шулай Лаклы ауыл Хамматов үлеүе турында Ғимранов Кәнзәфәр котороуы белән һәм аңа байлар, муллалар тотоп биреп, Кыйғы районына үлем язаһына ебәрәләр.

Тотоп ебәрәүдә катнашыусы Алтынов булып йөрөгән Зәйнуллин. 1933 йылда тикшереп үттеләр. Зәйнуллин шул йылдарза Кыйғы район 2-се секретарь райком булып эшләй иде. Лаклы ауылында парт собраниеда Зәйнуллинның Хамматовны ебәрәүдә актив булғанын 18 кеше дөрөсләде. Зәйнуллин партиядан төшөрөлөп, Кыйғы райком эшендән алып ташланды. Шулай ук әпкәләй Вәлиев Шакирийән мулла, мин партизан тип, әүәл актив коммунистар белән суғышып, тәрәзәләрен ватып йөрөдө. Мының бу эшләре бөтөн Лаклы халкы өсөн асык билгеле. Лаклы ауылы суңында мәжбүр булды кыуып ебәргә.

94-се бит

Шулай 1919 йылда Кызыл Армия безнең ауылдан жәй көнө

үтеп китэлэр. Ауылда калған йәшләр армияға китэлэр башкирский полкка.

Дуван Кущинский кантон булып китә. Бөтөн йырак район, станца Мөрсәлимгә иген, ит ташыйлар.

Хәзер ауылда коммунист ойошмалары төзөлдө. Мында алдан керергә тырышалар. Колчак әпкәләйзәре, бер аз йәшләр зә була.

Шулай [19]20-[19]21 йылдар коро йыл булып китә. Иген булмай. Халык бик ауыр хәлдә йәшәй. Йәшләр һуғыштан кайтмаған.

Бу йылдар халыкка күп аң бирзе. Кем бәрәңге утырткан, ул халык йәшәне, бирешмәне. Шул йылдан һуң бик күп халык баксаға тырышып үстерә башлады.

95-се бит

Хәтерзә үткәндә бер хикәйә.

1915 йыл Урмансы ауылында башлап автомашина күрәү. Безнең Дәрәнкул тауында тимер руда казыу башлана. Бер көнләрдә инженер килә тип көтәләр. Ут арба белән. Бер азна көтәбез, ике азна көтәбез, юк. Шулайбер көн, бөгөн килә, диләр. Халык эшкә бармай. Ут арбаһын көтәләр. Балалар басыу капкаһын асып көтәләр. Бер вақыт Дәрәнкул тауынан безгә табан бер нәрсә килә. Алдан ике күзе ялтырап килә. Халык каршы йүгерәләр. Бу халыкны үтеп китә, халык тағын кабат боролоп артынан йүгереп килә. Шулай Закир карт өйө кырында килеп тукрай. Бөтөн ауыл күрергә жыйыла. Кырза булғандары кырзан кайтып киләләр. Халык бик якын бармай. Кругом тирәләп карап йөрөйләр. Шулай карап йөрөгәндә якын барып, Ғәбделнабир карт автомашина эргәһендә бер түңәрәк эрзинкә күрә. Мыны ул тотоп карай. Кысып тотһа, бу кыскырып ебәрә. Бу карт урай за, осоп китә.

Хәзер халык, артта калып күрергә килгән халыкка, алдағы көзгә быялаһы – булат көзгөһө, мынан Башташ таулары вис күренеп тора, диләр. Ул әзәм карағанда әлегә түңәрәк резинаны кысып тоталар. Шул вақыт кыскырып ебәрә. Әлегә Башташ тауын күрәм дигән кеше артына

96-сы бит

йығыла да китә. Мына шулай халык 4-5 сәғәт ут арба күрәләр.

Шунан кире әйләнәп кайтып китә. Халык тағын артынан йүгерешеп барып калалар. Кайһыһы ат өстөндә кыуып, сабып

баралар.

Бу хэл элеген, 1928 йылда Лағыр ауыл большевик колхозы була. Алар ике трактор китерэләр ??? колёсный. Яз, март айы була. Безнең халык тағы жыйылып, трактор янында камап, жыйылып карайзар. Бу тракторзы Шакиров Сәйет китерә. Халык аптырап карап тора. Бу Сәйет бик шәп кеше булды. Аттан еңел бороп йөрөй, куркма, диләр.

Шулай язын Лағырза һабантуйы була. Без дә барабыз. Ике тракторға 4 арба тағып халык йөрөтәләр. Шунсы кызык, Сәләм мырза карт, 80 йәштә инәсен арбаға күтәрәп утырта. Ул гүмерзә утырмаған машинаға, ди, утырып калсын, диде. Шулай Лағыр ауыл халкы һабантуй алдынан трактор белән гулять итәләр ине.

Хәзер инде караһаң тормошка, халыкның күбесе әлегә Шәкиров Сәйет булдылар за киттеләр. Хатын-кызлар бөтөн машинала эшләй, һуғыш вакытында хатын-кызлар машинала эшләгән бар да.

97-се бит

Шулай бер вакыт [19]24 йылдар. Бу вакытларза дини көрәш вакыты була. Дин идараларындан мөхтәсибләр (шәриғәттең дөрөс үтәләшен карап тороусы, күзәтсе. – Г.А.) килеп, ауылда дингә ярзам жыйып йөрөй торғайнылар.

Шулай ауылда партиячейка Хужин Нурый була. Бер көн мөхтәсиб килгән дин идараһына, игәнә жыйа килгән.

Общий собрание жыялар. Шул вакыт партиячейка Хужин Нурый собраниены аса. Шагимарданов Хәйбулла мулла сүз алып халыкка аңлата. Бер кеше калмай ярзам бирергә тейеш, тип. Хәзер партиячейка Хужин сөйләй. Мына мин [19]19 йылдан коммунист булып торам. Коммунист булһам да, хәзер 3 бот арыш, 3 бот соло бирәм (эйәген сиртеп һөйләшә торғайны).

Әйе, без коммунист булһак та, әйе, тыштан ғына. Минең бер коммунист та калмас, тип ышанам. Һәм бүтән халыктарға шулай кушам, партия, ячейка исемәнән.

Шулай, иң элек коммунистар языла башлай. Шунан ауыл халкы языла.

Бу коммунистар үзләрен вакытлы акларға кергән халык иде.

98-се бит

Бу эш 30-сы йылдарза йәшләр йәнле ??? сәхнәдә халыкка куйылды, бик кызык итеп халык караны.

Шулай назан иде, 1917 йылдан башлап 1930 йылда ла

балаларға укырға школа юк ине. 1930 йылда Башташ кырынан бер кулак өйөн китереп, школ төзөйбөз. Бу вакытта Ғафаров Нәсих укыта балаларзы, йыл да бер өйзән икенсе өйгә күсеп укый торғайны балалар. Шулай бәләкәй булһа ла, 1931 йылда школ һалдык. Хәзерге көндә ауылға 7 класс школа бар. Колхоз төзөү тәртибе. [19]26, [19]27 [19]28 йылда машина ??? Үрнәк башланды. Аларда ауыл хужалығы машиналары берләшкән хәлдә иген бик аз упшый (общий. – А.Г.) сәсәләр.

Калған игенде айырым сәсәләр. Мал, ат, һыйыр – бөтөн малдар үз ихтыярында. Шулай булғас, бу вакытта байлар, урта хәлле халык күбесе керделәр, ерзең якшы урынына сығып утырдылар.

[19]29 йылда колхоз башланды. Безнең алты ауыл

99-сы бит

бер колхоз булды. Калмакүлдә правление, «Путь социализм[а]» колхозы. Без, Урмансы ауылы, [19]29 йылда язғы сәсәүгә өлгөрә алмады, арыш сәсеп калдык.

45 хужалык ярлы батраklar жыйылды. 18 комсомол, 3 кандидат партия бар.

Шулай [19]30 йылда упшый колхоз булып китә. Атларны бергә жыйып, язғы сәсәүгә эзерләнәбез.

Шулай жыйып бөткәс кенә тағын головокружение булып китә. Халык бер вакыт кулдарына газета тотоп ауыл араһында йөрөйләр. Шулай тағын колхоз таралып китә, безнең тәүге 45 хужалык таралмай, бик нык тороп кала.

Халык, газетала шулай, халык керһә керә колхозға, кермәһә юк, айырым торорға мөмкин, тип язған, диләр, шулай күп халык таралды.

Без хәзер, калған 45 хужалык, ныклап эзерләнә башладык. Шулай бик уңышлы язғы сәсәү үтә.

Халык һабандан йырлашып эшкә китә, эштән йырлашып кайта, йәшләр бик күңелле эшләй. Халык һокланып карай. 6 ауыл колхозның, безнең ауыл только 45 хужалык,

100-сө бит

бүтән ауылда бер ике-өс хужалык калды.

Безгә машиналар күп калды. Косилка, жатка һәм башка машина бездә. Шулай иген бик якшы унды. 250 бот бойзай бирзе бер гектарзан.

Шулай халык бик күңелле гөрләп эшләй.

Халык бик якшы бодай эпәй ашай. Нәр бер хужалык хуйырға ат алып куйды.

1931 йылда тағы упшый колхоз була. Хәзер бөтөн халык керде. Только 68 хужалык кермәй калды.

Колхозға нәрсәгә керәң, тип сорау бирсәң, колхоз бодай ашай, шуна керәм, дигән халык күп. Шулай ғариза яза торғайнылар.

Йәшләр: «Колхозда эштә күңелле гармун, кисен уйын була кырза, без шуна керәбез», – тип ғариза язалар.

1930 йылда колхоздан сығыусылар турында бер собрание була. Мәсет уртанан пияла ишек белән бүленгән. Шунда колхоздан сыкканларды бүлеп куябыз. Шунда собрание башлана. Мөхәмәтйәров Әбдрәхим һүз башлай: «Колхоз бөтмәс бер вакытта, мында сез арада колхоз[ға] керә торған халык күп, сез шулай

101-се бит

ишек аша карап торасыз (бер аз халык керә безнең араға), без отступать итмәбез, не поддамся, не поддаемся, без эшләрбез. Сез дә бөгөн или иртән колхоз буласыз», – дип сүзен бөтөрә.

Хәзер Ғималтдинов Сәғзи кысқыра, баткулащникларға юл бирмәбез, тип. Йозрок төйөп, өстәл һуғып куя. Бу ауылдың батыры була, бик көслө кеше иде. Шулай безнең берзәмлек 1930 йылда колхозда уңышлы үтте. 18 комсомол, 3 кандидат партияға, барысы да ярлы батрактардан иде.

Шулай колхоз башланып китә. Безне кыйнарға йөрөүселәргә юл бирмәдек.

102-се бит

Шулай колхоз якшы эшлэй башлагас, суғышлар булып китә, [19]39 йылда Фин суғышы була.

Күп тормай, Герман суғышы булып китә 1941 йылда. Бик күп йәшләр кайтмай тороп калалар. Суғыш озақка тартыла. [19]45 йылда бөтә.

Колхоз бик ярлы булып кала. Халыкта аз ер, кешеләр иген әз сәсәләр, мал да бик [аз] калды.

103-сө бит

Мин тағын Закир Намазбаев картның бер хикәйәһен язам. Шайтан-Көзәй турында.

Яхъя Шайтан-Көзәй әүәл утырған урыны хәзерге Йүрүзән заводы утырған ауыл булған. Мине дөрөсләй бар, шундай урыс ауылдары – Төлөк, Мәсәде, Рахманка ауылы – ул урында башкортлар утырған булғандар.

Пример, Рахманка – Абдрахман ауылы булган. Кутюкова – Котлоғәзи ауылы булган.

Йүрүзән заводы төзөлә башлағас, бу ауылдар вис кыуыла, Яхъя-Көзәй түбән тағын барып урнаша. Яхъя-Көзәй Урман-Көзәйҙән килгән ди, дип әйтәләр. Яхъя Шайтан-Көзәй дигән сүз.

Бар ауылы Шайтан-Көзәй түгел, аның өс ауылы только Шайтан Көзәй, калғаны Яхъя-Көзәй булып хисаплана.

Бу өс ауыл нәрсәгә Шайтан Көзәй булып иҫәпләнә?

Безнең Урал башкорт охота белән шөгөлләнгән. Яхъя Көзәйенең бер карты охотаға сығып китә. Йөрөй торғас, кис була, бу бер тау кырында ут күрә. Бу карт шунда бара, барса, мында бер эзәм болан тотоп ята. Бу карт, һаумы, һунарсы, тип тауыш бирә. Был эзәм яуап бирмәй. Боланды һаман тунай. Шунан һөйләшә, тунап бөтөп, зур ятакка

104-се бит

ут яғып, икеһе ике яғына йокларға яталар. Ғәзәттә, охота табышы уртаҡ була. Бу болан тоткан эзәмгә итте бүлөү йәл тойола. Яхъя карт мыны һизеп кала.

Яхъя карт үзенең урынына бер серек түмәр китереп һала ла, үз әйберен ябып куя. Үзе ситкә китеп, уғын алып карап утыра. Төндә болан тоткан охотник килеп тора, карай, Яхъя карт йоклап ята тип, бысағын алып, серек түмәрне сәнсә башлай. Шул ваҡыт Яхъя уҡ белән атып ебәрә. Бу эзәм ҡасып сығып китә.

Иртән юлынан кыуып бара Яхъя карт, бу юл бер тау тишегенә керә. Бу хәзер тау тишегендә эскә кергәс, өс кыз утыра. Анасы була, кайза атағыз, тип сорай. Ауза ул, тип яуап бирәләп кызлар. Яхъя карт ишеү төпкә кереп, болан тоткан охотникты үтереп, йәш кызын алып кайтып китә үзенә хатынлыҡка. Ул кайтҡас, Яхъя карт, мин тау тишегенән бер шайтан кызын алып кайттым, хәзер минең икенсе хатын. Шулай хатындан өс ир бала тыуа. Шул өс ир бала өс ауыл була. Шуларҙы Шайтан-Көзәй тип атайлар. Калғаны Яхъя-Көзәй. Бары да Яхъя

105-се бит

Шайтан-Көзәй түгел, диде.

Ул хатынды Яхъя карт үтерә. Оло хатыны төрлө юк сүзләр, ул хатының шайтан башындан сәсен тиреһе белән һызырып алып, тубығына кейҙереп, бет үтереп ултыра, дип ошаклай картка.

Бу тау тишегендә йәшәгән эзәм шайтан булмаған. Шулай или кайзан ҡасып килгән, шулай пещерала йәшәгән әдәм булған. Бу

кыз да или ауырлыктан каскан крепостной вакытта.

Шундан Шайтан Яхъя-Көзэй булып калган.

106-сы бит

Үткән ғәзәтләр.

Безнең ауылда кыз алыу, катын алыу ғәзәте.

Бер вакыт ағаһы кесе коза булып сығып китә кайзалыр икенсе ауылға.

Анда барып, бер таныш кешегә кереп, берәүләрнең кызына баш коза ебәрә.

Ул уң балағын төшөрөп сығып китә.

Барып керә, кызының атаһына үзенең коза булып килгәнән белдерә.

Кызының атаһы егетнең атаһын һораша, егетне һораша. Белгәндән һуң күпме мал, акса биреү турында һүз башлана. Колоно белән бейә, кызының атаһы мал һорай. Оло, кесе ат, оло, кесе һыйыр, 200 һум акса, сәй, шәкәр 10 кило һәм бал бер-ике бот.

Баш коза хәзер кайтып егетнең атаһына әйтә. Колоно белән бейә, бызаукайы белән һыйыр, 200 һум акса һорай, ди. Егетнең атаһы хәленән килһә, риза була.

Хәленән килмәһә, һорағанның яртыһын бирәм, тип хәбәр ебәрә. Баш коза тағы

107-се бит

китә. Барып тағын һөйләшә, һорағанның яртыһын бирә, ди, кызының атаһы риза булмай. Баш коза тағын кайта, риза булмай кызының атаһы, инәһе, ди. Егет атасы кайтып китә, кайтып кәңәш итә. Өйзә семья риза булһа, тағын атна кис шул кызға коза булып бара.

Тағын баш коза барып килешә, һез һорағанға риза була, тип.

Шунан кызының атаһы егетнең атасын сәйгә сақырып ала. Шунда мулла китереп ижап укыта, задатка бер йөз һум акса бирә. Шулай егетнең атаһы кызға килешеп кайта.

Шунан кайтып бер аз торғас, күршеләрен жыйып, туй ясарға кәңәш ясай. Шул көндә мал алырға киләләр. Туй ясайбыз, тип кәңәш итәләр. Күпме мал алыусы килә, 6 кеше килә. Өс коза, өс козағый барабыз, ди. Хәзер егетнең атаһы туй билгеләүгә бара. Кызының атасына шул көндә мал алырға барырсыз, ди.

108-се бит

Вакыт етә, мал алырға баралар 6 кеше, йәш егетләр егетнең туйға катнашкан кешеләре булһа, сығып көтөп торалар. Бер сирек

аракы, йәғни 3 литр була. Мал алыгусыны шулай юлда эсерәләр. Шунан яхшы ғына кызып, мал алыгусы килеп керә. Шулай 3-4 көн кунак булып кайталар, мал алып. Хәзер егет кыз янына барыуы кәтә, кызны күрмәгән. Кыз кейәүне күрмәгән. Вақыт етә. Кызның атаһы хәбәр итә. Шул көндә туйға барырға 3 коза, 3 козағый китәләр, өс ат егеп.

Кейәү артта бер үзенә бер ат егеп утыра. Шулай егет ауыл осонда бер өйгә кереп кала.

Козалар, козағыйлар кызның атасына керәләр. Хәзер кыз кушырға вақыт етә. Кызлар бер өйзә жыйылып утыралар.

Кызлар егеткә баралар. Анан акса алалар. Кыз касты, шуны эзләйбез, тип егетнең инәсенән акса алалар. Кызны эзләргә, кызны кушырзан алда шулай алып касыу ғәзәте була торған иде. Шунан кызны эзләп табалар. Хәбәр итәләр.

109-сы бит

Кыз табылды, тип. Кызны бер сәғәт алдан апарып бер өйгә, шаршау эсенә утыртып куялар. Кыз көтөп утыра. Хәзер кейәү алырға баралар.

Кейәү бер ауыл осонда бер өйзә була. Кейәү килә кыз көтөп утырған өйгә.

Мында йөш еңгәләр көтөп тора, ишек асык. Ишеккә ике таза еңгәсе, аркыры ағас тотоп, кейәүне керетмәй торалар. Кейәү тағын акса түләп еңгәләргә, кереп китә кейәү (бусаға аксаһы). Егеткә ауылда ағалары өй]рәтеп ебәрәләр, кыз янына кергәс, син кызның тубығына или аяғына утыр. Тәүге сәй эскәндә син алдан нәрсә булса да эләктереп кап, синең сүзең хатын алдында өстөн булыр. Шулай ук кызға да еңгәләре өрәтеп куя: шулай кейәү зә, кыз за алданырак аш кабырға тырышалар. Шулай аш, сәй эсеп бөтәләр. Кушар еңгә сыға. Хәзер вак малайзар безгә акса [бир] тип керәләр, кызлар тәңкә һорап керәләр. Кейәүгә ыспокой бирмәйләр. Аксаһы бөтһә, кейәү килгән балаларны семетеп сығара.

110-сы бит

Кейәүгә иртән мунса яғалар. Анда бер тастамал элөп куялар. Шул тастамалға кейәү акса бәйләп сыға (эбизәтелно). Шулай туй үтеп китә. Хәзер кейәү кыш буйына атна сайын кунакка барып йөрөй. Шулай жәй етә. Хәзер ауылдағы бөтөн кейәүләр тауға сыгып йөрөйләр. Жыйылып яланға, көнләр буйы йөрөп кайталар.

Хәзер вақыт етә кызны алып кайтырға. Хәзер кызны алып кайтырға баралар. Тағын жыйын була. Кызны утыртып капканан

сытканда кейәүнең инәһе бер ус вак акса һибә юлға, балалар шуны көтөп торалар.

Егетләр ат менеп, кейәү бүрегенә эзерләнеп йөрөйләр. Кейәүләре, яхшы аты булса, ул да ат менеп сыға. Өгәр зә кейәүнең бүркен кыуып барып ала алмсалар, кейәү бүреккә акса түләмәй. Өгәр зә кыуып етеп, бүрекне башынан тартып алсалар, кейәү бүрекне акса түлөп сатып ала. Шунан кейәүгә бүрекне бирәләр. Аксаны еңгәләре бүлөп алалар. 40-50 ат менеп сығалар. Мынсы калған еңгәгә, инәсенә төрлө такмаклар, йырлар әйтәләр. Козағый кил, акса түлөп ебәр. Акса күп бирсә, якшы такмак. Аз түләсә, яман такмак.

111-се бит

Салауат районында бик күп корбан булғандар за һәм әле күп геройски һуғышып кайтыусылар. Граждан һуғышында Нәсибаш ауылынан Хәсәнов, Ғәйфуллиннар, Тирмәндә Ишбирзиннар. Нуғайза Баймөхәмәтов һәм башкалар. Терә калғанлары күп.

[112-се бит]

Башкортноң карға туйы

Жәйнең йәмле вакыты, арышка пар эзерләй торған вакыт. Кызыу эш вакыты була.

Шуна карамай, һәр ауыл шундай карға туй үткәрә. Шулай бер вакыт, Калмакүл советы Сирәкәй ауылы белән бер булып, Мөхәмәт, Ибрай ауылын сақыралар, [19]27-28 йылдарза һәр яктан йөззән артык кеше була.

Шулай алдан Сирәкәй ауылы сақыра. Мөхәмәт, Ибрай ауылы тройка атлар белән гармун, скрипкалар белән хәзер Сирәкәй ауылына киләләр. Сирәкәй ауылы каршы алырға сыға, озон арбаға тимер мейес утыртып, ут яғып, паравоз төслө басып каршы алалар. Шунда аракы, самогон да алып баралар. Шулай каршылап алып кайталар. Су буйында палатка короп көтөп торалар. Анда һыйыр, һарык һыйып, һыйны күп эзерләнгән, бешереп көтөп торалар. Аш, сәй эсеп бөтәләр. Ауылға сығып кунак булалар. Аракы эсәләр, кис тағын

[113-се бит]

күп аш бешереп, һөйәкләп ит бүлөп алып калалар. Бу һөйәк, итләр күршеләргә була. Хәзер ике яклы көрәш башлана. Кем батыр, шуна зур һөйәк ит бирәләр. Кайһы як жинә, шунан икенсе уйын күрсәтә башлайлар. Сирәкәй ауылы хәзер уйын башлай. Ибрай,

Мөхәмәт Әй һыу буйында йәшәй. Алар балык тотоуны ярата.

Сирәкәй ауылы кармак һалып уйын күрһәтә. Кармак һалалар. Балык эләктереп ала, балыкның башына сиртә, ишең тап, ишең тап, тип. Селәүсенде бер кисет белән муйынына элөп куя.

Селәүсенде берәй баласы или хатыны эзләп китерә. Шулай балык тоталар. Сабак, ажау балығы. Бу уйын Мөхәмәт, Ибрай ауылына окшамай. Былар уйлап кайта, без зә сезгә уйын табабыз, тип. Шулай бер вакыт кайтып китәләр.

[114-се бит]

1917 йылда батша төшөрөлгәс, Солтангәрәев школға килеп, беззә зур Николай батша карточкаһы тора, шуны тартып ала. Хәзер тапай башлай. Сез дә тапап йөзөнә төкөрөгөз, ди. Балалар бары да барып, зур карточкалағы Николай батша сүрәтенә төкөрәбез. Шунан Солтангәрәев йыртып ташлай кабатлап. Безнең күзгә күренеп тормаһын, тип. Безгә тағын бик күп үзенә васыятын калдыра.

1930 йылдың эштең берзәмлеге шунда тора: 3 кандидат партия, 18 комсомол бар, 45 хужалык, колхозга 50 % эшсә йәшләр. Бер нәрсә эштә етешһезлек тыузыра алманы. Эш башында уңышлы үтте.

[115-се бит]

Шулай хәзер Сирәкәй ауылы Мөхәмәт ауылына баралар.

Хәзер инде Мөхәмәт ауылы каршы алып, кунакларны һыйлап кунак итәләр. Хәзер уйын башлана.

Мөхәмәт ауылы егетләре хатынлар кейеме кейеп, 4 егет урманға тал-кайыр һындыра китәләр. Юлда хатынлар сөйләшә-сөйләшә баралар. Ғәзелниса еңгә, касан ғына тал-кайыр һындырыу бөтә инде, мына әле генә алған күлмәк хәзер йыртылып бөттө. Көндөз серәкәй талай, кис булһа, кайткас, Шәрәфи ял итергә бирмәй. Шулай көндөз серәкәй, кис Шәрәфи һыйлайым, тип һөйләшөп баралар. Шулай урманға барып етәләр. Хәзер кайыр һындыра башлайзар. Шулай кайыр һындырғанда, берәүһе кысқыра: «Ғәзелниса еңгә, әзерәк кил, янға мында».

[116-сы бит]

Кайыр һындырғанда шәбөм купты, тизерәк бәйләле, ди. Бу хатын хәзерборсола инде, хәзер нисек кайыр һындырам инде, вис шәбөләр кубып бөттө инде. Теш белән тартып алырға тура килә. Шулай теш белән тартып ала.

Шулай кайыр әзерләп кайталар.

Бу уйынга ауылдың бәғзе тәнkit яратмаған, һүз күтәрмәгән халык кайтып китә, йәғни Сирәкәй ауылы Муса карт һәм башкалар.

Һуңында калғандары бер һүзгә киләләр. Уйын ирмәк өсөн асыуланарға ярамай.

Бу эшләр дөрөс, без барыбыз башкорт балалары.

Беззә һыу, беззә урман, крәстиән балалары. Мөхәмәт ауылы Әй буйында утырған. Балык белән файзалана эш араһында. Сирәкәй ауылы урман эсендә утыра. Алар эш араһында шундай кайыр әзерләп, бөтөн кәрәкле ағас әйбергә һаталар.

[117-се бит]

Улым Салауат турында. 1957 йыл сентябренәң 23-ндә вафат булды.

Тимер юлында ток һуғып, 23 йәшендә.

Без һөйләшеп утырдык йәкшәмбе көн кисендә,

Йәшлэй генә вафат булғас, бер зә сыкмай иҫемдән.

Дүшәмбе көн вафат булды тимер юлы эшендә,

Ата-анасы илай иртәле һәм кисен дә.

Картлар сүзе бик дөрөс һүз, бала бауыр ите, тип

Ата-анасы үкереп илай, мәңгелеккә китте, тип.

23 йәштә вафат булды Салауат иҫемле балам.

Утыз тулмай бер вакытта, үлгәнсә иҫкә алам.

Ташлап киттең син мәңгегә, күреп булмас бер сине,

Хәзер кире кайтмай, акса белән дә вакыт һатып,

Балаң үлсә, йәштәй үлсен, үсеп еткәс үлмәсен.

Бигерәк ауыр минең өсөн, башкаларға килмәсен.

Ғүмер шулай үтә микән, һәр кемнен дә йәшлеге,

Бер вакыт тыныслык бирмәй донъя етешһезлеге.

[118-се бит]

Ғүмерем үтте фәкирлектә,

Йәштә рәхәт күрмәнем.

Сыныктырзы фәкирлегем,

Ауырлыкка үлмәнем.

Ашыкмағыз, һәр бер эште

Белеп эшләргә кәрәк.

Эшенә шунда матур булып,

Һөйөп эшләһән һәләк.

Йәшләр, һезгә шуны әйтәм,

Тормоштоң кәзерен белең,

Иң киммәте шунда тора,

Тыныс йэшәй бит илем.
Онотмағыз үткәндәрзе,
Бик күп йәшләр кайтманы,
Туған илгә корбан булды,
Кайза алар ятманы.
Кайткан кеше бик аз калған,
Онотолмас бер вакыт,
Күзе белән күрзе алар
Күпме калғанын ятып.

[119-сы бит]

Булды шундай вакытлары,
Күктән қояш күрмәне,
Торзо каршы ут эсендә,
Вакыт етмәй үлмәне.
Күп ауылдар, күп биналар
Калды алар күмергә.
Анда күргән ғазапларны
Онотмабыз гүмергә.
Йәш балалар, һезгә әйтәм,
Килмәһен һеззең көнгә,
Үткән хәлдәр искә төшһә,
Йоко бирмәй ул төндә.
Бомбалары гөрләп төшә,
Шыйлап тора пулялары,
Раненлар ярзам һорай,
Күп аның үлгәннәре.

[120-се бит]

Йәшлек үтә йәшен кеүек,
Ышанмайым мин картларға.
Йәшлек үтә йәшен кеүек,
Көтәм әле мин һаман да.
Йәшлек кире килер кеүек.
Булған минең йәш вакыт,
Үтеп китте ел кебек.
Ышанмайым һаман да мин,
Ел белән килер кебек.
Хәзер инде мин картайзым,
Йөрәгем бер зә картаймай.
Йәшлектә йөрөгән ирне

Аяклар йөрөтә алмай.
Шунан һизәм картлығымды,
Сығып китһәм яланға.
Һизәм шул вакытта үзем
Мынан күп йыл артта калғанды.
Йәшләр, шулай һезгә әйтәм,
Йәшлектең кәзерен белең.
Эште эшлә ең һызғанып,
Һәр вакыт уйнап кулың,
Һәр эшкә эйә булың.

[121-се бит]

Карт булғанда кәзерен булмай,
Эшләр тә ярап булмай.
Әллә үзем акыл шулай,
Күңелем урында тормай.
Ашкына минең йөрөгем
Әллә кайза китергә.
Сығам, аяғым йөрәмәй,
Мөмкин түгел етергә.
Заман, тормош кушканынса,
Күрзем байтак илдәрзе.
Кистем бик күп һыуларзы,
Күрзем бик күп ерләрзе.
Қышкы һалкын көнләрзе,
Йокламайса төнләрзе,
Мындай ауыр қаршылықлар
Килмәсен бүтәнләргә.
42-се йыл ғинуарза
Киттем сығып илемдән,
Күп тә үтмәй һалдат булдым,
Қайыш төшмәй билемдән.
Күп тә үтмәй без китәбез
Ватан, илем һақларға.
Барып кергәс һуғышқа,
Мылтык та юк атырға.
Анан эзләп, мынан эзләп,
Табабыз мылтықларзы,
Дошман аны көтөп тормай,
Юк итте байтақларзы.

[122-се бит]

Булмағандар ышанмайлар,
Яуға коралсыз кем барһын.
Сатлык кулдар шулай саткан:
«Тизерәк бөтһөн рус халкы.
Коралһыз кырылып калһын».

[123-сө бит]

Йәш вакытта һәр кемләр дә рәхәт ғүмер кисерә,
Әкрен генә һиззермәйсә тормош ағыу эсерә.
Елбер-елбер ел исә, исеп даръяға китә,
Йөрөгән ер йәмле булһа ла, тыуған ил искә төшә.

[124-се бит]

Ике бит доға, йәшел ручка менән ғәрәпсә «Фатиха» сүрәһе
һәм «Әл-Бәкара», «Йә син» сүрәһенән өзөктәр язылған.

Далее следует наш вольный перевод оригинала на русский язык.

С. 1

Родился я в 1903 году в бедной крестьянской семье в деревне Урманчино Насибашевской волости Златоустовского уезда Уфимской губернии. До 15 лет жил под воспитанием отца. Родители вскоре умерли, когда мне было 18, младшему брату 8 лет, сестренке 3 года. До 1928 года работал на деревенских баев. С 1917 по 1928 гг. В 1929 году начали создавать колхозы. Я вернулся работать в деревню. В 1927 году меня избрали в сельский совет. После возвращения в деревню я начал работать бригадиром. До 1931 года работал продавцом в сельмаге, председателем колхоза и лесником. С 1941 года по январь [19]42 года работал председателем. 6 января меня мобилизовали на фронт. Вернулся домой в октябре [19]47 года. Возвратился, а там 4 сына, которых дома не застал, и жена.

С. 2

Дети маленькие. Жизнь тяжелая. Желаю устроиться в производство и я направился на станцию Сулея, где устроился работать на железную дорогу. С 1948 по 1958 гг. работал там, затем по состоянию здоровья уволился, получил группу инвалидности, стал получать пенсию. И до сих пор живу на станции Сулея. Написал 8 февраля [19]61 года. Мурзакамалов Шариф.

Вспоминаю прошедшую жизнь, молодые годы. Сейчас мне 58 лет. Разные события происходили в годы нашей эпохи. В 1911 году в нашей деревне была засуха. Зерновые не уродились, были редкими, поэтому их скосили вручную косами и собирали граблями. Трудности голода пришлось на зиму, наш промысел – продавать дрова и другие деревянные изделия. Отец продавал дрова 1 раз в 2 дня, цена дров была 20 копеек. Если находил муку, то покупал 5 фунтов – сейчас это 2 кг. В семье было 6 душ. У наших башкир не было обычая выращивать картофель, сажать овощи.

С. 3

Картошки не было, поэтому жить стало ещё труднее. Люди, особенно старики, обычно прежде говорили: «Картофель – русская еда, не надо есть картошку, чтобы в животе не размножились паразиты». Вот уже наступил 1912 год. Люди задумались о продаже земельных участков. В деревню Лаклы. Но в то же время и сомневались. Потому что из деревни Лаклы приходил оброк большой величины. Помимо знатного купца Канзафара Гимранова, было ещё много других купцов. Вот им стали продавать землю.

Нас из деревни Урманчино пригласили в деревню Лаклы в гости прямо во время сева. Отец взял меня с собой. Я до этого не видел реку Ай. Спускался к реке ловить рыбу удочкой. Там, на рыбалке, проводил весь день. Отец часто беспокоился, устраивал суматоху при поисках, потом находил меня, и мы возвращались. Тогда мне было 9 лет.

В 1913 году в деревне Урманчино открыли религиозную школу. Я поступил учиться. Быстро мчались годы учёбы, за зимой следовала весна. Учился я до февраля 1917 года. Причина вот в чём: в 1917 году свергли царя. Наш учитель Султангареев, оставив учительство, ушёл в Красную гвардию. Мне же пришлось бросить учёбу, уехать в Сатку возить дрова. Вместе с отцом начали работать на заводе Магnezит.

С. 4

Когда Султангареев уехал, оставив учительство, к нам в деревню приехали два молодых учителя: Хайруллин – из деревни Лаклы и Алибаев из Тирменево. Уже в ту пору с войны стали возвращаться мужчины. Кто дезертировал, а кто – по другим причинам. Они говорили, что наступила свобода. Я раньше для них писал письма; когда кто-нибудь из них возвращался в деревню, я тут же прибегал к ним, спрашивал: «Дядя, вернулся живым и

здоровым?», а они отвечали: «Эй, Шарифулла пришёл, нам письма пишет, ах, очень вырос, какой молодец!» От этой похвалы я становился как будто больше и выше. Ещё они добавляли, мол, «присматривал, ухаживал за снохами», и я охотно поддакивал, мол, «да, да, я всегда приходил к ним». Тогда дяди говорили: «Наш Шарифулла вырос, приглядывал за снохами», – и поглаживали меня по голове. А я ещё в ту пору не понимал сути разговора. С самого начала войны писал письма мужчинам половины деревни.

С. 5

Наступило лето 1918 года. Народ был в смуте. Как обычно, проводили весенний сабантуй. В один из дней должен был состояться сабантуй в Лаклы. Мы, жители Урманчино, решили ехать туда всей деревней. Я тоже решил не отставать. Говорили, что будет музыка, я такого не видел и не слышал, говорили, что из Златоуста приедут люди из уездного комитета. Вот при них произошло большое событие.

Музыканты приехали. Партизаны из Лаклы, держа ружья, построились в 4 ряда, вышли на площадь под музыку. Партизан около 50-60. Вот они остановились. Напротив лавки купца Вали. Мулла Шакирьян спешно бежит, отдавая команды. Наконец, часов в 12, так как был пятничный день, он, командуя, повел их к мечети. Там они остановились, поставили ружья в одном месте, их повели внутрь мечети. Чтобы народ увидел гнездо, отравленное религией, мулла Шакирьян разрешил партизанам не снимать обувь, и они вошли на пятничный намаз. В селе Лаклы было много и баев, и мулл.

С. 6

Еще в селе Лаклы был хазрат Ахметсафа, который имел звание ахуна. В уезде они были в меньшинстве. Он был очень важным человеком, занимал высокую должность, вот это я помню. (В [19]19 году колчаковские солдаты проходили через деревню Урманчино, время было близкое к Уразе-байраму, поэтому они, говоря, что здесь есть ахун и необходимо получить от него разрешение, связались с ахуном из села Лаклы Ахметсафой, и его согласие было получено. Когда башкирские и татарские солдаты обратились с просьбой, то ахун, говоря, мол, джигиты, полк у вас очень большой, дал им 3 дня отдыха для праздника. Тогда я понял, какой большой человек ахун. Напротив хазрата живет мулла Шакирьян, когда этого ахуна нет, он перед большевиками считает

себя большевиком – узнает от других большевиков их тайны и секреты. А так как они были соседями, все секреты, тайны у них были общие.

С. 7

Когда они совершали намаз, их, попечителей (ведающий делами мечетей), было много, баи их всегда приглашали. В селе Сатка был организатор гвардии. Был молодой парень, может, лет 25, его называли Хамматовым. А теперь пойдем на площадь сабантуя. Людей собралось много. Человек, приехавший из Златоуста, произнес на русском языке длинную речь. Затем Хамматов на татарском языке долго говорил о том, как должен жить народ в период современных перемен, будущее же и так известно. Но баи и муллы из Лаклы сказали: «Надо разъяснить, против кого Хамматов ведет работу». Бедные приветствовали, долго аплодировали, а богатые, опустив головы, задумались.

С. 8

Богатые теперь поняли, что должен быть какой-то случай с Хамматовым. Так проходили дни, все богачи округа обменивались друг с другом вестями, но их, недолго думая, решили убрать на месте (это так и произошло). Хамматов в тот период содействовал арестам и отправкам баев и мулл из Лаклы. Если мне память не изменяет, что в Кигинском районе человек по фамилии Зайнуллин был вторым секретарем, а Раянов – 3 секретарем райкома. Однажды стали проверять Зайнуллина. Из Уфы прибыли РКК. Я, как коммунист, был на собрании. Я сидел и наблюдал за Зайнуллиным. Против него выступили с обвинениями 18 человек. Вышло, что в аресте Хамматова он тоже принимал участие (это произошло вроде бы в [19]31-е годы).

С. 9

В те дни [19]31 года Зайнуллин работал секретарем в Кигинском районе. В [19]18 году он не был бессознательным, он был тогда молодым. Был сыном богача. Раянов Галяу тоже был грамотным. Выучился, когда отец был богатым. Отец его был ямщиком. Пили, ели и держались возле начальства всего уезда, а хозяева земель и лесов заезжали прежде всего к его отцу. В то время он построил большой дом. Для этого он устроил через лесников поимку башкир, занимающихся продажей древесины, и использовал для себя конфискованный лес. И эта мечеть была открыта также в [19]31 году. Мы сами состояли в Лаклинском

сельсовете, жили в Калмаккулово. С района велели оставить нас в Лаклинском колхозе. Народ был против. В чем же причина?

С. 10

[После деления территорий на районы] в [19]30 году наша деревня остался в Лаклинском сельсовете. Нургалин Галлям работал представителем от деревни. Собирал деньги на разные налоги. Какую сумму денег ни собирал, затем в определенный день возил сдавать в Лаклинский сельсовет. В один из таких дней колхоз собирал снопы в Сарыкамыше. Нургалин ехал верхом на лошади. Когда Нургалин возвращался, он был уставшим от обмолота снопов. Председателем колхоза в Лаклах был тогда сын бывшего хазрата Сафин Васил. Сафин Васил, ничего не сказав Нургалину, бросил в него топор. Топор не задел Нургалина, а был всажен в ногу лошади. Нургалин, вернувшись, рассказал, мол, там Лаклинские мужики поранили его лошадь, бросили в него топор, но его не задело. Недолго думая, ячейка Комсомола Шагимурастов Нуруллахак и я, бригадир, садимся на коней и едем в Лаклы.

С. 11

Приезжаем, входим в сельсовет. Тогда в сельсовете председателем работал Нуриев Шарей. Он в это время ушел, [оказывается, домой] обедать. А там находился 3[-тый] секретарь райкома Раянов Галаяу. Мы начинаем говорить о своей беде. В то время Райманов Мухаметрахим и его младший брат, вдвоем входят в кабинет сельсовета. И они, недолго думая, бросаются на нас. Мы начали драться. Раянов Галаяу не может нас разнять, защищая своего брата, нападает на нас. Между тем входит председатель Нуриев. Он был хромым на одну ногу: «Что происходит, ребята?». Мы кричим: «Мы больше не придем в сельсовет». Два молодых человека выгоняют Раянова. Нуриев заводит Раянова Галаяу в свой кабинет, затем они вдвоем оттуда выходят. Вчетвером разговариваем. Когда возвращались, они били его. Шариф сказал: «Раянов, проводи их как человек».

С. 12

Раянов Галаяу проводил нас до выезда за кладбище, так мы уехали домой. В [19]31 году для объединения Урманчино и Лаклы в один колхоз приехали в сельсовет и приехал из района один человек из РКК. Он знает: между Урманчино и Лаклы есть какой-то конфликт. Когда народ собрался, я открыл собрание. [На повестке] стоит вопрос о том, чтобы оставить д. Урманчино в колхозе [д.]

Лаклы. Среди собравшихся начался шум–гам. Начали кричать, что, мол, мы останемся в Калмаккулове. Уполномоченный, приехавший из района спрашивает: «Для чего нужен представитель из райцентра?». Люди начали выступать. Рассказывали, что, мол, так вот и так, Раянов Галаяу со своими младшими братьями избили нашего бригадира и уполномоченного из сельсовета по комсомольским делам; если будет один колхоз, то всех, мол, наших тоже будут избивать. В то время сотрудник РКК, приехавший с района, записал сведения о [организаторе конфликта] Василе Сафине.

С. 13

Так, на этом собрании мы не остались в колхозе Лаклы. В ту же ночь приехали из милиции и увезли куда-то Василя Сафина из д. Лаклы. Он отсидел в тюрьме [несколько лет и вышел на свободу]. Только в Лаклы не вернулся. Устроился на станции Сулея. Я пишу в 8-9-10-11-х страницах.

По записям на вчерашний день охватил период с [19]18 года по [19]31 год. Выше я писал, что в деревне Лаклы было много мулл и баев. Они были в начальстве, работали до образования колхозов и после, потому что они были грамотные. Я написал об этом [в материале] про Хамматова ([19]18 г.). Они в [19]31 году устроили конфликт деревень между Урманчино и Лаклы, постарались вызвать вражду между их жителями. В качестве примера я привел некоторых жителей Лаклы, таких людей в других местах было немало.

С. 14

В [19]19 году были белые. О деньгах. Одна коробка спичек стоила 250 рублей. Были разные деньги: керенки, деньги правительства Колчака, вексель, были самарские деньги. Денег было много, но пользы не было. Пошли слухи, что красные близко. В июне они вошли в деревню. Меня белые увезли и посадили на подводу [ездовым кучером]. Я ехал до Ая. Потом сбежал. Пошел в деревню Тирман. Лошадь с телегой забрали белые. От Тирмана до нашей деревни 12 км. Вышел в обратный путь с Баширом Галиным. В дороге, в 3 км от деревни Урманчино, на горе Арка нас поймали. Какие-то солдаты повели нас в лес, там начали допрашивать, откуда мы идем, когда вышли из деревни. Допросив таким образом, снова повели к какому-то командиру. Он устроил нам повторный допрос. Закончив расспросы, вместе с одним солдатом отправил нас в

деревню. В деревне был комендант, повел к нему, тот тоже стал расспрашивать где живу,

С. 15

кто есть дома, я ответил: «Мама есть, брат, младшая сестрёнка». Потом меня привели в дом, спросили у мамы: «Это твой сын?». Мама меня обняла, начала плакать, вспоминая время моего ухода. Прошло 15 суток, как я ушел. Снова повели к коменданту. Мама, не отставая, пошла следом. Потом меня отпустили. Сказали, чтобы я впредь не уходил из дома. Я ответил: «Нет, меня же белые силой увели, я сбежал и вернулся, соскучившись по маме». Вот так закончилась война в деревне. Ушла далеко от нас. Прошло лето, настала осень. Нас погнали в Мурсалимово грузить в вагон зерна. Грузили днями, ночами. Наши руки покраснели, разодрались, еще нас обязали расчищать снег на железной дороге. Мне уже 17 лет. В один из дней, когда очищали пути от снега, железнодорожный мастерской сообщил нам, что будет работа, для этого надо прибыть в Вязовую, там нас примут. Мы, 12 человек из деревни, устроились на дорожные работы в [станцию] Вязовая.

С. 16

Вот я теперь работаю на железной дороге. 7 часов за 30 рублей в месяц. Семье дают паёк. Мое положение улучшилось. Весной [19]21 года умерла мама. От мамы остались еще двое детей: одному 8 лет, брату 3 года. Но нет человека присматривать за ними. Есть одна корова. Что делать? Пришлось уволиться с работы. Вернулся и стал жить в деревне. Началась засуха. Зерновые «сгорели», настал [всеобщий] голод. У нас есть корова, вдвоем доим ее. Он [братишка] с одной стороны, я – с другой. А все же он лучше меня доит. Я никогда до этого корову не доил. Жениться побаиваюсь. Кто за меня пойдет? К тому же есть двое детей. Вот так проходило время. Люди мне говорят, почему, мол, не женишься, опять же, кто за меня пойдет, а если придет, то детей воспитывать не будет. Весной [19]22 года я сажал картошку. Возле нашего дома есть переулочек, по нему прошла одна женщина. Я проводил взглядом и подал голос, [она] не откликнулась. [Она] прошагала очень быстро.

С. 17

Совсем чужая мне женщина промчалась по переулку, словно машина. Мне захотелось узнать, кто она. Нет, она не из нашей деревни. Походка, улыбка... Не возбраняется, узнай, может

быть, к кому-нибудь зашла. Долго думал и решил узнать, к кому она приходила. Вечером зашел к соседке. Сказал ей: «Вадига енга [невестка], сегодня видел одну женщину, мимо меня быстро прошла, как машина. Мне понравилась ее походка. И для работы будет справной». Невестка Вадига спросила: «Понравилась?», а я ей ответил: «Понравилась». Сноха Вадига: «Она из деревни Нугай. Она намного старше тебя». «Ну и что, кто за меня пойдет, есть 2 детей, если будет их воспитывать, я не посмотрю на её возраст. Как её повидать, может, еще раз приедет?» Хотя я с ней ни разу не разговаривал, не выходит из головы, да и всё. Осенью, в один из дней, опять появилась в [деревне. Невестка Вадига мне: «Зайди-ка к нам». «А что случилось? Ладно, сейчас приду». Затем я бегом бежал [к соседке]. Эта женщина сидит. Она ушла, когда я вошёл. Я говорю: «Зачем она пришла?» «Вот пришла та женщина, которая тебе понравилась. Поэтому я тебя и позвала». «Ладно, хорошо, мне она нравится. А я ей нравлюсь или нет? Видишь, даже не стала разговаривать».

С. 18

«Ну, попробуй поговорить, иначе что скажешь, а что, мы сейчас советские женщины, если нравится, пойдем сватать». От этих слов сердце моё наполнилось радостью. «Но все же, у меня есть 2 детей, согласишься ли за ними приглядывать, согласишься ли жить с ними?», «Если возьмешь, согласишься, [куда денешься]». Я: «С согласишься ли ты, если жизненный путь окажется не совсем легким», «Не знаю, посмотрим». На этом разговор закончился, забыли обговорить, когда ехать, когда привозить, не знаю дальше, что делать. Мне далеко до неё. Её деревня в 15 км от нас. Что делать? Пойти не могу, повидать не могу, что делать? Однажды меня пригласили в Калмаккуловскую волость на учебу. Деревня Нугаево недалеко [от волости]. Я думаю, что увижу её. Учиться едем 4 человека по 19 лет, нас ставят на военный учёт. В один из дней я сказал моему товарищу Гайфулле: «Сходим в Нугаево? Я думаю жениться». Отвечает: «Пойдём». Там живёт наша тетя Алмаджихан. К ней зайдём. Только дом не знаем, ну ничего, найдём. Пошли к дому, он в 3-х километрах от Калмаккулово. Д. Нугаево совсем рядом, быстро дошли. Теперь надо найти тётю Алмаджихан. Решили зайти в ближайший дом и расспросить. Входим и оказываемся в доме женщины, которая мне нравится.

С. 19

[У неё в доме] были белобородый старик, старуха, ещё приветливый, радушный парень. Та самая понравившаяся мне женщина ходила кокетливо туда-сюда. Мы отсюда быстро выходим и, расспросив, находим тётю Алмаджихан. Я, когда увиделся с понравившейся мне женщиной, не догадался спросить, кто ещё живёт в её доме, вот теперь уже побыл там и увидел. «Тётя Алмаджихан, мы приехали, потому что я намерен жениться. Тётя, я не знаю даже, как её звать». «Где они живут?» «Недалеко. Мы по ошибке к ним зашли, дом её знаю, только имя неизвестно». Тётя Алмаджихан мне: «Тогда поняла, это, видно, дом Гуляухар». Так я узнал её имя. «Тётя, а кто есть у неё в семье?» «Отец, мать, один брат, который недавно ушёл на войну и пропал, вот он вернулся домой». «Если это так, она за меня не пойдёт, мне и ходить не следует». «Почему? Почему? Попробую сходить. Брат у неё ничего, отец – очень горячий человек, с ним будет трудно договориться», – сказала тётя Алмаджихан.

С. 20

«Ладно, раз так, я всё же решусь сходить, выпустив правую штанину. Прошло время бояться стариков. Я иду в добрый путь», – сказала тётя Алмаджихан и вышла из дома. Я жду, время не идёт, не знаю, что делать. Нет, по-видимому, не выйдет, очень задержалась, не получится. Товарищ мой Гайфулла смеётся: «Почему так беспокоишься, или ты стал пылким?» «Нет, просто так, только вот тётя долго не возвращается». Прошло очень много времени. Вот вернулась, наконец, тётя: «Эй, Шарифулла, что будешь делать?» «Что буду делать? Дрова есть? Буду дрова колоть, работы не боюсь», – говорю. Тётя говорит: «Нет, не то, я хочу узнать о твоём положении». Я тут очень быстро, залпом, рассказал о своём положении. «Сейчас мне 19 лет, стал джигитом, приехал сватать женщину». Тётя: «Шарифулла, надо поговорить о твоих мыслях и словах. Может, ты думаешь, что я здесь играю?» «Нет, нет, тётя, если она так говорит, то рассказывай, скорее рассказывай, я тебя жду, только не тяни долго». Я уже одурел от долгого ожидания. Хорошо, что рассказала. «Многое из того, что рассказывал, забыла. Может ещё раз схожу. Вот что запомнилось.

С. 21

И вот рассказываю, что прежде всего о тебе спрашивают: чей он сын, есть ли у него отец-мать, держит ли скотину, есть ли

дом? Его родители умерли, есть двое детей-сирот, есть дом, ничего больше нет у него, ответила я им», – сообщила мне тётя. Тётя далее сказала, что старик спросил, сможет ли он [Шарифуллы] привезти на свадьбу что-нибудь [в подарок]. Она ответила ему: «Да, дядя. Дитя, выросшее сиротой, сам всё ещё растит детей-сирот». «Наверное, этих детей оставить не сможет». «Всё же я схожу узнаю и приду», – ответила ему тётя. Тогда я заявил: «У меня нет ни денег, ни скотины, если будет, то привезу гостинец, больше ничего не нет». «Если так, то я ещё раз схожу, наверняка старик не выгонит, если откажет, то тут же уйду», – сказала тётя Алмаджихан и ушла. Я снова стал ждать с нетерпением, время не идёт, кажется долгим. Тётя передала старику мои слова, рассказала ещё кое-что от себя про меня. Тогда старик сказал примирительно, соглашаясь: «Ладно, коли так. А тот парень курит табак?» «Нет, нет, дядя, он не такой, он грамотный парень, если не веришь, спроси у сыновей Хужи Хакима и Шакира.

С. 22

Они в деревне Урманчино вместе с Шарифуллой в школе учились. Они знают: очень хороший парень, дядя, не бойся». Так старик Хисмат согласился выдать замуж свою дочь, договорились и о времени приезда. Тётя Алмаджихан вернулась и порадовала: «Дело сделано, братик, день тоже обговорили». Так как всё сложилось удачно, я тоже дал согласие. Всё же я должен приехать учиться с мыслью, как дальше будет.

Возвращаемся в деревню Калмаккулово. Со мной учится Хужин Хаким. Я ему говорю: «У меня есть к тебе просьба». «Что? Говори». «Я решил жениться на дочери Хисмата Яухар, напишу ей письмо, сможешь ей передать?» «Почему не смогу – смогу». Написал очень длинное письмо. Там ещё добавил несколько песен. Пусть скажут, что и вправду грамотный парнишка.

Написал следующие песни:

Пишу письмо тебе, на него ответь,
Прошу написать хоть небольшой ответ.
Пишу привет тебе, о, красавица,
С тоскою о тебе как мне справиться?
Все свои ошибки я б хотел стереть,
Но с грузом грехов мне, видно, умереть.

С. 23

Теперь забота у меня, как привезти домой. У меня лошади нет. Зима – пешком не пойдёшь. У одного мужика попросил коня. Он спросил: «А на что тебе конь?» Я: «Задумал жениться, нет коня привезти». Он: «Очень хорошо, у меня серая кобыла очень хороша, съезди и привези». Получил, вот ночью выехал, еду. Въезжаю в деревню Нугаево. Снова в дом зятя Хаджи. У тёти Алмаджихан мужа нет. Зять не вернулся с войны. Хорошо, что приехал к зятю Хаджи. Он хороший, чистоплотный человек. Он сходил и сообщил, что, мол, зять ваш приехал. В тот вечер мы познакомились и стали одной семьёй. Потом я увёз жену домой. Моё положение известно какое. Дома двое детей. Корова. Но она совсем не растерялась. Всё-таки на 4 года старше меня. Не растерялась от того, чего нет, не стала хвастаться тем, что есть. Вот так начали жить. Вдвоём советуемся. Теперь на 4-х многое нужно. Именно так. Была бы крупа, сварили бы кашу. Но нет масла. Вот так посоветовались, и я решил работать на богача. В русской деревне. Там устроиться на работу.

С. 24

Начинаю работать. В месяц получаю 4 санных воза дров, 4 пуда зерновых. Работаю до весны. Летом, до самого конца, вдвоём трудимся у Филиппа Петровича Сомова. Младший брат со мной. Втроём батрачим у богача. Так продолжается до 1928 года. Зимой нахожусь на лесозаготовках в леспромхозах – в Юрюзани, Златоусте. Мне известны все их участки. Вот настал 1929 год. Я в деревне, рабочие начали создавать колхоз. Весной, пока мы занимались всякими прочими делами, прошло уже время сева. Колхоз объединил 45 дворов. Нам выделили землю. Мы успеем только посеять рожь. Также сеем для своих личных хозяйств. Ну, известно, колхозу выделяют наемных рабочих из двух деревень. Кто не вступил в колхоз, такие одиночки. Я среди них бригадир. Нет людей, кто умел бы писать на русском языке протокол, заявление. Когда проводим собрание, сидим потом в недоумении, как оформить. Я пишу на арабском (старотюркском – А.З.) языке. Съездил в деревню Башташ, привез оттуда форму.

С. 25

Затем я стал оформлять протоколы. И вот наступил 1930 год. Уже вся деревня вошла в колхоз. Стало 120 хозяйств. Вот мы уже начали собирать к весне фураж, семена. Собрали. Подготовка

идёт хорошо. Но, как говорится, нищему и ветер навстречу. Началось известное «головокружение от успехов». В один из дней люди начали бегать с газетами в руках, говоря, что, мол, вы сами организуете колхоз, а вот Газин написал, что в колхоз можно вступать, а можно и не вступать, давайте обратно наши семена и фураж. Ладно, пусть будет так. Те, кто вступил в колхоз позже, разошлись. Нас осталось 45 хозяйств. Каждый день проводим собрание. Те, кто вышел из колхоза, старались нас распустить. Мы говорили: всё равно колхоз будет, мы не разойдёмся, нам правительство даст семена, даст машины, лошадей, сеялки, веялки, дробилки. В других деревнях, в Башташе, Калмаккулово остались всего по 2-3 хозяйства. Правление колхоза в Калмаккулово.

С. 26

Теперь мы уже в большинстве, остальные деревни работу закончили. Нам остались жатки-самосброски, получили их много – 4 штуки, хорошие земельные площади у нас, весенний сев 30-го года прошёл успешно. Получили небывалый урожай. С гектара вышло по 250 пудов. Народ трудится, не спит. Не хватает людей. Я бригадир, представитель деревни в сельсовете и кладовщик в колхозе. Вот зерновые урожая скашивают, обмолачивают, делают заготовки – всё идет хорошо. У меня работы много. Правление колхоза – в Калмаккулово, туда даю сводку. Сельсовет – в Лаклах, туда даю сводку. Ещё по отдельным дворам собираю сведения, сколько заготовлено, собираю деньги налогов, тоже даю сводку. Надо быть на местах обмолота зерна, вести учёт, сколько людей работает, сколько выработали продукции. Все эти виды работ веду один. Принимаю зерно и раздаю еду людям работающим. В тот период я почти не спал. К концу уборки я превратился в дивану (помешанного. – З.А.). Разговариваю с людьми, а сам сплю сидя. Забываю вещи, куда кладу, там и остаются.

С. 27

Часто оставлял кладовую незапертой. И вот врачи прописали мне отдых. Обязанности бригадира, кладовщика сняли. Я остался только представителем деревни в сельсовете. Начал высыпаться, отдохнул и вновь стал человеком. Хожу в сельсовет, собираю деньги. Вот такие были дела. В 1931 году снова стали общим колхозом. Некоторые люди начали так писать заявление о вступлении в колхоз. (Например, Динисламов Хажи: я вступаю в колхоз, потому что колхоз кушает хлеб из пшеницы). Другие

написали, что колхоз выращивает зерно, поэтому, мол, вступают. Молодёжь в заявлениях сообщала, что в колхозе весело, на работе есть гармонь, вечером у них игры. Мы собрание проводили в мечети. В 1930 году мечеть была разделена посередине стеклянной дверью. Мы выставляли людей, вышедших ранее из колхоза, в первую половину и закрывали дверь. Они смотрели через стёкла двери. Молодые смеялись, мол, вот так ваша жизнь пройдёт, глядя через дверь, если не вступите в колхоз.

С. 28

если не вступите в колхоз. Начинается колхозное собрание. В начале выступаю я, говорю о том, что колхоз будет жить, не распустится, батраки деревни Урманчино не бояться и не поддаются, будут трудиться, вот сейчас вы спокойно стоите и смотрите через окно. «Джигиты, которые могли бы работать в колхозе, их считают подкулачниками, за ними следуют подхалимы», – говорил Гималетдинов Сагди.

С. 29

В 1931 году меня и Салихова отправили на учёбу в райцентр на 2-х месячные курсы пропагандистов. Мы, что же, давай учиться, согласны. Началась учёба. Проучились 1 месяц. На 2 месяц началась кампания раскулачивания. Нам пришлось в ней участвовать. В деревне днём и ночью собирали кулаков, пока их собирали, грузили и отправляли в Сулею, прошёл ещё один месяц. Так мы 2 месяца были студентами, выучились на пропагандиста; таким образом я каждый год один месяц учился на курсах пропагандистов. До 1941 года посещал эти курсы. В 1931 году правление переехало в Урманчино, наш колхоз отделился, стал самостоятельным. Нургалиев Сираж, Харисов Талиб возглавили колхоз. Сираж стал председателем, Талиб кладовщиком. Они долго не проработали. Меня позвали, назначили председателем колхоза. Был председателем с [19]32 по [19]34 год. 11 августа [19]34 года меня освободили от должности. В тот период были политотделы. Руководитель политотдела запретил мне жать рожь, я ему заявил, мол, что ты знаешь, ты ведь в Москве кушаешь готовый хлебушек.

С. 30

Так мы крупно поспорили. [Якобы] я жинаю не понимая, райкому не понравилось [как я работаю], вынесли постановление 11 августа рассмотреть моё дело, освободить от работы и отдать под суд. Ну раз так, то я жду, других вестей не было. Так завершилась

уборка урожая, 1 сентября закончили кормозаготовки, а я всё работаю. Завершив заготовку, по телефону сообщаю секретарю райкома Зиянгирову. Говорит мне, ладно, молодец. Я спрашиваю, мол, когда отстраните от должности, есть же, мол, давнее постановление о моём увольнении. Зиянгиров мне сказал, что приедет, чтобы рассмотреть заново это дело. На 2-й день приехал, спрашивает: «Эй, Мурзакамалов, будешь дальше работать?» «Нет, не буду работать. Я для вас трудился изо всех сил. Вы для меня вынесли такое решение, нет».

С. 31

Так я резко отвечаю и уйду. Он меня снова вызывает в кабинет, уговаривает, мол, подожди, Мурзакамалов, если ты и уйдёшь, на своё место определи человека, ты, джигит, долго работал, нельзя одним махом бросать колхоз. Я говорю, что недавно вернулся Файзуллин, его вызовите, чтобы назначить. При этом говорю, сдам ему свою работу, и тут же выхожу. Зиянгиров тоже очень разгневался. Уезжая, он сказал, что завтра пришлёт народного судью. В деревне бригадир один, ещё он же представитель сельского Совета Махмутьяров Абдрахим, вот мы вдвоём ждём завтрашнего суда. Приходит к нам судья. Мне дали 5 лет, бригадир 3 года. Так мы были освобождены от должностей, теперь мы обращаемся в Верховный суд, вот едем в суд, в поезде пришлось ехать в одном вагоне с начальником политотдела Ливстимбургом и его заместителем Доберманом. Сидим в одной комнате, захотелось кушать. Они на двоих, разделив, съели по пол-яблока. А мы вдвоём половину посуды яблок съели.

С. 32

Потом мы двое взяли по курице, съели половину каждый, начиная говорить, прежде поглаживаем усы. По-башкирски сказали: «Достаточно». Вот я начинаю разговор: «Товарищ политотдел, ты нас подвёл к суду, сам крестьянскую работу хорошо не знаешь, если бы мы, как ты говорил, задержали уборку на 15 дней, наше дело бы отстало, ты и весной, когда сеяли рожь, очень сильно задержал нас. Но мы на тебя не смотрели, думали, что, может, политотдел так говорит, потому что это дано в уроках политотдела». Они тоже ехали на суд в Уфу. Он, наверное, был очень важным человеком, приехали с подписью Сталина как красные профессора. Но их не стали бояться, судили, 7,5 лет дали

Василю, Ливстимбургу 3,5 года не дали, Доберман работал как пленный М.Г.П. Вот так в то время большое доверие

С. 33

привело к большой безработице между колхозами. Пример: в те годы колхоз Лаклы в сравнении с колхозом Урманчино был намного сильнее. В 1934 году Лаклы отстал, они на 15 дней позже нас приступили к жатве. Я так приступил к жатве пшеницы (как говорят старики, успеешь помочиться, затем бегаешь до большой нужды). Вот так в [19]34 году приехали в Уфу в Башглавсуд (Верховный – З.А.). Мне 5 лет снизили до 2 лет. С Махмутьярова срок сняли. Теперь мне нужно направить документы на обжалование в Москву, Калинин. Потом буду ждать решения. Из Кигинского района выделили Малоязский район, наша деревня осталась в Малоязском районе. В настоящее время Салаватский район. В 1935 году председателя Совета Кигинского района мы звали «Симашкой», он приехал к нам уже прокурором. Я подумал, что надо съездить к нему и повидать. Приехал, поговорили. Прокурор Симашко сказал мне, что моё дело оказалось раньше под другими документами в Кигинском райархиве и, когда он принимал дела в Малоязский суд, обнаружил моё дело.

С. 34

Я спросил, арестуют ли меня. Он ответил, что придётся. – Если не арестуете, то дайте разрешение на получение паспорта, – попросил я. Он: «А почему не в деревне?» «Мне нужно в производстве работать, в деревне не могу, меня исключили из партии. Могу пойти служить в армию». До этого я беседовал с защитником (адвокатом) Кигинского района Тухватуллиным. Он пожилой человек, намного старше меня. Он мне сказал, что я резко ставлю вопрос, посоветовал не скрываться. Он сказал так: «Иди, отсиди срок, вернёшься, тебе дали 3 года, может, ты один год проведёшь, может месяц, сам не будешь знать, но надо обращаться к знающим людям». И Тухватуллин, и Симашко – знакомые мне люди. Я от них свои тайны не скрываю. И они дали мне правдивые ответы. Потом, спустя 8 месяцев после суда, в мае приехали забрать меня. Я сказал милиции: ладно, мол, мне надо помыться в бане, сменить одежду. Помылся в бане, всю ночь проговорили с милиционерами о прошлой работе. В то время в колхозе я работал на ремонте дорог.

С. 35

Утром отправился в Малояз. Там временно закрытых нет ни одного. Я ночью один. Во второй день отправляемся в Дуван. Добираемся, мне велят плести лапти. Мне это легко. Мне устраивают допрос, снимают отпечатки пальцев. Я спрашиваю: «Когда отправите команду в Уфу?» Он мне: «А это тебе зачем?» Я: «Здесь не буду сидеть, не отправите – сбегу». Ладно, согласился отправить. Так в Дуване прошло 10 дней. Вот нас стали отправлять в Уфу. В группе из 13 человек есть и мужики неблагополучные, отсидевшие. Есть вернувшиеся с Беломорканала. Теперь в дороге очень строго, идём пешком. В Сулею, находящуюся в 100 км, дошли за 2 дня. Я из Кигов послал весть в мою деревню, если смогут, то пусть приедут в Сулею, я отправлен, мол, в Уфу. Хорошо, ладно, что Насиров Барый мою жену и детей доставил в Сулею. Трое детей очень маленькие. Старшему 4 года, другому – 2 года, третьему – 1 год. Выйдя из деревни, на руках несли детей. Мне, непривыкшему человеку, было так жаль сыночков. Прошло 15 дней, так соскучились по мне, что не хотят со мной расстаться. Но, несмотря на это, пришлось переступить через душу...

С. 36

Вот нами заполнили обозначенный вагон. В отделении – 4 человека. И вижу – кто-то очень крупно написал: «Что же губит нас?». Первый рисунок – бутылка, 2[-ой] – карты, 3[-ий] – нож, 4[-ый] – женщина. И вот уже въехали в Уфу. Завели в карантинную комнату. Перед входом милиция обыскала. После прохода в карантин там обыскивают пацаны. У них есть старшего возраста староста. Они тоже проверяют. С нами бывшие попутчики заранее предупредили, чтобы мы не позволяли проверять вещи пацанам, мол, иначе они всё заберут себе. Посоветовали, чтобы мы говорили, якобы, нас уже проверили. Мы так и сделали. Затем вошли бывшие заключенные. Нары заполнены людьми. Один входит, встаёт на нары, сбрасывает лежащих и их вещи, говорит, что заняли его место. Потом даёт команду, мол, подходите. Вот тогда мы поднимаемся и ложимся на нары. Затем через порог переступает один молодой человек, о чём-то эти двое советуются.

С. 37

Говорят о том, что в 2 часа ночи начнут. Эти 6 пацанов у двоих заключенных, которые прибыли туда до нас, отнимали вещи и еду. Этих пацанов решили избить. Свыше 100 человек находятся в

бараке, их тоже обижали. Вот в один момент этот человек начал избивать пацанов-грабителей. В темноте выдёргивают доски нар и дают жару молодняку, стали слышаться очень громкие голоса, возник страшный шум. Тогда уже вбежали милиционеры-охранники. Люди смотрят и смеются. Кричат: «Стой! Стой!» Кое-как народ остановился. Спрашивают, почему возникла драка? А вот потому, что пацаны отнимают вещи, еду. Грабят, продают, вот мы их за это убьём, говорят. – Где же они? – Вот они. – Тогда поймайте и сдайте нам. Пацанов сдают, их милиция уводит. Это событие произошло в 1935 году в уфимской тюрьме. Тогда назывался Исправдом. Тюрьмой не называли. Вот и мой месяц здесь прошёл, я начал привыкать. Тут и поют, и сказки рассказывают, и сны.

С. 38

Песни.

Все говорят, тюрьма, тюрьма,

Это вам только тюрьма.

Для подобных нам джигитов

Это отдых, кутерьма.

Все говорят, тюрьма, тюрьма,

Расстрел здесь не ведут.

Не то ценят нас как злато,

Всех так зорко стерегут.

Нас также водят на работу на лесопроволочную пристань. Там проходят 15 дней. Однажды нас ночью увозят на автомашине, куда везут – не знаем. Рассвело. Доехали до пшеничных, ячменных полей. Оказывается, это совхоз «Шемяк». Нас привезли туда на уборку урожая. Вот теперь мы без охраны, хорошо кормят, 3 раза в день мясо, хлеба кушаешь, сколько хочешь. Здесь я на 3-х лошадях вожу зерно. Свиньям, оказывается, это свиноводческий совхоз. Я отпустил усы. Выросли длинными. Они чуть до ушей не доходят. Поправился на 21 кг. Как на курорте находился. Затем в декабре мне пришла такая весть из Москвы от Калинина – снять с Мурзакамалова судимость. Меня вызвал комендант и спрашивает: «Мурзакамалов, поедешь домой или здесь останешься?» А я отвечаю: «Нет, у меня семья далеко, вернусь домой».

С. 39

Комендант согласился, выписал документ, дал денег на дорогу; в ту же ночь я выехал, прибыл в Алкино, оттуда поехал домой. Ночью вернулся в деревню. Сейчас я уже упитанный, усы

длинные. Люди у меня спрашивают: «Шариф, ты что, на курорте был?» Я отвечаю: «Если работаешь, то везде любят». Потом, пробыв немного в деревне, еду в райцентр, чтобы явиться куда следует. Оттуда возвращаюсь с паспортом. Немного отдохнув, выезжаю на работу. Недолго тружусь в совхозе. Потом устраиваюсь лесником. С [19]36 по [19]41 годы нахожусь на этой работе. Затем начинается война. В [19]41 году молодые начали уходить в армию. Файзуллин Халил тоже уходит, тогда посоветовали: мол, Мурзакамалов уже среднего возраста человек, он не уходит на фронт, его надо оставить вместо Халила. Снова меня избрали председателем колхоза. Вот так молодые почти все ушли из деревни. Потом пришло время и для нас.

С. 40

В один из дней пришло и наше время. 6 января, завтра, из деревни должны мы отправиться, 22 человека. Зайнулла Файзуллин, Мофахар, Ягафар Садиков, Шарип Садиков, кажется, ещё Сабир; вечером решили с семьями собраться, посидеть. Откуда-то нашли и белую. Сейчас становится очень жаль женщин. То плачем, то поём песни.

Будем живы, мы вернемся,
С вами встретимся опять.
На чужбине коль не сгинем,
Не останемся лежать.
Только расцвести успели –
По чужбине разбрелись.
Расцвели бы еще ярче,
Со страной чужой простясь.

Вот так, распевая разные песни, иногда плача, собираемся отправиться. Народу собралось много, запряжены с десяток лошадей, многие плачут, сейчас поедem. Прощаемся с односельчанами и родной деревней, кто-то поёт, кто-то плачет.

С. 41

Вот что осталось в моей памяти незабываемым. Сын Ишбулды, ему 12 лет, уцепился за задок саней: я, ему говоря, «слезь с саней, лошадь затопчет», заставил его спрыгнуть. Следом бежали лошади. Когда я его заставил соскочить с саней, он бежал и плакал. Вот так пришлось нам покинуть деревню. Дальше мы прибываем в райвоенкомат. Начинают медобследование. Одежда чистая, больных нет. Все вместе поехали далее. Ночью выехали в

Кропачёво. Нет вагона для отправки, сказали, что вернут домой. А лошади уже вернулись домой. Это было 8-9 января 1942 года, на 3 день стали возвращаться, мы заполнили полвагона, кто живёт в Мурсалимово и в ближайших деревнях, они стали оставаться в Мурсалимово. Через неделю поехали в Кропачёво напрямую, ну и я тоже, подумал, не стоит возвращаться в деревню на несколько дней, это обойдётся нам в дорожную цену.

С. 42

С той отправки мы уехали 22 человека, вернулись 7 человек. В этом и заключается вся ценность. Так мы поехали в сторону Челябинска. Там стояли 3 дня. Нам-то что, есть много всего, что взяли с собой из дома, надо продать и выпить. Вот мы начали выпивать уже в вагоне. Нас 22 человека с Лаклинской стороны, дело пошло на лад: продаём хлеб и выпиваем. На деньги спиртное не купить. Так пили 3 дня, затем наш эшелон тронулся в путь. Думали, что едем на восток, не получилось по-нашему. Повернули в сторону Казахстана, доехали до Карталов. Потом направились в сторону Орска. Степные деревни, леса нет. В один из дней прибыли в Самару. Там был военный сбор. Оказывается, мы тоже туда прибыли. Нас начали распределять туда-сюда. Тех, кто был раньше на сборах, собирали отдельно.

С. 43

Из наших Акмурзин Минибай, Мусалимов Маулит попали, их на второй день отправили на войну. А мы, Мурдашев Гиззат, Мофахар и я, втроём были записаны на полковую школу. Помню, вечером нет места лечь спать, приходилось отдыхать ночью сидя. Потом мы начали строить для себя землянку. Из Самары возим лес. Когда шли, научились игру ногами, понемногу привыкли, землянку достроили. Сами по вечерам изучаем гранату, части ружей. 2 раза выезжали на стрельбы. Я в стрельбе из ручного пулемёта показал отличный результат. Сказали, что стрелял метко. Вот так в Самаре прошло 13 дней. Среди нас были такие, кто обучался 6 месяцев. С ними отправят и нас. Будет пулеметная маршевая рота.

С. 44

Мы, 3 роты, составили один эшелон. Самара осталась позади. Мы за 13 дней закончили курс обучения. Вот уже едем на фронт. Проехали Саратов, Ростов, Краснодар, Сталинград, иногда в дороге выпадал снег, были бураны, по 3 дня расчищали снег на дороге, затем двигались дальше. Это было между Пушкарёво и

Саратово. Поехали дальше, стало тепло, как летом. Вот доехали до Ростова. Там повезло увидеть односельчан: Садикова Сабира, Абдрахманова Занита. Мы едем на Кавказ, в сторону Новороссийска. Они остаются в Ростове. В пути вот такие у нас дела. Я еду вместе с Мофахаром. Остальные, которые из Украины, учились шесть месяцев, большая часть времени мы голодные, питаемся всухомятку концентратом.

С. 45

Потому что они варят в железной печке, нам место не уступают. Мы посоветовались, мол, давай покажем им один фокус. Мы ведь тоже едем на войну. Мофахар утром на одной станции набрал воды, принёс и поставил на печь. Один из них снял котелок и поставил на нары, я не стал долго смотреть и поставил котелок на свою голову. Возник шум, скандал. Доложили обо мне комбату. Он пришёл в вагон. Мне дали наряд вне очереди – 3 дня быть дневальным, а командиру отделения – 3 дня находиться в холодном вагоне. Вот такое событие было. Вот мы доехали до Новороссийска. Город портовый, как казан сидит в большой яме. Благоустроенный, красивый город. В столовой варят много свежей рыбы.

С. 46

Нас отвели в казармы на окраине города. Там находились 3 дня. Потом нас стали переправлять в Крым. Нашей десантной маршевой роте пришлось плыть на пароходе. Над водами Чёрного моря нас охраняли два истребителя. Вышли ночью, но не доплыли до Керчи, как рассвело. Утром вражеский самолёт сбросил на нас гранату, но не попал. Наши истребители не дали ему ходу. В нашей роте 160 человек. Из них получивших ранения и выписанных из госпиталей около 60 человек. Они сидели в основном за зенитками. В пароходе под нами был боеприпас. Так мы не доплыли до Керча, спустились в порт, он был весь разбомблен, в моей памяти так осталось. Это было 17 марта 1942 года.

С. 47

Вот сошли с парохода, теперь направились в сторону Керчи. Проходим город. Внутри города есть пещера. Из неё добывали камень. Конечно, мы не знали об этом, в ней глубоко внутри проведён телефонный провод-кабель, по нему идём. Потом выходим. Я не понял её широту, длину. И вот перед нами кухня, варят в ней еду. Теперь учимся выходить днём. В руках ружей нет. Фронт недалеко. Ищем ружья. По полю направляемся к фронту.

Винтовок нет, говорят, идём в Камышапром, в сторону Феодосии. Она в руках у немцев. Они зимовали в 40 км от неё. Ночью дошли до Камышапрома. Фронт в 3 км, как сказали, мы там не разместились. Шли до обеда по железной дороге в сторону Феодосии, там есть один радист. Там зимовали немцы. Мы там остановились. Из всей маршевой роты человек 15 оказывают давление. Ночью мы должны взять этого радиста.

С. 48

Таков приказ. Ночь. Ползком по земле переваливаемся через железную дорогу. Вот уже недалеко от нас немецкие взводы. Нам нужно их захватить. Они нас поджидали. Открывают огонь, мы тоже стреляем. Нам не удалось продвинуться вперёд, отступили назад. Там было узкое озеро. Когда шли туда, то его мы обогнули, когда отступали, то обходить его не пришлось. Так вот, в той воде озера осталось много людей. Убитые до нас тоже не были собраны. Вот так нас мало осталось. На другой день снова наступаем, не можем взять вражеские позиции, на третий день всё же удалось добраться до их окопов. Начали закидывать гранатами тех немцев, которые появлялись, уничтожали их около 20 минут, потом к ним из глубины подошло подкрепление, и они нас отбили и погнали со своих позиций.

С. 49

[19]41 году работал тогда в Таймеевском совете Салаватского района учителем, потом был призван в армию, – так он об этом рассказал. Был младшим лейтенантом. Вот он погиб тогда. Имя его забыл. Теперь нас осталось 7 человек. Из 160 человек. Мы отступили вглубь фронта, нашу часть доформировали, командиром стал лейтенант Карпиненко, прибывший из Самары. После этого направились воевать в сторону Перекопа. Немцы в то время через Перекоп ворвались в Крым. Мы в эти дни всегда в боях, каждый день прибывает пополнение, каждый день их уничтожают. Я тоже был контужен, лечился. Там в полевой больнице лежал несколько дней. Вот нас окружили и прижали к побережью Азовского моря. Сколько ружий собирается, с тем и воюем. Там была вошедшая туда конная армия. У них винтовок нет. Зимняя одежда. Полушубки. Валенки. Крым – известное жаркое место. 18-19 числа мая.

С. 50

Вот уже все пути для отступления отрезаны. Сверху бомбят, кругом стрельба. Коня скачут, не знают куда нестись. Начался сильный ветер, шторм. Мы продолжаем биться, уже приходится отбиваться штыками. Вот на меня бегут два немца, чтобы заколоть штыками, думаю, что сейчас всё равно умру, ждать нечего. Было около 4 метров, наверное, одного застрелил. Вторым ударил меня штыком. Я быстро отбил его штык в сторону, вонзил свой штык в него. Но всё же его нож штыка сильно порезал мою руку. Я это позже почувствовал, когда прошло немало времени. Потом снова началась стрельба. Опять бомбят. Тогда мне в голову попадает осколок. Контужит. Остаюсь лежать.

С. 51

Вот тогда, видно, немцы уже прошли. Я не знаю, сколько лежал. Прихожу в сознание. Пытаюсь встать. Нет ни одного человека. Я встаю и иду в одну сторону. Сколько-то времени прошагал, меня ночью немцы схватили. Мою винтовку выбрасывают. Но всё же меня осматривают. Их языка не понимаю. Тёмная ночь. Я больной, ранен. Нет сил. То они ударят, то сам падаю. Собирают в одно место. Нас в ту ночь было пятеро. Уложили в одну яму. Товарищи перевязали мою руку и голову. Бинт, оказывается, был у них. Гляжу, а глаза плохо видят. Уши плохо слышат. Язык распух, не могу есть. Состояние ухудшается с каждым днём. Нас отправляют в Феодосию. Людей уже более 100 человек. По дорогам идут немецкие танки.

С. 52

Очень хочется пить. В пути идущих впереди расстреливают, бросают в яму, по ним проезжает танк. Я больной, поэтому тащусь сзади, отстаю. Пленных немцы не считали. Вот дошли до Феодосии. В двух местах сбора пленных людей скопилось очень много. Открытое место. Дни жаркие. Ходить невозможно. Сидим только. Так проходят 15 дней. Потом нас увозят отсюда. Идём пешком 80 км до города Джанкой. Днём жарко. Воды пить не дают. Людей, которые в пути стараются выпить, пристреливают. Многих таким образом убили. Вот мы однажды проходим возле озера. Я вижу собравшую в яме воду. Быстро снимаю с головы пилотку, зачерпываю ею воду и прижимаю ко рту. Но её нельзя назвать водой. Как бульон крутой каши, жижа. Там в воде был маленький лягушонок.

С. 53

Но меня жажда сильно измучила. Увидят немцы, пристрелят. Поэтому пью впопыхах. Тот лягушонок затрепыхался у меня во рту. Быстро хватаю за ножку и выбрасываю. Но всё же стало хорошо. Теперь можно и шагать. Доходим до города Джанкой. Нас заводят в МТФ. Там грязь. Мы не можем шагать. Выбились из сил. Два дня не ели. Решили поспать. Нет места лечь. Так плотно люди находятся друг к другу. Сидим, прижавшись. Утром дали по 200 гр. хлеба. Это уже хорошо для нас. Вот нас гонят на станцию, чтобы куда-то отправить. Грузят в вагон по 60 человек. Каждый вагон двусосный, большой, для нужды есть деревянное ведро. День жаркий. Вагон закрытый. Жажда мучит. Воду не дают. Вот добираемся до Днепра. В тех местах живут украинцы. В нашем вагоне украинцев тоже много. Каким-то образом из одного вагона ночью сбежали 5 или 6 украинцев. Для нас ввели 5-дневный карантин. Не давать есть и пить. У них такое правило. И вот за 5 дней в пути из нашего вагона умерли 15 человек. Остальные лежат, не могут ходить. Дни жаркие. Воды нет. Воздух спёртый. Ведь столько дней испражнялись в пути. Наконец, прибыли в Житомир. Дают команду выходить. Ни у одного из пленных нет сил выйти. Тогда немцы начали нас выбрасывать. Из упавших ни один не может стоять на ногах. Мир кажется в глазах ярко-красным. Потом нам дают выпить по стакану, наливая черпаком. Глаза начинают видеть.

С. 54

Через некоторое время дают поесть. У нас котелков нет, есть пилотки, они теперь на головах затвердели. Принимаем в неё еду, не давая остыть, выпиваем, вылизываем нутро, а затем пилотку надеваем на голову. В Житомире есть очень большие казармы, в 3-4 этажа, туда нас сгоняют. Народу много, там тесно, мест нет. Днём выходим на улицу, садимся на землю. Улица песчаная. Сидим там, плачем, убиваем вшей. Когда сидел на улице, рукой прихватил горсть песка. Смотрю, в горсти песка бегают 5-6 вшей. Заходим в казармы, нас снова облепляют вши. То, что пришлось испытать, а также о вшах невозможно всё пересказать. Что касается еды, известно, если попадёт в руки, то поешь. В руки не попадёт, то пустая ложка. То, что называют супом, просто вода. Годится вместо супа и вместо чая. Через пилотку вода не просачивается. Для пленных она оказалась очень нужной. И на голову можно надеть, и

для жизни вышла ценной. Если бы не было пилотки, то умер бы с голоду. Пробыв недолго в Житомире, отправляемся дальше. В городе Сокаль, в Польше ли мы находимся. Когда там были, у меня заболел живот. Меня ведут в одну палатку для больных. Когда вели, увидел одного товарища по имени Ямилъ из Абзелиловского района. Его везут на лошади, чтобы похоронить, решили, что он умер. Ему хватило сил приподнять голову, махнуть мне рукой. Меня к нему близко не подпустили.

С. 55

Вот так, даже не дожидаются, когда умрёт человек. Я вошёл в палатку для больных. Нары в 3 яруса. Люди лежат на них, пьют, под себя мочатся. Но я ходячий больной, могу ходить. Каждый день дают пить воду с марганцовкой от поноса, от неё дерёт горло. Я думаю, как мне отсюда убежать. Рядом другие, посередине ограждение. Я решил подойти поближе, поговорить с одним товарищем. Говорю ему: перейду к вам, здесь заживо хоронят. Не ждут, когда умрёшь. Отвечает мне: давай, подскажу, как нужно переходить. Когда будут обедать, поднимешь заграждение и под ним пройдёшь. Я так и сделал. Подобрал момент и перешёл. А там были не больные люди. Отсюда тоже отправили дальше. Вот так пришлось пройти через 21 лагерь. Это не забывается, особенно там, где было невыносимо. Вот, помню, находимся в 321-м лагере. Там каждый день водят мыться. Заставляют сбрасывать всю растительность на теле. Сами сбрасываем. Порядок помывки такой: пожарным насосом обливают холодной водой. Люди падают, теряют силы. Кое-как встают, а там, впереди, около 10 сосудов с водой. Через них надо пройти, ступая по этим растворам. С другого края стоят 4 немца с кистями. Кто-то из них моет нам голову, кто-то моет подмышки. Мы не знаем, что это такое, но некоторые падают и лежат на полу.

С. 56

Когда идём туда и возвращаемся, нас охраняют большие собаки. Если даже чуть упадёшь, эти псы тотчас налезают на упавшего заключённого. Люди до того отошали, что от сильного ветра падают. Один случай был, кажется, в городе Люблин, там есть одна крепость. Возле реки Висла. Крепость очень большая. Это было в [19]42 году. Военнопленных хоть пруд пруди. Там пришлось нам копать одну яму. Пришёл туда, 2 ямы заполнены, 3-я, длиной 50 метров будет, наверное, наполовину забита мёртвыми людьми.

Они уложены не в один, а в несколько рядов. В начале ямы на доске написано, что эти русские солдаты погибли на войне. Туда мертвецов безостановочно возили на автомашинах. Потом отправились дальше. Так добрались до Германии. Город Гамбург – большой портовый город на побережье Северного моря. Заводов в нём много. Привезли нас туда работать. А наше состояние здоровья ужасное. Вот мы на заводе. Стоит кому-нибудь бросить окуроч, как все бросаются его подбирать, даже дерутся. От нас требуют работы. Босыми ходить не можем, приходится носить деревянные башмаки на босу ногу. Шьём гимнастёрки, пилотки. Помню, был [19]42 год. Холодно, около минус 10 градусов. Для голодного человека это является сильным холодом.

С. 57

От голода и холода я сильно опух, перестал ходить, слёг. Таких, как я, собирают и отправляют обратно. То есть тех, кто болен, нетрудоспособен, к таким и я попадаю. И вот однажды нас ночью увозят. Привозят на большую станцию. Сопровождающий меня солдат заходит туда узнавать. Оттуда выходят двое. Меня уводят. Я думаю, что ведут в определённое место, чтобы расстрелять. Хотя состояние ужасное, но умирать не хочется (дело было ночью). По железному пути проходим 4-5 вагонов. Там охрана. Те немецкие солдаты говорят по-своему. Меня заводят в один из вагонов. Темно. Ничего не видно. Люди разговаривают по-русски. Я спрашиваю, есть ли тут кто-нибудь из башкир. Из глубины вагона кто-то кричит, что есть. Я спрашиваю: «Какой район?» «Салаватский» – отвечает. «Какая деревня?» Он отвечает, что из деревни Аркаул Калмакуловского сельсовета. Я говорю: хорошо, ладно, а я из деревни Урманчино. Вот оказалось, что он из знакомого мне деревни, земляк. А в вагоне ходить невозможно, людей набили, как сельдей в бочку.

С. 58

Вот так повезли нас обратно. Был январь [19]43 года. Проехали прежние лагеря, в июле доехали до Польши, до Львова. Здесь находимся в одном лагере за городом. У меня обе ноги опухшие. Не могу ходить. Товарищи ходят на работу. Я в казарме подметаю, мою полы. Здесь мы находились 11 месяцев. Однажды, то ли в марте, то ли в апреле [19]43 года, разошёлся слух, что на Тернополь сбросили десант. От Львова недалеко, поэтому нас решили снова перевезти. Слабых посадили в машины и повезли на

запад. Проехали ещё немного, опять посадили в автомашины. Говорят, что едем в Берлин. Доехали, находимся пару дней в вагонах, везут дальше. Были в пути немного, и вот доехали. Оказываемся в городе Франкфурт-на-Майне. Месяц сентябрь. Меня начали водить в больницу, из колен выкачали испорченную лимфу. Я начал хорошо ходить. Вот нашу группу, около 10 человек, начали водить в одно место вроде комендатуры. Дело такое: американцы каждый день бомбят, людей засыпает при взрывах и заваливает, мы их должны откапывать. Наш интерес – накормить себя.

С. 59

Люди при бомбёжках спускаются в подвалы, в погребы. Там мы находим картошку, другие продукты. Выполняя эту работу, мы заметно улучшили своё здоровье. В садах стали срывать и уносить яблоки. Здесь уже охранники были раненые, хромые, частично безрукие старые немцы. Там было много погибших людей, в том числе и детей. Город был разрушен на 90 процентов. Я видел всего 2 целых завода. Эти заводы были построены США в 1918 году. Поэтому остались неразрушенными. Мы тоже попадали под сильные бомбёжки.

Американцы бомбили казармы каждый день. Ночью немецкие женщины, взяв детей на руки, бегут в бомбоубежище. Слышно, как громко плачут детишки. Кто не успевает добежать, те погибают под бомбами. У них такое правило: если у немки погибает муж при бомбёжке под обломками, то её не подпускают к мужу ближе 100 метров. Она только спрашивает: живой ли он, мёртвый ли? Я такие случаи видел своими глазами. Наступил 1945 год. Апрель. Стали слышны звуки орудий. В один из дней не стали вывозить на работу. Перестали кормить. Поблизости стали слышны взрывы снарядов.

С. 60

Однажды ночью нас вывели. Вышли из города Франкфурт-на-Майне. Отошли недалеко от города, на дороге машины, танки стоят. Мы идём вдоль дороги. Впереди лесок. Ночь. Льёт дождь. Проголодались, хочется есть, но не верится. Нас стало около 800 человек. Мы собрались отдельно 7 человек. Сговорились: давай убежим. Сделали так, сбежали. Но нет еды. Один из нас отобрал у немца воду в бутылке, хлеб в бумажном пакете. Так чуть поели. Дальше пошли среди деревьев. Бог весть куда идём. Рассвет. Взобрались на вершину горы, смотрим на дорогу. Дальше не идём,

днём нельзя ходить – опасно. Кругом немцы. В село тоже не войдёшь. Кто из немцев сообщит о бежавших пленных, тому денежная награда в 75 марок. В деревнях есть оставшиеся мужчины. Вот лежим среди деревьев. Очень много самолётов быстро пролетело. Днём слышали гул танка. Не знаем: это американский или английский танк? Оказывается, с самолётов десант сбросили. Мы выходим на дорогу. Смотрим, куда проехали, в какую сторону. В это время одна немка едет на велосипеде, говорит нам, что американцы вошли в деревню. Мы быстро спускаемся вниз. Приходим туда, а там полно пленных из нашей команды, кто на лошади ездит, кто пешком ходит по улицам туда-сюда.

С. 61

Высадившийся десант встретил немецкие танки и уничтожил их. Теперь люди стали думать, что они оказались в зоне американских военных сил. Позже десантники куда-то отправились. К вечеру стали показываться немецкие солдаты. Наша группа решила бежать из деревни. По краю деревни немки ходили, что-то носили в руках. Мы поняли, в чём тут дело. Железнодорожный путь уходит внутрь горы. Там разместили несколько вагонов. В них были посылки из Франции, США, Англии для организации Красный Крест. Мы тоже зашли туда и, взяв несколько посылок, быстро скрылись в лесу. Хорошо там поели. Наелись. Находились мы возле родника, все 7 человек. Однако нас заметили и выследили. Появились 5 немцев в гражданской одежде, с ружьями. Нас привели обратно в ту же деревню, завели в большой дом. Там находился один седовласый пожилой немец. Наверное, важный человек. Заперли нас в подвале. Наверху немецкие солдаты. Ночью в одно время послышалась как будто ружейная стрельба. Через некоторое время всё стихло. Темнота. То ли ночь. Вроде день, но темно.

С. 62

Думаем, как выйти отсюда. В подвале есть лестница. Решили по ней вылезти. Открыли крышку. Наверху – ни души. Осторожно смотрим по сторонам. Нет ни одного человека. Осталось много вещей. Белые рубашки, штаны, начали их надевать. У нас одежка известна какая. Вот так, быстро одевшись, мы покинули этот дом. Что это было для нас? Мы избавились от опасности прежде всего. Подошли к одному сараю на краю деревни. Возле него была сложена огромная куча прутьев. Старый

немец заметил нас и стал гнать. Но мы его как-то упростили и спрятались под прутьями. В это время автоматная стрельба была уже близка к деревне. Прошло некоторое время, и прибежал старый немец с вестью, что американцы вошли в деревню. Мы выбрались из-под прутьев и вышли на дорогу. Действительно, пришли американцы. Вот мы ходим по деревне. У нас спрашивают, кто мы? Мы говорим, русские, мол. Там в полку были люди, которые понимали по-русски. Наступил вечер. Когда мы разговаривали с солдатами, появился один командир, стал выяснять, кто мы. Начали допрашивать. Потом повели куда-то. Закрыли нас в одном месте. А там разные люди, разные национальности: есть и французы, и итальянцы, и немцы даже есть, и другие. Собрали здесь много людей. Нас посадили в автомашины, повезли.

С. 63

Так едем уже 3 дня. В одном месте останавливаются, и там нас кормят. Вот въезжаем в большой город. Там посреди большой дороги строят лагерь. Какие люди теперь для работы нужны, вот они здесь. Народ собирается, еды без счёта много. Порядок такой: встаёшь утром, целый день ждёшь, время идёт, на ходу берёшь, кладут 250 граммов супа, сколько влезет в ладонь печенья. Этот суп, трудно назвать, какой он: из бумажного кулька сыплют муку в воду, её один человек размешивает. Кто-то ложит капусту. Вода – холодная, обычная вода. Варить не надо. Но народ опять начал обессилевать. Прошло около 15 суток. Начались между национальностями разные стычки, драки. Стали избивать немцев. Пленных стали разделять по странам, каждый народ отдельно. Немцев отдельно разместили, через заграждение. Остальные народы – в другой зоне, только отдельно по группам. Если услышат шум, драку, то из окон американские солдаты охраны начинают стрелять из автоматов и пулемётов. Когда мы находились в другом месте, то возник шум с немцами, в сторону лагеря начали стрельбу из автоматов. 13 человек были убиты. Были также раненные. Пришлось это на итальянскую группу. А люди прибывали в лагерь каждый день. Мест свободных не осталось.

С. 64

Город Ахен. Прошёл слух, что завтра русских и французов начнут возвращать на родину. Вот нас около 270 человек, остальные французы, их больше, всех вывели. Заполнили один эшелон. Неизвестно, куда везут. Прошло двое суток, стали

говорить, что мы во Франции. Вот так прибыли во Францию. Потом проезжаем город Париж по его западной стороне. Гористая местность. Протекает только одна река. В окрестностях Парижа проехали через несколько туннелей. Через несколько суток доехали, кажется, до Марселя. Положение при поездке такое. Вагон закрытого типа. Один раз в день заносят воду, месяц апрель жаркий. Еда – сухой паёк. Но не очень много. Вот так потом завезли в лагерь. Там разные люди, разные народы. Затем нас уведут мыться. В палатках – холодная вода. Вещи и одежду вешаем на вешалки. На одежде есть вши. Вот выходим из палаток, а на наши вещи посыпан толстым слоем дуст. А мы там не знали. Оказывается, он убивает вшей. Так проходят несколько суток. Мы начали писать заявления. Просим перевести в советский лагерь. Нам сказали, что здесь есть лагерь для советских людей. Нас американские солдаты спрашивают, кто поедет домой, кто останется. Потом к нам пришёл один советский капитан. Мы его поприветствовали, он записал всех по списку, затем вышел.

С. 65

Но мы успели попросить, чтобы нас отсюда скорее вывезли. Он ответил, что вывезут на 1 Мая. Нас вывезли 29 апреля. Вечером прибыли в советский лагерь. Завтра – Первомай. В каждой палатке прикрепили свои карточки с изображениями Ленина, Сталина. Здесь кормят неплохо. Но нам не хватает хлеба. А теперь мы вольные люди, можно сходить в город, принести хлеба. Прожили 15 дней, вдоволь наелись. По 600 граммов хлеба, суп, так хорошо, что стали появляться остатки. Вот сейчас уже так хочется походить, повидать город, жизнь народа. Потому что это город Франции. Приходилось слышать мне, что Франция в Европе была передовым государством. Теперь вот по судьбе пришлось мне самому увидеть её, увидеть, как народ живёт в городе. Вот я иду в Марсель. С товарищами, которые прибыли раньше меня. У них я спрашиваю, что интереснее всего в этом городе. Они говорят, что покажут, когда туда придём. Один негр шофёр доставил нас до города. Потом мы на трамвае в центр поехали. От города до нашего лагеря 40 км. В городе есть «толчок» – базар (рынок), где продают разную мелочь, старые вещи.

С. 66

Тут люди разных народов, есть негры, есть арабы, они продают шёлковые шали, разные изделия. Вот мы отходим на край

базара. Здесь есть французские женщины. Одна старуха подошла к нам и говорит: не желаете посидеть с женщинами, мол, я отведу, если надо. Ладно, собираемся идти 4 человека. Идём. Приходим в один дом на краю того же базара. Здесь сидят женщины. Нас спрашивают, сколько времени мы пробудем с ними, цена за час такая-то. А мы с женщинами давно не были вместе. Да хоть и так, но денег у нас нет. Приходится уйти ни с чем. Это было специальным местом, где женщины продавали себя. Вот мы входим в другое женское помещение под крупными зданиями. Их содержит один богатый человек. Женщины, которые не находят работы, вынуждены туда приходить. Вот мы зашли в это здание. Посередине – длинный стол. Возле стола – стулья. Желаящий человек может купить вино, пива, выпить за столом. Вдоль двух стен стоят длинные скамейки. Желаящие посетители сидят на них и смотрят. Они платят один франк за вход. Смотрят на происходящее внутри и уходят.

С. 67

По-моему, порядок такой. Здесь молоденькие женщины танцуют вокруг стола. Тела их прикрыты только в двух местах. Остальные части голые. Люди сидят на скамьях, смотрят. Те женщины ходят, танцуют, потом подходят и садятся перед тем, кто сидит у стены. Обнимают, ласкают. Если у тех есть деньги, их уводят в комнату. Мы, советские люди, такое видим впервые. Для нас это и смешно, и жалко, если подумать. Своими глазами я это видел. Вот однажды решил сам посмотреть город. Говорят же, что портовый город. Решил и порт посмотреть. В один из дней с товарищем вышли из лагеря. Приехали. Под крупными зданиями внизу магазины. Вдоль большой дороги в 3 ряда далеко протянулись продавцы разной мелочи. Далее базар. Потом прошли ещё немного пешком. Там зашли в одну американскую пивную. Там у ворот стоял один солдат. Темнокожих не пускают. Нам не сказали ни слова, только сидели и смотрели. Мы выпили по бокалу пива, затем вышли.

С. 68

Когда выходили, один американский солдат спросил, кто мы, ему ответили, что русские, и вышли. Однажды пошли в одну деревню. Тут стоит дом богатого человека. В нём есть столовая, там продают и спиртные напитки. Большинство жителей села понимают иранский язык. Там вино 13-14 градусное, наши люди просили 30-

40 градусное. Наши ходят туда выпивать. Раз и мне пришлось туда зайти. Мы тоже пьем.

В это время входит один француз. Известно, смотрит на богача. Наверное, там работает. Наши люди ведь простые. Его стали угощать спиртным. Он опьянел от 30-тиградусного, начал петь о Сталине, Ленине. Не понимаем, о чём он поёт. Этого человека полицай схватил и увёл из столовой. Но наши сильно тогда не опьянели. Русские не боялись полицейских. Несколько раз видел, как наши избивали полицаев в городе. Советские люди продавали свои вещи, одежду, пьяные, в белых рабашках, в белых штанах, валялись на дорогах. Негр шофёр доставлял их и сваливал возле лагеря.

С. 69

Негра наши люди любили. Они любили наш народ. Поили солдат-негров водкой. Возле нас были 2 лагеря – чилийский и исландский. Мы ходим к ним, они приходили к нам. Вот слышим, что подходит время нам возвращаться. Очередь приближается, каждый день уходит пароход. Людей много. И вот 22 мая и нам пришлось грузиться на пароход. В одну машину грузят взвод из 40 человек, автомашин очень много, в каждой – красный флаг. Погрузились на пароход 3800 человек. Когда проезжали город Марсель, люди пели, кто на русском языке, кто как может, на своём. Улица вся гудит, весь город почти вышел на улицы провожать, окна домов были открыты. Погрузились на пароход. Нам объяснили правила поведения на судне, на случай если в море что-либо произойдёт. Объяснили как выходить с нижнего этажа, дали спасательные подушки, чтобы надевать на спину. Когда отдыхаешь, то ложишься на полотняную койку. У неё на двух концах есть веревки. Стягиваешь эти верёвки и спишь. Когда пароход качает, то спим. Встаём, вешаем на стену. Нам они не мешали.

С. 70

Вот мы плывём по Средиземному морю. Край воды видим очень редко. Большей частью не видно. Плыли так долго, и вдруг люди начали громко кричать. Снизу наверх тоже выбежали: что случилось? Выходим и видим: с двух сторон парохода плывут акулы. Людей очень много, на одной стороне оказалось больше. Мотористы кричат, что пароход кренится набок. Вот так поглядели на невиданных ранее рыб. Плыли, плыли и доплыли до Стамбула. Ещё на подходе 3 турецких солдата, в белой форме, на белой

моторной лодке обошли кругом наш пароход. Потом пароход остановился. Моторная лодка подплыла к нам и люди с неё поднялись на корабль. Потом пароход поплыл. Остановился на краю Стамбула. По обе стороны воды виден город. Стояли 20 часов. Видим мечеть на берегу. Наверное, туда заходило много людей, совершающих хадж. С одной стороны города на другую людей переправляет маленький пароход. Нам они что-то кричат и машут руками.

С. 71

Говорят: пролив не очень широкий, в узком месте, оказывается, 5 км. К нашему пароходу подплыла моторная лодка с турками. Азербайджанцы их язык немного понимают. Привезли нам пшеничную водку, её быстро отправили обратно. Немного спустя привозят сигареты, водку, деньги; деньги берут любые. Говорят, нам годятся любые. Таким образом плывём дальше. Плыли, не знаю сколько, прибыли в Одессу. Вошли в порт. Сошли с парохода, устроились в казармах. Наши командиры отдельно, рядовые отдельно, только сержанты остались. Завтра будет проверка. Лишние вещи не нужны, только мы сами. Возвращают, оставляют, идёт проверка, мы во второй казарме. И вот на 3-й день снова грузят в эшелон, везут. Долго ехали и вот прибыли в лагерь Алкино близ Уфы. Здесь находились не более 20 суток. Мы думаем о возвращении домой. Война закончилась. Нас обучают упражнениям с винтовкой, показывают новые автоматы. Думаем, зачем нам показывать войну, которую мы прошли. Раз ночью прозвучало оповещение «тревога!», встали, поехали. Приехали на станцию Алкино. Снова погрузились в эшелон. Легли спать. Встаю рано утром. Смотрю: станция Кропачёво. Выбегаю из вагона.

С. 72

Моя знакомая станция, думаю, здесь должны быть люди из нашего Салаватского района. Бегу, высматриваю знакомых. Встретил знакомого мне человека с его женой. Это работавший раньше в райпо Шафиков Вахит. Сразу стал спрашивать его о новостях из деревни. Он родом из Лаклы, спрашиваю про знакомых оттуда, кто вернулся с войны. Тут дело ещё вот в чём. На нас была американская одежда, многие люди нас сторонятся, не подходят. Думают, что мы чужие солдаты. Только с Шафиковым поздоровался, эшелон тронулся. Сердце так волнуется, не вытерпеть. На знакомом мне поезде подъезжаем к станции

Мурсалимкино. На станции Вязовая спросил разрешение у командира повидать семью, мол, скоро проеду мимо родной деревни. Он мне ответил, что мы скоро вернёмся домой. Я уже 3 года не был дома, там остались 4 детей, старшему было 12 лет, младшему было всего 5 лет. Так хотелось их увидеть, не пришлось повидаться. Вот остановились в Мурсалимово. Снова выбегаю на станцию, людей много, знакомых немало. Мне встретился работавший со мной раньше Гилязов Зыя. Поговорили.

С. 73

Я сказал брату Зые вот что: передай моей семье, что Шариф Мурзакамалов жив-здоров. Зыя сказал, что с моего ухода на войну не было ни одного письма домой, поэтому посчитали, что ты уже умер. Нет, я жив, здоров, до свидания, брат Зыя. Эшелон трогается, уезжаем. Ну очень жаль, что проехал рядом с деревней, а семью повидать не удалось. Вот так направляемся на Восток. А брат Зыя сообщил новость моей семье. Мол, Шариф жив-здоров, поехал в эшелоне на Восток. Моему старшему сыну уже 15 лет, услышав обо мне, он поутру поехал в Мурсалимово. Ну разве эшелон будет ждать. Вот так вот осталась позади родина, Уральские горы. Проходят дни, ночи. Вот уже прибываем в Иркутск. Озеро Байкал плещет волны, вода тёплая, нас ведут купаться. Искупались в байкальской воде. Грузимся в эшелон, катимся дальше. Едем, огибая озеро. После Байкала проехали несколько туннелей. И так проходят дни и ночи. Проезжаем Читу. Продолжаем долгий путь, и однажды ночью оказываемся в разъезде, в тупике. Люди говорят, что слышали недалеко от себя голоса по радио, что граница рядом. Потом, часов в 11, нас выгружают из эшелона, ведут к находящейся рядом с ним горе. Там нам сообщают, что наша Армия перешла границу, что объявлена война Японии. Стали прибывать раненые солдаты. Вот слышим, что наша Армия очень сильно наступает. Простояли здесь 2 дня, потом ушли. Теперь стало много пленных японцев попадаться. Доезжаем до Хабаровска. Здесь находимся около недели. Здесь направляют нас на сельхозработы в совхозы. Окучивать картофель, но его не видно – заглушили длинные сорняки. Потому что уже начало августа. Картошка не окучена. Вот так 3 дня пропалывали сорняки. Там нас разделили на 3 части. В эшелоне было 3 батальона военных, один батальон остался в Хабаровске, другой – на станции Угольная. Третий батальон отправился во Владивосток. Вот мы остались в Угольной. Но там

простояли недолго, отправились в город Артём. Прошло немного времени. Командами стали выезжать на работу на стройки, некоторые изъявили желание трудиться в шахте. Я тоже спустился в шахту. Потому что там прохладно. Там кормят хорошо. В то время ещё карточная система была. Деньги приличные платят. Вот так командой отправляемся и работаем. И вот наступил [19]46 год. Слышим, что наши командиры возвращаются домой.

С. 75

Время возвращаться и солдатам. Вот уже зимой фильтрационная комиссия Особого отдела несколько раз проверяла нас. Так как мы находились, как нам объяснили, в зарубежных странах. Потом 30 процентам бывших пленным выдали паспорта, военные билеты, в том числе и мне. У остальных пленным документов нет. Вот уже война закончилась, мы просим нас отпустить домой. Я направил бумагу в высший орган с просьбой вернуться домой, нет, не разрешили. Там еще до Отечественной войны люди с нашей стороны были завербованы на работы, остались, работали в шахтах. Они тоже не могут вернуться. Так как кормят отменно, одежды много, денег тоже. Хочется уехать на родину, к тому же теперь дети пишут письма, мол, возвращайся или нас перевези туда. Они согласны приехать сюда, в Артём. Что делать? Вот я пишу заявление. Заключаю договор на перевозку семьи. Начальство решило оплатить дорогу. Должны дать денег. Но денег нет. Тогда я иду в шахтотрест и говорю: вы денег не дадите, я вернусь домой, на свои деньги привезу семью. Тогда получаю отпущок и уезжаю домой, чтобы привезти родных.

С. 76

Таким образом, покупаю билет до Мурсалимово. Прощай, Артём, уезжаю! В руках паспорт, военный билет, нет никаких препятствий. Вот так через 8 суток приезжаю в родное для меня Мурсалимово! Еще нет 12 часов ночи. Сердце не терпит поскорей вернуться домой, спать на станции не хочется, выхожу в путь. Темная осенняя ночь. Это было 20 октября [19]47 года. встретил людей из нашей деревни, которые в поле пасли конный табунок стригунов. Рассвело, узнал о положении моей семьи. Теперь мне осталось 5-6 км до деревни. Вот я уже дошёл до близкого к деревне гребня горы. Мне видна вся деревня. Колхозники идут гурьбой на работу, я курю табак, сижу и смотрю на деревню. Люди подходят ко мне, молодые меня не знают, пожилые спрыгивают с телег,

подбегают, начинают здороваться. С Барыем поздоровались, сидим, разговариваем. Опять курим. А в это время один родственник увидел меня и побежал в мой дом. Моим родным сообщил, что дядя Шариф сидит сейчас на горе, разговаривает с односельчанами. Моему ребёнку, оставшемуся в колыбели, уже 7 лет. Он меня не знает, его средний брат Салават, держа за руку, подводит ко мне, а следом за ними прибегает их мать.

С. 77

Вот так: оставалось 4 сыновей, теперь остались трое. Они уже выросли. Старший был на работе. Он тоже примчался верхом на лошади. Так вырос, работает конюхом. Присматривает, ухаживает за лошадьми. Увидел детей. Порадовался. Люди стали приходить, расспрашивать, знакомиться. Вот так шумно в деревне проходят дни. Прошло 2 дня, старшего сына Ишбулды стали отправлять в ФЗО. Он и его сверстники уезжают на станцию Кропачёво, доезжают до Мурсалимово и там сходят с поезда. Так было 3 или 4 раза. Вот еще раз отправляют их, 4 подростков: Такинова, Султанова, Файзуллина и моего сына Ишбулды. Мне пришлось поговорить с ними, дать совет. Мол, вам, молодым, придётся ехать на учёбу. Вы не сможете всё время скрываться, быть в бегах. Вы выучитесь, поедете работать. Вас будут хорошо кормить. Вот такие я им дал советы. Они поехали. На этот раз не вернулись. Из дальнего Свердловска потом поехали на шахту в Артём. Вот так теперь я нахожусь в деревне. Еды нет. Картофеля тоже нет. Что же теперь делать? Мне хочется хотя бы на время куда-нибудь поехать, заработать на питание. Если у меня на иждивении 3 человека и я умру от голода, то для меня это будет позором. Мир я повидал. Я ещё здоров, силы есть, могу выполнять любую работу. Колхоз не может дать еды, её в нём нет. Недолго думая, беру с собой сына Салавата, и мы отправляемся с ним искать работу. Салавату 14 лет.

С. 78

О поездке на Восток я уже и не думаю. Нет не только денег на дорогу, нет даже еды. Чтобы хотя бы один день проехать в пути с семьёй, нужна уйма денег, а их нет. Вот так и не пришлось уехать. Уходим из деревни вместе с Салаватом. Семья остаётся в деревне. У нас нет даже куска хлеба. У меня нет табака. Но всё же в дороге встретились два моих товарища, Миндяй и Шагали, они дали мне по пригорошине махорки. Теперь табак у меня имеется. Отошли от

деревни на 15 км, зашли в одну деревню. Ну это просто разъезд Кукшик, там раньше жили знакомые. Пришлось там заночевать. Накормили нас картошкой. У них тоже хлеба нет. Но и такой еды мы были сто раз благодарны. Утром нам ещё дали 8 кг картошки. Я рассказал им о своём положении. О том, как вышел на поиски работы. И вот мы направились в сторону Сулеи. У нас есть, хотя и немного, картошка.

Приходим в Сулею. Пешком обхожу все организации, узнаю о возможностях трудоустройства. Рабочих мест много, но нет квартиры. А мне ещё надо около 15 дней работать, питаться.

С. 79

Оказывается, в Сулее начинают строить тяговую подстанцию на железной дороге. Здесь за 1 рабочий день платят по 10 рублей. Только что устроившимся рабочим выдают по 1 кг хлеба на человека. Есть столовая. Любая другая работа мне не подходит. Так как у меня нет ни денег, ни хлеба. Вот так устраиваюсь туда на работу плотником. Один год работаю по договору. Условия работы стали хорошими. Оставшаяся дома семья переехала сюда. И сын работает. Жена устроилась на работу, трудится. Так проходит год. Салават теперь уже как инспектор доставляет материалы на стройку. Вот уже Ишбулды вернулся из ФЗО, помогает нам. Как постоянный рабочий я устраиваюсь на работу на железную дорогу. Дают квартиру. Здесь пришлось поработать 10 лет. За этот период 3 сыновей отправлял служить в армию. Старший сын ушёл в [19]49 году, вернулся в [19]53 году. Он женился и вновь стал работать в Сулее. Второго сына, Салавата, забрали служить в [19]53 году, он был в армии 4 года. Он устроился на работу на железной дороге, но там проработал немного, его ударило током насмерть. В сентябре [19]57 года его гибель доставила нам очень большое горе. С этого времени у меня стали болеть лёгкие, а потом началась болезнь сердца.

С. 80

Позже также заболела моя старуха. Три года, хотя была больной, работала. В декабре [19]59 года я по причине болезни уволился с работы. Третий сын в ноябре [19]59 года был призван в армию. Пока он в рядах Советской армии. Сейчас я живу на станции Сулея. Многие мои записи ведутся не по дням и месяцам, а по годам. Наверное, в них множество ошибок и пропусков. Сам я не

совсем здоров. Поэтому, может, так получится, что кто-то прочитает, пусть не винит, а читает, делая поправки и исправляя.

Написал Шариф.

С. 81

Легенда. Речь стариков – сказки, рассказы. Мои знания о прошедших временах и современных днях.

Был аксакал деревни, старец Закир Намазбаев, умер в 1931 г. в 97 лет. По его словам, наряду с деревней Урманчино от деревни Тубаляс Калмаккуловской волости отделились и стали самостоятельными 6 башкирских деревень: 1) Калмаккулово, 2) Сюрюкаево, 3) Терменево, 4) Карагулово, 5) Ильчекеево, 6) Урманчино. Наши предки были из племени Кувакан, инзерские башкиры. Прежде всего прибыл сюда прапрадед Бил. Он обосновался в верховьях реки Тубаляс, там сейчас исток реки, гору называют Бил. Когда Юрюзань начала мелеть, наши прадеды разрушили завод. На этом месте возникла русская деревня Тубаляс. Название Тубаляс осталось как название русской деревни.

С. 82

Откуда произошло, почему осталось такое название? По рассказу Закира Намазбаева, дело было так. У прапрадеда Кувакана был лес. Однажды у них пропал табун лошадей. Спустя 2 года они возле деревни Лагыр в болотистой местности под названием Ас нашли свой табун. Наш прапрадед сказал своему брату, мол, давай не будем возвращать обратно табун, отдай его мне. Брат согласился, и они табун там оставили. Когда они стали возвращаться, то решили в этих местах поселиться. Тогда они увидели ещё, что от крупных деревьев отлетают дикие пчёлы. Прапрадед присмотрел место для стойбища в верховьях реки Тубаляс. Позже он перебрался сюда и стал там жить. Жены у него не было, он выкрал девушку из рода Тырнаклы и привёз к себе. Вот он и его жена прожили немного, а её братья однажды после поисков нашли их и приехали. В то время леса там были густые, дремучие. А они жили в юрте. Жена говорит мужу (нашему прапрадеду): ты первым не выходи, я, мол, выйду вперёд. Прапрадед наш сказал так: нет, я выйду раньше. Вышел первым, а разъярённые братья девушки выстрелили из луков и убили нашего предка.

С. 83

Девушка выбежала следом, но было уже поздно. Девушка клянётся не возвращаться обратно. Она тогда уже была беременной.

У неё родился сын, вот ему уже год или два года исполнилось. В то время приехал в те края губернатор из Уфы раздавать земли 9 деревням, среди них тырнаклинцам, яхьянцам, акмурзинцам и другим. Вот тогда наша прапрабабушка, надев шубу из меха дикого животного, сев верхом на аргамака и посадив сзади себя сына, приехала просить у губернатора земли. Около деревни Насибаш есть 3 высоких холма, туда приехала. Глядя с вершины этих гор, делили земли. Смотрели на горы и давали им названия. Говорили так, например, наша граница проходит вон по тем горам. И вот этой женщине и её сыну решили выделить земельные владения. Собрались люди и обсуждают, говорят, мол, этого сироту нельзя подпускать к рекам Ай, Узян. Поэтому его близко не подпустили к реке Юрюзань, Ай. На одной стороне целый день скакал конь, сказали, что, мол, там будет у них граница. Спросили, а какое имя дадим этой женщине? Народ подумал и предложил: вот, мол, эта женщина с сыном верхом на аргамаке приехала, возвышаясь, как макушка, вершина горы. Сказали

С. 84

надо этой женщине дать имя «Тубаляс» (т.е. «Макушка, вершина горы»). Вот с тех пор наша прапрабабушка получила и носила имя Тубаляс. Она вырастила сына, женила его. У молодых родились 6 сыновей. Они потом стали основателями 6 деревень. Земли 6 деревень стали землями Тубаляс. 6 деревень рода Тубаляс (в последние годы относится к Калманкуловской волости), 9 деревень рода Тырнаклы (считается Ибраевский волости), Мирзалинцы (Аркаульская волость вдоль Юрюзани), Яхьянцы (Яхьянская волость). Вот так рассказывают, какие имена и названия давали при делении башкирских земель.

С. 84

Прошло много времени с тех пор. 6 деревень стали самостоятельными, отделились. Аксакал нашей деревни Урманчино Аушан был мудрым человеком. Он при решении деревенских дел принимал верные решения. В те годы народ вёл полукочевой образ жизни, перемещался с одного места на другое. Эти места определялись названиями местности, гор, рек и ручьёв. Например, Иске Каштау, Яман Каштау, Жайраукуль – это вот названия гор, озера.

С. 85

С местности Иске Каштау перебрались на другое стойбище. В те времена было слово «ятаб», т.е «этап», оно обозначало пеший путь заключенных, арестантов, идущих из Уфы в Златоуст и дальше на каторгу. Наша деревня Урманчино из Старого Куштау перебрался сюда. Потому что считали, что там дорога арестантов, покоя не будет. Когда арестанты (каторжане) ходили ещё пешком, то в тех краях остались с тех пор названия «Гора этапа» возле деревень Урманчино и Тирман, «Мост Тубаляс» в Сулее. У старика Аушана было 5 сыновей. В деревне Лаклы у озера Карагастыкуль есть местность Иске йорт (Старое стойбище). Деревня Лаклы раньше был там расположен. Старик Аушан в один из дней решил прогнать деревню Лаклы с этого места. И добился своего. Лаклинцы выпросили часть земли башкир-тираклинцев и вынуждены были осесть на берегу реки Ай. А причина сгона с этих земель следующая, они пасут скот на наших пастбищах, партком был очень сердит, что ещё они не выдавали за наших парней своих девушек. Потом, позже аксакал деревни Лаклы пришёл к аксакалу Аушану и предложил стать сватами, мол, будем родственниками, заживём в ладу и согласии.

С. 86

Старик Аушан согласился, сказал, что раз так, то можно договориться. У него был младший сын по имени Хасан. Старик Аушан сосватал ему девушку из Лаклы, так они стали сватами. Эта молодая сноха переехала в Урманчино, она была очень проворной и деятельной. Вот однажды она замесила в ведре тесто на выпечку, утром захотела выпечь, а печки для выпечки хлеба нет, есть лишь печь-сувал. Что такое сувал? Сначала по кругу ставят и связывают длинные, толстые прутья, потом их изнутри обмазывают глиной, а потом разжигают огонь. Путья сгорают, эта глина остаётся как печь-сувал. То есть это такая деревенская печь типа камина. Наши башкиры до тех пор хлеб на дрожжах не пекли, а выпекали пресный хлеб в золе. Вот та девушка-невеста из Лаклы разжигает в сувале огонь, когда дрова сгорают, угли сгребают ближе к очагу, закрывает верх и накладывает сверху тонкий камень, затем ставит хлеб. У неё было 4 снохи, они прибегают, смотрят, думают: вот сейчас, дескать, девка-татарка пережжёт хлеб; но одна говорит, нет, подождём, посмотрим, что получится. Кислый хлеб хорошо поднялся, удачно

испёкся, не подгорел. Кушать приятно, вкус отменный – стали печь на дрожжах мягкий хлеб.

С. 87

И в сувалах стали выпекать хлеб на дрожжах. Старик из Лаклы говорит Аушану: сват, тебе надо сложить печь для хлеба; тот отвечает: сложи, сват. Потом стали возводить печи для хлеба во многих домах. Сушат влажную глину, посередине разжигают дрова, влажную глину толкушками сбивают, уплотняют, а трубу делают из дерева, затем обивают железом. Вот так появились печи для хлеба. Когда я стал себя помнить, тогда кирпичей ещё у нас не было, их делали по старинке. Аксакал Закир рассказывал, что, когда ему было 5 или 6 лет, в Урманчино упорядочили улицы, до этого ставили дома беспорядочно, кто где хотел. После этого в постройке домов и хозяйств начался определённый порядок.

С. 88

Теперь о периодах, в которых я жил. Я помню события с 1911 года. Наша деревня была очень неграмотной. В деревне не было ни одного человека, кто умел бы писать по-русски. Из русского села Минка привезли русского и назначили писарем, т.е. секретарём. Дали ему земли, возможность вести хозяйство. В его ведении были 3 деревни. Фамилия его была Никоноров. В деревне был старшиной. Он имел свинцовую печать, подписывать бумагу не умел. Если в деревне было 10 аймаков, то было 10 различных знаков-тамги. Они были все разные, на каждый аймак – своя тамга. На 6 деревень был один староста. Деревенский налог называли «сығыш аксаһы». Для их сбора назначался один доверенный человек. У тех, кто не мог уплатить «сығыш аксаһы», забирали самовар, войлок, другие вещи. В деревне были выборные десятские, обычно 1 или 2 человека, они вешали себе на шею медное кольцо, окружностью 10 см. Если кто-нибудь оказывал им непослушание, тому давали наказание – 6 месяцев тюрьмы, если применяли физическое противодействие, то больше – могло быть до 3-х лет. Позже отнятые вещи старшина обычно продавал с торгов.

С. 89

Потому что богатые были тогда в силе. Если у какого-нибудь бедняка была хорошая земля, то богач отнимал её, потому что заявлял: я тебе заплачу или она будет моей. И держали бедняка под угрозой наказания. Староста был на стороне богача. Если мулла

приходил, он тоже был за бая: они вместе общались, ели-пили. Кроме них никому нет халявы. Большие уголовные дела расследовал становой урядник. Если умирал человек, получив удар или в драке, утонув или сгорев, его не хоронили 1 или 2 месяца. Хоронили после того, как приезжал становой. В зимний день труп клали в плетённый короб и подвешивали к подоконнику. Люди караулили мертвеца по очереди. Летом на улице выкапывали яму и временно труп там закапывали. Убийцам давали по 3-5 лет. За конокрадство давали 12 лет.

Как я знаю, конокрад Шаймурза из нашей деревни, конокрад Сабил Сейфульмулюк из Сиркая вернулись из Иркутской тюрьмы, отсидев 12 лет. Думаю, лошадь была ценнее человека. Человеку почёта было мало.

С. 90

Женитьба, развод – это дело муллы. Если мулла разведёт, то разводятся. Мулла не разведёт, то развода нет. Если мулла согласия на развод не даёт, тоже так. Сама жена по своему желанию развестись не может. Если жена уходила без развода из семьи, мулла её наказывал, женщину, привязав за аркан к лошади, возвращали домой. Если муж не давал развода, то жена не могла выйти замуж за другого мужчину. В нашей деревне основные промыслы – это скотоводство, продажа зерна и леса. Продавали баям из Лаклы дрова. Пример, в деревне Лаклы был Канзафар Гимранов. Под его опекой – школа, почта, фельдшерский пункт, он их всем обеспечивал. Дровами и другими необходимыми товарами, мы ему продавали большие объёмы дров. У него было много пшеничных амбаров, был ещё в другом месте большой сарай для собранных шкур животных. Баи из Лаклы и Урманчино возили зерно и шкуры Гимранова в Мурсалимово, оттуда привозили чай, сахар. В Калмаккуловской и Ибраевской волостях покупали товары у Гимранова. Продукты, сырьё, вывозимые со всей деревни, проходили через его руки, все местные баи и купцы оказались в зависимости от него, в эти годы Гимранов стал заметным купцом. С 1916 года начал участвовать в работе Государственной Думы, стал считаться миллионером.

С. 91

В 1911 году была засуха, затем голод наступил. В том году он купил 500 га земли в деревне Урманчино и раздал баям деревни Лаклы. Эти баи получаемый доход отдавали Гимранову. В эти годы

Гимранов прибрал к своим рукам всю деревню Лаклы. Население Лаклы осталось в батраках у местных баев, у Гимранова. Если бы не революция 1917 года, то Гимранов стал бы хозяином окрестных деревень. Во время голода 1921 года в Лаклах было много богатых баев. И было много мулл, работали 2 мечети. Вдобавок был ахун Ахметсафа-хазрат. В 1918 году мулла Шакирьян Валиев выдавал себя за партизана, у него была задача – уничтожение настоящих партизан. Он жил по соседству с ахуном, напротив его дома. Такие дела были в 1918 году, мулла Шакирьян, пользуясь умело своим языком, во время весеннего сабантуя командовал отрядом партизан.

С. 92

Было это в пятницу, он привел партизан к мечети, они сняли ружья и поставили их в пирамиды на улице, а затем вошли в мечеть. Мулла Шакирьян сказал им так: мол, военным людям можно входить в мечеть обутыми, не снимая обуви. На тот сабантуй приехали музыканты, прибыл один солдатский депутат. Во время сабантуя Хамматов сделал очень большое выступление. И прибывший из Златоуста долго говорил на русском языке. Вот тогда народ понял, против кого выступает советская власть. Что должна быть власть бедных людей. В тот период богачи с толстыми кошельками, бойкие на язык муллы добились устранения молодого комиссара Хамматова. Они не дали возможности реализовать себя в службе. В те годы в Калмаккуловской волости, в деревнях Тирман (Ишбердин), Нугаево, Урманчино, а также в других деревнях было много партизан. Председателя волости Ишбердина Зайнита, бывшего учителя Султангареева, комиссара и других за новую власть баи и муллы сдали колчаковцам, и они были убиты и похоронены в деревне Калмаккулово.

С. 93

В Салаватском районе было много погибших в Гражданской войне и много оставшихся в живых партизан. В деревне Лаклы по наущению Канзафара Гимранова местные баи, муллы схватили и отправили в Киги на смертную казнь Хамматова. Участвовавший в его аресте под фамилией Алтынов Зайнуллин был в 1933 году подвергнут следствию и проверке. Зайнуллин в тот год работал 2-м секретарём райкома. На партсобрании в Лаклы выступившие 18 человек подтвердили активное участие Зайнуллина в отправке Хамматова. Зайнуллина исключили из партии и сняли с должности секретаря Кигинского райкома. Также подхалим мулла Шакирьян

Валиев, выдавая себя за партизана, раньше дрался с активными коммунистами, бил стёкла их домов. Эти его дела были известны всему народу деревни Лаклы. Позже жители Лаклы изгнали его из деревни.

С. 94

Так летом 1919 года Красная Армия прошла через нашу деревню. Оставшиеся в деревне молодые парни стали записываться в башкирские полки. Дуван Кушинский стал начальником кантона. Из всей округи на станцию Мурсалимкино возят зерно, мясо. В деревнях образовали коммунистические организации. Теперь в них стараются поскорее вступить колчаковские подхалимы, но были также из молодых. Эти люди стараются себя обелить. Потому что они не могут быть долго коммунистами. Потом их вычистили из партии. В [19]20-[19]21 годах была засуха, начался страшный голод. Зерновые сгорели. Народ жил в тяжелейших условиях. Молодые мужчины ещё не вернулись с войны. Эти годы людей многому научили. Кто сажал картошку, тот выжил, не умер с голоду. После этих лет много людей стали усердно выращивать в огородах картофель и другие овощи.

С. 95

Сохранившийся в памяти рассказ. В 1915 году в деревне Урманчино впервые увидели автомобиль. Возле нашей горы Даранкуль начали добывать железную руду. В один из дней сообщили, что должен приехать инженер на огненной машине. Ждём первую неделю, вторую – нет его. И вот однажды оповестили: сегодня, мол, придет. Народ на работу не вышел. Ждём огненную машину. Дети открыли околичные ворота и ждут. Вот вдруг с горы Даранкуль в нашу сторону что-то едет. Спереди сверкают два глаза. Люди бегут навстречу. Автомобиль проезжает мимо людей, они поворачиваются и бегут вслед за ним. Вот теперь автомобиль останавливается напротив дома старика Закира. Вся деревня собирается тут же посмотреть. Люди, которые были в других местах, прибежали тоже. Народ к автомобилю близко не подходит. Обступили кругом и смотрят издалека. Ходят, глядят, и вот старик Габдельнасир, подойдя ближе, видит сбоку машины круглую резину. Он берёт её в руку потрогать. Сжимает её, она вдруг издаёт громкий звук. Этот старик поворачивается на месте и падает. Теперь впереди стоящие люди говорят позже пришедшим, что передние два зеркала – это, дескать, булатное стекло, отсюда,

мол, можно увидеть все горы Башташа. Когда один человек захотел увидеть гору Башташ, то круглую резинку резко сжали. Раздался громкий звуковой сигнал. Тот человек, который хотел увидеть гору Башташ, тут же свалился с ног.

С. 96

Вот так 4-5 часов народ глазел на огненную машину. Потом инженер развернулся и поехал. Народ снова побежал за авто. Некоторые верхом на лошадях скакали на ней.

Другая история произошла давно в 1928 году. Деревня Лагыр был колхозом «Большевик». К ним привезли 2 трактора ??? колесный. Дело было весной, в марте. Наш народ снова собрался возле тракторов, окружили их, смотрят. Этот трактор привёз Саит Шакиров. Люди с любопытством глядят. Этот Саит был мужиком хоть куда. Умело ездит [на тракторе], чем на лошади, не бойся, говорят. Весной в Лагере был сабантуй. К 2 тракторам прицепили 4 тележки, возят людей. Вот что интересно, старику Саляммирзе 80 лет. Свою мать посадил, сам поднял её на руках. Говорит при этом: «Она никогда в жизни своей не садилась в машину, пусть попробует». Вот так в Лагере перед сабантуем люди гуляли на тракторе. Сейчас посмотреть на жизнь, так большая часть народа стала такой, как Саит Шакиров. Девушки и женщины работают на всех машинах, и во время войны они тоже работали на них.

С. 97

Вот эпизод из [19]24 года. Это был период борьбы с религией. Из Духовного управления приезжают мухтасибы, собирают в деревне помощь для верующих. Тогда партячейку в деревне возглавлял Хужин Нурий. В один из дней приехал мухтасиб из управления организовать сбор пожертвований в пользу мусульман. Объявили общее собрание. Открывает собрание председатель партячейки Хужин Нурий. Мулла Шагимарданов Хайбулла берёт слово и собравшимся разъясняет суть дела. Говорит, что все люди должны оказывать помощь, вот выступает Хужин. Он говорит: «Вот я, мол, состою коммунистом с [19]19 года. Хотя я коммунист, но готов сейчас дать 3 пуда ячменя, 3 пуда овса (любил говорить, щелкая пальцем по глотке). Да, хотя мы коммунисты, да, но только снаружи. Верно, что другие коммунисты от меня не отстанут. И другим людям то же самое сделать велю от имени партячейки». И вот так, первыми начинают записываться

коммунисты. Потом подписываются другие люди. Эти коммунисты были людьми, временно ставшими белыми.

С. 98

Это собрание относится к 1930 году, тогда молодёжь показала народу живую ??? на сцене, смотрели с интересом. Но народ был неграмотным, с 1917 года по 1930 год детям не было школ для учёбы. В 1930 году с окраины Башташа перевезли один кулацкий дом и открыли в ней школу. В это время детей учил Гафаров Насих, каждый год учились, переходя из одного дома в другой. Вот, наконец, в 1931 открыли небольшую, но свою школу. В нынешнее время в деревне есть 7-летняя школа. История колхозного строительства. В [19]26, [19]27, [19]28 годы машина ??? организовали «Урняк». Хотя у них были объединены сельхозмашины, пшеницу мало и общий сеяли. Остальные, единоличники, сеют отдельно. Держат скот, лошадей, коров по своему усмотрению. Поэтому в тот период баи (кулаки), люди среднего достатка (середняки) многие объединились, прибрали к себе хорошие земли. В [19]29 году начали организовывать колхозы. Наши 6 деревень объединили в один колхоз.

С. 99

Правление в Калмаккулево, колхоз «Путь Социализма», наша деревня Урманчино не успел произвести весенний сев, успели только посеять ячмень. Нас объединилось 45 хозяйств батраков, 18 комсомольцев, 3 кандидата в партию. Так в [19]30 году стал общим колхозом. Собрали всех лошадей, готовимся к весеннему севу. Только вот подготовились, как опять началось «головокружение». Люди в одно время стали ходить с газетами в руках. И вот колхоз начал расформировываться, у нас прежние 45 хозяйств не вышли из колхоза, остались. В газетах написали, что народ, если захочет, может войти в колхоз, если не захочет, может не входить. Написано ещё, что единоличники могут быть самостоятельными. Вот так многие люди в массовом порядке вышли из колхозов. Мы, оставшиеся, колхозники из 45 хозяйств начали усиленно готовиться к весенним работам. Успешно провели весенний сев. Люди на пашню шли с песнями, возвращались тоже с песнями, молодёжь трудилась с огоньком. Другие люди смотрели на нас с завистью.

С. 100

Только в нашем колхозе 45 хозяйств, в остальных колхозах осталось по 2, 3, 4 хозяйства. Нам досталось много сельхозмашин.

Косилки, жатки и другая техника у нас. Так вот пшеница в нашем хозяйстве очень хорошо уродилась. По 250 пудов дали с 1 га. Вот уже колхозники с энтузиазмом живут и трудятся. Они получают зерно, едят хлеб. Каждый колхоз купил по лошади на мясо. В 1931 г. снова стал общим колхозом. Единоличники снова стали вступать в колхоз. Только 68 хозяйств отказались. Если мы спрашивали, почему вступаешь, то отвечали, что в колхозе есть зерно, хлеб, поэтому, мол, и вступаю. Так и писали в заявлениях. Писали в заявлениях, что молодёжь в колхозе, на работе весело, вечера проводят под гармонь, устраивают игры на природе, вот поэтому желаем быть колхозниками. В 1930 г. было проведено одно собрание по вопросу о вышедших из колхоза. Здание мечети изнутри разделено дверью со стёклами. За дверью находятся от нас отделённые выходцы из колхоза. Начинается собрание. Абдрахим Мухамедьяров берёт слово, выступает. Он говорит: колхоз никогда не распустится, здесь среди вас много желающих вступить в колхоз,

С. 101

вы сейчас стоите и смотрите через дверь (некоторые из них вошли и сели среди нас), мы не отступим, не поддаёмся и не поддадимся, будем трудиться. Вы тоже сегодня или завтра будете колхозниками, закончил Абдрахим свою речь. Затем Гималтдинов Сагди начал кричать: «Подкулачникам закроем дороги!» Сжал кулаки и стукнул по столу. Он был батыром деревни, обладал большой силой. Вот так в 1930 году мы были успешны своим единством в колхозе. 18 комсомольцев, 3 кандидата в партию, все бедные батраки. Вот так начинался наш колхоз. Желаящим нас избить мы тоже закрыли дороги.

С. 102

Когда колхоз стал набирать силу, началась война – в 1939 году произошла Советско-финская война. Через короткое время, в 1941 году, началась Великая Отечественная. Многие молодые джигиты и мужчины ушли на фронт. Война затянулась. Закончилась в [19]45 году. Колхоз стал очень бедным, был истощён. Осталось мало пашни, люди сеют меньше зерна, скота почти не было.

С. 103

Я опять расскажу одну легенду, услышанную от аксакала Закира Намазбаева. Про Глаз Шайтана (Шайтан Кудей). На том месте, где находилась деревня Яхья Шайтан Кудей позже

построили Юрюзанский завод. Хочу внести разъяснение: на землях, где сейчас расположены русские сёла Тулук, Масади, Рахманка, были прежде стойбища башкирских деревень. Например, Рахманка – это прежний аул Абдрахман. Кутюково – это аул Кутлугазиз. Когда начали строить Юрюзанский завод, башкиры этих деревень были изгнаны со своих земель. Яхья Кудей (Кузей) переместился вниз по течению реки.

Есть название Яхья Шайтан Кудей, а деревня не Шайтан Кудей. Есть только 3 деревни Шайтан Кудей, а остальные считаются – Яхья Кудей. Почему эти 3 деревни называются «Шайтан Кудей»? С древних пор башкиры занимались охотой. Раз один старик из рода Яхья Кудей пошёл охотиться. Долго он бродил, наступил вечер, он решил заночевать возле одной горы. Подошёл старик к горе, а там другой незнакомый охотник завалил оленя. Старик поздоровался, однако человек не ответил. Продолжает освежёвывать тушу оленя.

С. 104

Потом он заговорил, закончил разделку туши; они разожгли огонь и легли по обе стороны костра. Как принято, добыча охотников делится поровну. Охотнику, поймавшему оленя, жаль делиться мясом. Яхья-старик понял это. Он на своё место положил гнилой пень, а сверху накрыл его своими вещами. А сам отошёл в сторону, взял в руки лук со стрелой и сидит. Ночью поймавший оленя охотник встал, посмотрел, подумал, что старик Яхья спит, взял нож и стал им колоть гнилой пень под одеждой. В то время Яхья выстрелил в него из лука. Тот человек побежал прочь от этого места. Утром Яхья-старик пошёл по его следам, эти следы привели его к щели в горе. Вошёл он в эту щель, а там сидят 3 девушки. Тут же их мать, он спрашивает: где ваш отец? Девушки отвечают: он на охоте. Старик Яхья углубился в пещеру, убил того охотника, молодую девушку увёл с собой, взял её в жёны. Вернулся Яхья домой, говорит: я из горной пещеры привёл дочь шайтана, теперь она будет мне второй женой. От этой жены у него родятся 3 сына. Позже они основали 3 деревень. Их стали называть «Шайтан Кудеями». Остальные – «Яхья Кудей». Не все деревни называются Яхья Шайтан Кудеями, – так рассказал аксакал Намазбаев.

С. 105

Эту женщину старик Яхья убил. Старшая жена сообщила мужу Яхье, что дочь шайтана, якобы, сняла волосы с головы вместе

с кожей, напаялила на колено и давила вшей. Но человек, живший в пещере, не был шайтаном. Он был в бегах, поэтому скрывался в пещере. Эта девушка, скорее всего, бежала от трудностей в период крепостничества. Потом пошло название «Яхъя Шайтан Кудей».

С. 106

Прежние обычаи, обряды. Обычаи, обряды сватовства, женитьбы в наших краях.

Однажды брат как младший сват направляется в другую деревню. Туда приходит, останавливается у знакомых и одного из них отправляет как старшего свата к родителям одной девушки. Тот напускает правую штанину (брючину) на обувь и идёт сватать. Приходит к отцу девушки, представляется как сват, начинает разговор, часто в форме шутивого торга. Отец девушки расспрашивает об отце и матери парня, о самом женихе. После такого короткого знакомства начинают разговор о калыме. Сколько родители жениха могут дать скота, денег, какие будут ещё подарки. Отец девушки запрашивает обычно кобылу с жеребёнком, взрослую рабочую лошадь, старую или молодую корову, 200 рублей денег, чай, сахара 10 кг, 1 или 2 пуда мёда. Старший сват возвращается и сообщает отцу жениха об условиях. Всё подробно рассказывает. Если родители парня живут в достатке, то соглашаются на такой калым. Если это им не по силам, то отправляют весть, что согласны на половину запрашиваемого. Старший сват опять уходит.

С. 107

Снова начинает договариваться, сообщает тот ответ родителей жениха. Отец девушки отказывается. Старший сват опять возвращается, сообщает, что отец девушки не согласен. Отец парня советуется с семьёй. Если дома семья соглашается, то в четверг тот сват снова идёт в дом девушки сватать её. Сообщает родителям невесты, что их сторона согласна. Потом отец девушки приглашает отца парня на чай. Туда приглашают муллу, который проводит обряд бракосотения – ижаб, дают задаток в 100 рублей. Так отец парня договаривается окончательно о невесте для сына. Спустя некоторое время собирает родственников, соседей, советуется о проведении свадьбы. В эти приезжают забирать скот. Советуются о проведении свадьбы. Сколько людей приезжают увозить скот? 6 человек приезжают. Приезжают 3 свата, 3 сваты. Потом отец сына едет договариваться о дне свадьбы. И говорит отцу девушки, в какой день им приезжать за скотом.

С. 108

Подходит время, приезжают за скотиной 6 человек, товарищи жениха, которые будут участвовать в свадьбе, выходят на дорогу и ждут. Берут 3 литра водки. Приехавших за скотиной угощают на дороге. Хорошо разгорячённые водкой гости прибывают в дом за калымом. Гостят 3-4 дня и возвращаются домой со скотиной. Вот теперь джигит ждёт дня, когда поедет к суженой. Он ещё девушки не видел, девушка его тоже не видела. Подходит время. Отец девушки посылает весть – приглашение. В тот день отправляются на свадьбу 3 свата и 3 сватьи, запрягши 3 коней. Жених для себя запрягают своего коня. Едут. Парень-жених по краю деревни заходит к кому-нибудь и остаётся там. Приехавшие сваты входят в дом родителей невесты. Девушки подходят к парням, берут у них деньги за выкуп. У матери жениха тоже просят и берут деньги, говоря, что невеста сбежала, мол, мы её должны отыскать. Был такой обряд, когда девушку прятали, дескать, она убежала, её искали и находили, прежде чем соединяли с женихом. Вот девушку находят. Отправляют весть, что невеста нашлась.

С. 109

За час до этого девушку уводят в какой-нибудь дом, сажают за занавес. Девушка сидит и ждёт. Потом идут к жениху. Он сидит в доме на краю деревни. Жених приходит к дому, где находится невеста. Здесь его ждут молодые снохи, дверь открыта. У дверей стоят две молодые, здоровые снохи и держат две палки наперевес, не пуская жениха в дом. Жених платит им деньги (деньги крыльца), входит в помещение. Жениха ещё в родной деревне поучают, чтобы он, когда войдёт в дом, сел на колени или на ноги девушки-невесты. Во время первого чаепития ты первым, раньше неё, что-либо возьми в рот – мол, тогда твоё слово будет преобладать над словом жены. Невесту тоже снохи научают, чтобы она раньше жениха что-нибудь проглотила за столом. Вот заканчивают трапезу. Выходит сноха брачной ночи. И заходят мальчики, просят деньги или подарки, девочки просят монеты. Жениху (зятю) не дают покоя. Если у него не остаётся мелких денег (монет), то он щиплет детей и выпроваживает их.

С. 110

Наутро зятю топят баню. Внутри вешают полотенце. К этому полотенцу зять привязывает деньги (обязательно). Вот так

проходит свадьба. И теперь зять каждую неделю в течение зимы ездит в гости. Потом наступает лето. Вот все женихи деревни собираются и поднимаются на гору, целый день гуляют по лугам и полям. Вот уже подходит время привезти невесту. Снова собирают гостей, устраивают *йыйын* (сбор). Когда невесту сажают в телегу и выезжают из ворот, мать жениха бросает горсть монет, дети уже ждут и бросаются их собирать. Джигиты уже оседлали коней, готовятся отобрать шапку жениха. Если у жениха хороший конь, он тоже выезжает верхом. Если не смогут верховые джигиты догнать его и забрать шапку, то он деньги за шапку не платит. Если же догонят жениха и сорвут с его головы шапку, то жених платит деньги и выкупает её. Ему возвращают шапку. Деньги снохи делят между собой. Выезжают верхом на 40-50 конях. Снохам матери посвящают разные песни, частушки. Говорят: сватья, подходи, плати деньги. Даст много денег – споют хорошую частушку, мало даст – слушай плохую частушку.

С. 111

В Салаватском районе было много жертв и много героев. В Гражданской войне из деревни Насибаш – Хасанов, Гайфуллины, из Тирмана – Ишбердины, из Нугаево – Баймухаметов и другие. Много также вернувшихся живыми, которые воевали геройски.

[С. 112]

Башкирский праздник «Карга-туй» (Каргатуй, Вороний праздник, досл. воронья каша).

Летом или в мае – время поиска места для ячменя. Приходит пора больших дел. Но, несмотря на это, в каждой деревне проводят такой национальный праздник — «Карга-туй». Вот однажды, это было в [19]27-1928 годах, Калмаккуловский сельсовет совместно с деревней Сюрюкаево пригласили жителей деревень Махмутово и Ибраево. С каждой стороны было более 100 человек. Жители Махмутово и Ибраево с гармониями, со скрипками приехали на тройке лошадей в деревню Сюрюкаево. Вот уже сюрюкаевцы выходят их заранее встречать. Они поставили железную печь на длинную телегу, разожгли огонь и, как будто на паровозе, стоя встречают гостей. И везут с собой водку, самогон. Вот так они встречают гостей. Возле реки поставлена палатка. Уже заранее зарезали на мясо корову, овец, приготовили много еды, ждут. Затем вместе кушают, пьют чай. Идут в деревню гостевать. Пьют водку.

[С. 113]

Вечером снова варят мясо, готовят суп, делят мясо на костях. Это мясо на костях предназначается соседям. Вот борьба начинается с двух сторон. Кто батыр, победитель, тому дают большую кость с мясом. Соревнуются, какая сторона победит. Потом устраивают другие игры. Вот люди из Сюрюкаево начинают игру. Жители Ибраево и Махмутово живут на берегах Ая. Они любят ловить рыбу. Сюрюкаевцы показывают игру с ловлей рыбы на удочку. Закидывают, якобы, удочки. Ловят рыбу, начинают щёлкать её по голове, говоря: «Ищи пару, ищи пару». Дождевых червей в кисете вешают на шею. Червей приносят, разыскав, дети или женщины. Так ловят рыбу – голавлей, ельцов. Эта игра жителям Махмутово и Ибраево не понравилась. Они перед возвращением думают: погодите-ка, вам мы тоже игру найдём, мол. Потом они в нужный час уезжают домой.

[С. 114]

После того, как свергли царя в 1917 году, учитель Султангареев прибыл в школу и сдёрнул со стены висевшую давно уж фотокарточку царя Николая II. Потом начал топтать её. Велел нам сделать то же самое. Мы, дети, все подходили к большой карточке царя Николая и плевали в его изображение. Затем Султангареев начал рвать портрет императора. Сказал, что лицо царя не должно быть у нас перед глазами. Потом он оставил нам много наставлений.

В 1930 году единство в работе состояло вот в чём. 3 кандидата в партию, 18 комсомольцев, 45 хозяйств в колхозе, 50 процентов из них была рабочая молодёжь – на работе ничто не могло дать сбой. В труде мы были успешны.

[С. 115]

Вот теперь сюрюкаевцы так едут в деревню Махмутово. Уже д. Махмутово встречает гостей, угощает их. Вот начинаются игры. Четверо парней из деревни Махмутово, надев женскую одежду, в лес идут обдирать кору тала. По дороге, разговаривая, идут женщины. Сноха Гадельниса говорит: когда кончится заготовка тала и коры? Вот только что купленное платье почти уже разодралось, мол. Днём кусают комары, вечером вернусь домой, Шарафи не даёт отдохнуть. Вот так, мол, днём кормлю комаров, вечером угощаю Шарафи, говорят между собой женщины. Вот они

доходят до леса. Начинают ломать тал. Когда они это делают, кто-то кричит: «Сноха Гадельниса, подойди поближе ко мне».

[С. 116]

Говорит ей: «Когда ломала тал, заусеница у основания ногтя оторвалась, перевяжи поскорее». Эта женщина очень беспокоится уже, как она будет ломать тал и обдирать кору, у неё заусеницы кровоточат. Приходится зубами их перекусывать. Вот так зубами их перекусила и повыдёргивала. Потом заготавливают кору и возвращаются обратно. Люди, которым не понравилась эта игра и которые не любили критики в свой адрес, уходят домой, то есть жители деревни Сюрюкаево, старик Муса и другие. Те, которые остались, приходят к общему мнению. Нельзя сердиться на шутку или забаву. Это, мол, дела реальные, мы все дети башкир. У нас реки, у нас леса, мы крестьянские дети. Деревня Махмутово расположен у реки Ай. Они ловят рыбу в свободное время. Деревня Сюрюкаево расположен в лесу. Они в свободное время заготавливают кору, продают дерево на разные вещи.

[С. 117]

О сыне Салавате. Умер 23 сентября 1957 года. Погиб от удара током на железной дороге в возрасте 23 года.

Встречались в воскресенье,
С ним мы на закате дня.
Наш сын ушёл так рано,
Что и верить в то нельзя.
Умер в понедельник он,
На рельсовых путях трудясь.
Безмерно наше горе,
С женою мы всегда в слезах.
Испокон молва идёт,
Что дети нашей плоти часть,
Льём мы слёзы горькие,
И плачем вовсе не стыдясь.
Было ему двадцать три,
Звали его Салават.
Покинул нас ты рано,
Не достигнув тридцати.
Пока живым я буду,
Всегда я буду вспоминать,
Покинул нас навечно и больше тебя не видать
Сколько денег не предложь,
Не вернуть тебя назад.

Пусть бы рано умер он,
А не взрослым уже став...
Не желаю никому
Это горе испытать.
Неужели суждено
Всем нам тяготы пройти,
Нет ли средства молодым
Все страдания обойти?

[С. 118]

В нищете прошла вся жизнь моя,
В нужде прошла и юность.
Нужды меня закаляли,
И не сломала бедность.
Не спешите, чтоб не делал,
Надо делать знаячи,
Дело спорится обычно
У работу любящих.
Молодежь, скажу вам слово,
Вы всегда цените жизнь,
Важней всего, поймите вы,
Каждый новый мирный день.
Прошлого не забывайте,
Многих уже с нами нет.
Они пали за Отчизну,
Не проходит боль тех лет.
Кто домой сумел вернуться,
Не забудет никогда.
Так друзей, кто был с ним рядом,
С грустью вспомнит иногда.

[С. 119]

Порой так было не легко,
Не видно было солнца,
Кругом пылал один огонь,
Что будет с нами дальше?
Много сёл и все дома их
Сгорели в тех пожарах.
Пережитые страдания
Войдут во все анналы.
Молодежь, я вам желаю
Не видеть таких невзгод.
Когда вспомню я былое,
Не могу никак уснуть.
Когда бомбы грохотали,

Вокруг свистели пули.
Кто ранен, помощи просил,
Остался кто-то в поле.

[С. 120]

Проходит юность словно миг...
Я старшим верить не могу –
Проходит юность словно миг,
Но веру храню я одну,
Что юность к нам вернётся всяк,
Ведь юность тяжкая моя
Пролетела как сквозняк.
Но есть ещё надежда всё,
Она во мне ещё живёт.
Теперь уже я постарел,
Душа однако молода.
Я вновь как-будто полон сил,
Однако ноги уж не те.
По ним свой возраст сознаю,
Когда хожу я по полям,
Нередко сильно устаю.
И я как старый человек,
Вам, юным, что хочу сказать,
Цените юные года,
Старайтесь себя показать,
И пусть любой труд не испугнет –
Старанье к счастью приведет.

[С. 121]

Старых очень мало ценят,
Не поможет даже труд.
Или сам уже не такой я,
Мысли тяжкие идут.
Покоя нет в душе моей,
Всегда куда-то тянет.
Однако ноги уж не те,
Их силы быстро тают.
Претерпел, что суждено мне,
Много стран я повидал.
И много рек я пересек,
Много земель повидал.
Холодной зимнею порой
Не могли мы вовсе спать.
Выпавших страданий нам
Не желаю вам видеть.

В январе сорок второго,
Попрощался я с родней,
Стал теперь и я солдатом,
Опоясался ремнём.
И вот отправили и нас
Защищать Отечество.
Когда на фронт мы прибыли,
Бить врага нам не с чего.
Рыская по полю боя,
Каждый ружье находил.
Но жестокий враг не дремлет,
Многих наших погубил.

[С. 122]

Кто там не был – не поверит –
Без ружей как воевать нам?
Подлецы все распродали –
Чтоб сгинул русский мод на век,
Он должен быть безоружным.

[С. 123]

Когда молод, то любому
Так легко на свете жить.
Разрешаются так просто
Все проблемы – не тужить.
Тихо веет ветерочек
И в море затем уходит.
Не счесть красот в чужом краю,
Но край родной нас манит.

На последних страницах дневника[С. 124] написаны суры из Корана (сура «Аль-Фатиха», отрывки из сур «Аль-Бакара» и «Ясин»).

ПРИЛОЖЕНИЕ

Изучение родословной Шарифулы Мурзакамалова

В прошлом у башкир, как и у ряда других народов, издавна существовал обычай составлять свою родословную. Знания в этой области башкиры передавали своим детям и внукам. Наиболее точно и подробно знали родословную (шежере) аксакалы (старейшины). Изначально это была устная традиция, позже их стали записывать. Свои рукописные и печатные шежере башкиры бережно хранили как важные семейные реликвии.

Песни и легенды башкирского народа Шарифулла записал со слов аксакала деревни – от Закира Намазбаева. «Был аксакал деревни, старец Закир Намазбаев, умер в 1931 г. в 97 лет. По его словам, наряду с деревней Урманчино от деревни Тубаляс Калмаккуловской волости отделились и стали самостоятельными 6 башкирских деревень: 1) Калмаккулово, 2) Сюрюкаево, 3) Терменево, 4) Карагулово, 5) Ильчекеево, 6) Урманчино. Наши предки были из племени Кувакан, инзерские башкиры. Прежде всего прибыл сюда прапрадед Бил. Он обосновался в верховьях реки Тубаляс, там сейчас исток реки, гору называют Бил. Когда Юрюзань начала мелеть, наши прадеды разрушили завод. На этом месте возникла русская деревня Тубаляс. Название Тубаляс осталось как название русской деревни».

Ревизия 1811 года зафиксировала имя прадеда аксакала Закира Намазбаева. Намазбаю тогда было 11 лет.

Походный сотник Рамазан Аушанов (37 лет, родился около 1768 г.). Рамазана дети – Кутлузяман (13 лет), Кутлукадам (10 лет), Мухамметрахим (3 года).

Отставной хорунжий Ильяс Аушанов (54 лет). Ильяса дети – хорунжий Юлбаги (23 года), Мухаметшариф (20 лет), Мухаметгали (16 лет), Кинзябулат (5 лет).

Азанчи Хасан Аушанов (43 лет). Хасана дети – Мухамметрахим (19 лет), Ишберды (16 лет), **Намазбай (11 лет)**, Идрис (7 лет), Юнус (2 года).

Авшакъ [Авшан] Урманчин (86 лет, родился около 1725 г.)

«Юртовой старшина Нигмәтулла Нугай улы кулым куйзым» (Юртовой старшина Нигматулла сын Нугая руку приложил)².

По материалам VII ревизии 1816 года:

Аушан Урманчин (родился около 1735 г.), на момент проведения переписи ему было 81 лет. Аушана Урманчина сын сотник Рамазан (41 лет, родился около 1775 г.). Рамазана Аушанова сыновья: Кутлузаман, Кутлукадам, Мухаметрахим, Бурангул. Рамазана Аушанова дочери: Арямшакар, Гульюзум, Шарвата (*Шәрүәт*), Алтынгарвата (*Алтынгәрүәт*). Отставной хорунжий Ильяс Аушанов (57 лет, родился около 1757(59) г.), Мардашь Урманчин (63 года, родился около 1753 г.).

Указной азанчей Хасан Аушанов (48 лет, родился около 1768 г.). Хасана Аушанова жены: первая Бустан (55 лет, родилась около 1761 г.), вторая Салима (52 года, родилась около 1764 г.). Хасана Аушанова от первой жены сыновья: Ишберда (15 лет, родился в 1801 г.), Идрис (11 лет, 1805 г.), Юнус (6 лет, родился в 1810 г.). Хасана Аушанова от первой жены дочери: Кулзямина (10 лет, родилась около 1806 г.), Фатима (3 года, родилась в 1813 г.); Хасана Аушанова от второй жены сыновья: Намазбай (15 лет, родился в 1801 г.), Якуп (1 год, родился в 1815 г.). Хасана Аушанова от второй жены дочери: Кулзавара (6 лет, родилась в 1810 г.), Гулвасара (2 года, родилась в 1814 г.).

Карабай Аушанов (47 лет, родился в 1769 году). Его сын Арслан (родился в 1815 году).

Даут Аушанов (44 года, родился около в 1772 г.). Даута Аушанова жена – Рахима. Даута Аушанова сыновья: **Шафей** (21 лет, родился в 1795 г.), Шафея Даутова жена – Кульбаныу. Шагей (15 лет, родился в 1801 г.), Сайтбаттал (8 лет, родился в 1808 г.), Сайтгали (4 года, родился в 1814 г.), Сайтбурхан (1 год, родился в 1815 г.)³.

² Национальный архив Республики Башкортостан. Фонд И-138, опись 2, дело 111, год переписи 1811, Троицкий уезд, волость Тюбелякский, 4 башк.кanton, д.Урманчино.

³ Национальный архив Республики Башкортостан. Фонд И-138, опись 2, дело 345, год переписи 1816, Троицкий уезд, волость Тюбелякский, 4 башк.кanton, д. Урманчино.

Согласно ревизии 1834 года: отставной хорунжий Ильяс Аушанов умер в 1823 году. Его сын заурядь хорунжий Юлбуга (Юлбаги) умер в 1817 году. Юлбуги Ильясова сын Фархутдин (19 лет, родился в 1815 г.). Фархутдина Юлбагина жены: Кульназика (*Гөлнәзек*) – 32 года, Кульзавгара (*Гөлийәһәр*) – 19 лет. Ильяса Аушанова второй сын Мухаметшариф – за худое поведение переведен в Уфимский уезд в 8 башкирский кантон 1830 года. Его же сын – Гумер. Ильяса Аушанова 3-й сын Мухаметгали умер в 1817 г. Сын Булат умер в 1821 году.

Указной азанчей Хасан Аушанов (65 лет). Его сыновья: Идрис (умер в 1821 году), Юнус (23 года), Намазбай (32 года).

Ауш Урманчин умер в 1827 году. Его сын – отставной сотник Рамазан (58 лет). Рамазана Аушева жена – Ишбика (29 лет). Его сыновья от умершей жены: Кутлузаман по распоряжению начальства за худое поведение переведен в Уфимский уезд в 1830 году в 8-ой Башкирский кантон, Бурангул (18 лет), Ибрагим (12 лет), Сафаргали (10 лет)⁴.

В Ревизии 1859 года: указной азанчей башкир Хасан Аушанов умер в 1855 году. Хасана сын Юнус умер в 1852 году. Юнуса сыновья: Ишмухамет (20 лет), Дусмухамет (17 лет), Нурмухамет родился 30.03.1851 г. Юнуса Хасанова дочь Зямиля (14 лет).

Намазбай Хасанов (58 лет). Намазбая сыновья: Мухаметгарей (30 лет), Сахибгарей (23 года), Мухаметшакир (20 лет), Мухаметзакир (14 лет).

Шагей Даутов (58 лет). Шагея Даутова жена – Фазыла Губайдуллина (30 лет). Его же дочь Шагирзада (6 лет), Минлизяда (3 года).

Шагея сыновья от умершей жены: Абдулкадыр (20 лет), Мухаметвали (11 лет). Шагея брат – Сеитбурхан Даутов (44 года). Сеитбурхана Даутова жены: первая – Гульбану Альмукова (59 лет). Вторая – Мавлюха Зиянгильдина (25 лет). Его же дочь от умершей жены – Гульямал (10 лет). Сеитбурхана сыновья от умершей жены: Баймурза (27 лет), Баймухамет (25 лет),

⁴ Национальный архив Республики Башкортостан. Фонд И-138, опись 2, дело 485, год переписи 1834, Троицкий уезд, 4 загорный башк. к-н, волость Тюбелякский, Урманшина д.

Мифтахитдин (22 года), Зямалитдин (17 лет), Шарафетдин умер в 1852 г.

Сеитбурхана пасынок 1-й: Муслюм Шафиев (40 лет). Муслюма Шафиева жена – Шамсикамар Мухаметьянова (34 года). Его же дочери – Бибиямал (13 лет), Сарбиямал (8 лет), Асхабъямал (2 года). Муслюма сыновья: Абдрафик (16 лет), Абдулнасыр (6 лет).

Сеитбурхана пасынок 2-й: **Динислам Шафиев** (36 лет). Динислама сын **Мурзакамал** (8 лет, родился 7 сентября 1850 года). Динислама Шафиева жена – Зюльхизя Казырбаева (29 лет). Его же дочери: Зюлляр (10 лет), Габида (6 лет).

Сеитбурхана пасынок 3-й: Зиянмурза Шафиев (31 лет). Зиянмурзы сын Камалитдин (3 года, родился 15 сентября 1855 г.). Зиянмурзы Шафиева жена – Канифа Картбаева (25 лет). Его же дочь Назифа (2 года)⁵.

Нами были изучены материалы ревизских сказок д. Урманчино 1811, 1816, 1834, 1850, 1859 годов.

Таким образом, в ходе проведенного архивно-документального исследования Аушановых и Мурзакамаловых имеем следующую мужскую линию:

Закир (1834 г.р.) – Намазбай (1801 г.р.) – Хасан (1768 г.р.) – Аушан Урманчин (1735 г.р.).

Шарифулла (1903 г.р.) – Мурзакамал (7.09.1850) – Динислам (1823) – Шафи (1795 г.р.) – Даут (1772 г.р.) – Аушан Урманчин (1735 г.р.).

***Урмансы ауылының гәрәп графикаһындағы метрик
китаптарынан мәғлүмәттәр:***

Ир бал а	Кыз бала	Баланың исеме	Тыуған/үл гән көнө, йылы	Атаһының, анасының исеме	Кайза тыуған/ваф ат
		Мөслим	(1819 – 02.07.1897)	Шәфи Дауыт улы	Урмансы ауылында
		Динислам	1823	Шәфи	Урмансы

⁵ Национальный архив Республики Башкортостан. Фонд И-138, опись 2, дело 775, год переписи 1859, Троицкий уезд, волость Тюбелякский, 4 башк.кanton, д. Урманчино.

				Дауыт улы	ауылында
		Зыянмырза	(1828 – 23.03.1892)	Шәфи Дауыт улы	Урмансы ауылында
		Ғабдулкадыр	(1839 – 03.11.1898)	Шәфи Дауыт улы	Урмансы ауылында
		Зөлләлә	1849	Атасы – Динислам Шәфи улы, анасы – Зөлхизә Кәзербәева	Урмансы ауылында
		Мырзакамал	07.09.1850	Атасы – Динислам Шәфи улы, анасы – Зөлхизә Кәзербәева	Урмансы ауылында
		Ғәбизә	1853	Атасы – Динислам Шәфи улы, анасы – Зөлхизә Кәзербәева	Урмансы ауылында
5		Мырзахаж и	10.01.1871	Атасы – Динислам, бабасы – Шәфи, анасы – Зөлхизә	Урмансы ауылында тыуған
4		Йомағужа	15.08.1875	Атасы – Динислам, бабасы – Шәфи, анасы – Зөлхизә	Урмансы ауылында вәжүд

	7	Гөлзада	02.04.1891 – 09.08.1892, кызамык илә 1 йәшендә вафат	Атасы – Мырзакамал, бабасы – Динислам, анасы – Гөлийһан Төхвәтулла кызы	Урмансы ауылында вөжүд
	19	Гөлрабиға	26.11.1898	Атасы – башкорт Мырзакамал Динисламов, анасы – Гөлниса Солтанғәле кызы	Урмансы ауылында вөжүд
		Ибраһим			
14		Шәрифулл а	25.12.1903	Атасы – башкорт Мырзакамал Динислам улы, анасы – Гөлниса Солтанғәле кызы. Балама исемде дөрөс яззырзым, бән бала атасы Мырзакамал Динислам улы яза белмәгән сәбәпле имза кылманым.	Урмансы ауылында вөжүд. Урмансы ауылының мәсет йәмиғ хозурында имам- хатип Хисамитди н Ғәйнәтдин улы, Урмансы ауылының указной имамы Таймас Ғәбизулла улы

14		Нәбиулла	1902 – 02.09.1902, 7 айлык, эс рәңйеүе илә вафат	Атасы – башкорт Мырзакамал Динислам улы	Урмансы ауылында дәфен (ерләнде)
	11	Миңлерәх имә	27.05.1908 (18.04.68)	Атасы – башкорт Мырзакамал Динислам улы, анасы – Гөлниса Солтанғәле кызы.	Урмансы ауылында вөжүд
15		Миңләғим ран	15.11.1911	Атасы – башкорт Мырзакамал Динислам улы, анасы – Гөлниса Солтанғәле кызы.	Урмансы ауылында вөжүд
	13	Гөлйөзөм	07.09.1913	Атасы – башкорт Мырзакамал Динислам улы, анасы – Гөлниса Солтанғәле кызы.	Урмансы ауылында вөжүд
	3	Мәүлизәям ал	10.01.1917 – 22.12.1917	Атасы – башкорт Мырзакамал Динислам улы, анасы – Гөлниса Мырзакамал катыны	Урмансы ауылында вөжүд
	7	Йәнсылу	09.04.189	Атасы –	Урмансы

			8	башкорт Мырзахажи Динисламов, анасы — Казнабикә Солтанғәле кызы	ауылында вөжүд
	3	Әлфинур	15.03.190 5	Атасы — башкорт Мырзахажи Динисламов, анасы — Казнабикә Солтанғәле кызы	Урмансы ауылында вөжүд
6		Мәүлит	20.03.190 9	Атасы — башкорт Мырзахажи Динисламов, анасы — Казнабикә Солтанғәле кызы	Урмансы ауылында вөжүд
1		Минһажетд ин	04.01.187 4	Атасы — Абдулнасыр, анасы — Бибинур, бабасы — Мөслим	Урмансы ауылында вөжүд
	1	Мәфтуха	05.01.187 9 — 09.10.187 9	Атасы — Абдулнасыр, бабасы — Мөслим, анасы — Ғәйникамал	Урмансы ауылында вөжүд
6		Мөхәмәтғар иф	03.05.188 1	Атасы — Абдулнасыр, бабасы —	Урмансы ауылында вөжүд

				Мөслим, анасы – Ғәйникамал	
8		Шәкирийән	16.06.1890	Атасы – Абдулнасыр, бабасы – Мөслим, анасы – Ғәйникамал Абдулла кызы	Урмансы ауылында вөжүд
10		Сабирийән	03.11.1898	Атасы – Абдулнасыр Мөслимов, анасы – Шәмсениса Ғәбделғәзиз кызы	Урмансы ауылында вөжүд
6		Хисамитдин	04.06.1905	Атасы – башкорт Минһажетдин Абдулнасыр улы, анасы – Хәмәйрә Ишмән кызы	Урмансы ауылында вөжүд
		Камалитдин	15.09.1855	Зыянмырза Шәфи улы	Урмансы ауылында вөжүд
		Нәзифә	1857	Зыянмырза Шәфи улы	Урмансы ауылында вөжүд
4		Ямалетдин	05.01.1872	Атасы – Зыянмырза, анасы – Сафия, бабасы –	Урмансы ауылында вөжүд

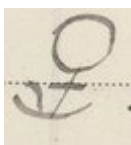
				Шәфи	
	7	Миңлекамал	07.11.1873	Атасы – Зыянмырза, анасы – Сафия, бабасы – Шәфи	Урмансы ауылында вөжүд
	6	Гөләнзә	06.08.1875	Атасы – Зыянмырза, анасы – Сафия, бабасы – Шәфи	Урмансы ауылында вөжүд
7		Хилажетдин	13.06.1879	Атасы – Зыянмырза, анасы – Сафия, бабасы – Шәфи	Урмансы ауылында вөжүд
7		Шәрәфетдин	23.05.1884	Атасы – Зыянмырза, бабасы – Шәфи, анасы – Бибисафия	Урмансы ауылында вөжүд
	15	Нәзифә	09.07.1891 – 06.11.1898, 7 йәштә сәсәк илә вафат	Атасы – Зыянмырза, бабасы – Шәфи, анасы – Бибисафия	Урмансы ауылында вөжүд
5		Заһретдин	19.04.1890 – 01.12.1911	Камалитдин Зыянмырза улы, анасы – Сабира Мирза кызы	Урмансы ауылында вөжүд
5		Зәйнәтдин	19.04.1890	Камалитдин Зыянмырза	Урмансы ауылында

				улы, анасы – Сабира Мирза кызы	вөжүд
	14	Фәтхиә	21.07.1906	Атасы – башкорт Хилажетдин Зыянмырза улы, анасы – Гөлзада Мөхәмәтша кир кызы	Урмансы ауылында вөжүд
5		Хисаметдин	05.03.1912	Атасы – башкорт Хилажетдин Зыянмырза улы	Урмансы ауылында вөжүд
20		Ғәләметдин	02.09.1914	Атасы – башкорт Шәрәфетди н Зыянмырза улы, анасы – Миңлесафа Мәғәфүр кызы	Урмансы ауылында вөжүд. Мәзин Минһажет динов
12		Мөхәммәд	23 ноябрь 1898 йылы 5 йәшендә үлгән сәсәк илә	Атасы – Ғабдулкади р Даутов	Урмансы ауылында
		Гөлъямал	1882	Атасы – Ғабдулкади р Даутов	Урмансы ауылында

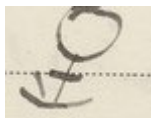
		Баймырза	1832	Атасы – Сәйетборхан Дауытов	Урмансы ауылында
7		Баймөхәмәт	1834 – 03.07.1903, 71 йәштә йүтәл илә үлгән (69 йәштә килеп сыға)	Атасы – Сәйетборхан Дауытов	Урмансы ауылында
4		Мифтахетд ин	1837 – 11.06.1892, 56 йәштә кызамык илә үлгән	Атасы – Борхан Дауытов	Урмансы ауылында
		Ғабдулваһа б		Атасы – Сәйетборхан Дауытов	Урмансы ауылында
	9	Шәмсибаны у	1830 – 03.05.1902, 72 йәшендә йүтәл илә үлгән	Атасы – Сәйетборхан Дауытов	Урмансы ауылында
15		Ишбирзе	17.12.1893	Атасы – Ғабдулваһаб Сәйетборхан улы, анасы – Фәрхиниса Мөхәмәтгәр әй кызы	Урмансы ауылында вөжүд

*Урмансы ауылынан Рабиға Мырзакамал кызының никахы, 1914
йылғы мәсет дәфтәренән*

Ноябрҙең 24-дә, 1914 йыл. Егет 22 йәштә, кыз 17 йәшендә. Ир Илсекәй ауылы Калмакол ауылы Сөләймән Кайсар улы илә шул ук волост Урмансы ауылынан **Рабиға Мырзакамал** кызы араһында никах кылынды. Һәр икеһенәң икенсе никахлары. Һәр икеһе башкорт. Егет тарафынан вәкил егеттең атаһы Кайсар Зекерейә улы, кыз тарафынан кызың атаһы Мырзакамал Динислам улы. Ризалыҡ шаһитлары: Мөхәмәткилдә Ғүмәр улы, Мөхәмәтхажи

Динислам улы тамға . Жәмлә мәһәрә мөсәммә ике йөз һум әле бирзе, йөз илле һум калғаны кейәү өстөндә. Мәһәр мөәжелне алдым кызың атаһы Мырзакамал Динислам улы тамға

Пошлина аксаһы 25 тин. Никах хөтбәһен укыған имам имзаһы: Шаһморатов.

Пропандистар курсында. 1931 йыл, Үрге Кыйғы.
Шәрифилла Мырзакамалов уңда (фуражкала), уның алдында
катыны Ишбулды улы менән

Мырзакамалов Шәрип икенсе рәтгән унда.
Марсель, 1945 йыл

Шәрифүлла Мырзакамалов. 28 ноябрь, 1955 йыл

Көндәлектән фрагмент

Узем белгәндә Уткы
 гүмәрдә Уткы Ален уткы.
 Уткы тәулә, Аймак. Нәбәлдә
 Узем белгәндә.

- 1 Даутовлар (Куштанасеке) Бәләкәй
- 2 Авиановлар Куштанасеке. Бәләкәй
- 3 Мурдасовлар К - а Корәттоб
- 4 Туктамышов К - а Акбалта
- 5 Байшев Сафаров К - а тәуләтә
- 6 Вәтәнов. М-яр К - - а Кәргәз
- 7 Кулахметов. К - - а Кәргәз

Литература и источники:

1. *Абубакирова З.Г.* “Об арабографичном дневнике на башкирском языке”. // Духовная культура башкир и кыргызов: Сборник материалов Международной научно–практической конференции, 14 октября, 2020 год. С. 15–19.
2. *Абубакирова З.Г.* “Изучение родословной Аушановых на основе ревизских сказок, дневниковых записей Ш. Мурзакамалова и семейных преданий”. // Генеалогия и архивы: материалы четвертой Всерос. науч.-практ. конф. / сост., научн. ред. Н.А. Антипин. – Челябинск, 2022 – 96–101 с.
3. *Абубакирова З.Г.* “Малоизвестные обряды северо-восточных районов Башкортостана”. // Ватандаш. 2023. № 2 (317). С. 105-112.
4. *Аккубеков Р.Ю.* Первые переводы произведений о башкирах Л.Н. Толстого на тюрки// Городские башкиры: сохранение и развитие родного языка и культуры в условиях этнокультурного и языкового многообразия. Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции. Уфа, 2024. С. 10-14.
5. *Баишев Т.Г.* Башкирские диалекты в их отношении к литературному языку. – Уфа, 1953. – 132 с.
6. Башкорт һөйләштәренәң һүзлегә. 1 т. Көнсығыш диалект / Н.Х. Мәксүтова һ.б. – Өфө, 1967. – 300 б.
7. Башкорт һөйләштәренәң һүзлегә. 2 т. Көнъяк диалект / Н.Х. Мәксүтова һ.б. – Өфө, 1970. – 327 б.
8. Башкорт һөйләштәренәң һүзлегә. 3 т. Көнбайыш диалект / Н.Х. Мәксүтова һ.б. – Өфө, 1987. – 231 б.
9. Диалектологический атлас башкирского языка. – Уфа, 2005. – 232 с.
10. *Иибулатов Н.Х.* Диалектная система башкирского языка в сравнительно-историческом освещении: Автореф. дисс. ...д-ра филол. наук. – Уфа, 1974.
11. *Киекбаев Дж.Г.* Башкирские диалекты и краткое введение в их историю. – Уфа, 1958. – 126 с.
12. *Максютова Н.Х.* Восточный диалект башкирского языка в сравнительно-историческом освещении. – М.: Наука, 1976.
13. Метрические книги д. Урманчиной // Национальный архив

Республики Башкортостан.

14. *Миржанова С.Ф.* Северо-западный диалект башкирского языка. – Уфа, 1991.
15. *Нәзерғолов М.Х.* Ғәрәп язмаһындағы иҫке төрки текстарын транслитерациялау мәсьәләләренә карата // Вопросы башкирской филологии: сборник научных статей / отв.ред., составитель Г.Н. Ягафарова. Уфа: ИИЯЛ УФИЦ РАН, 2024. С. 59-64.
16. Ревизские сказки: Фонд И-138, опись 2, дело 775, год переписи 1859, Троицкий уезд, волость Тюбелякский, 4 башк.кантон д. Урманчино // Национальный архив Республики Башкортостан.
17. Ревизские сказки: Фонд И-138, опись 2, дело 485, год переписи 1834, Троицкий уезд, 4 загорный башк. к-н волость, Урманшина д. // Национальный архив Республики Башкортостан.
18. Ревизские сказки: Фонд И-138, опись 2, дело 345, год переписи 1816, Троицкий уезд, волость Тюбелякский, 4 башк.кантон д. Урманчино // Национальный архив Республики Башкортостан.
19. Ревизские сказки: Фонд И-138, опись 2, дело 111, год переписи 1811, Троицкий уезд, волость Тюбелякский, 4 башк.кантон д. Урманчино // Национальный архив Республики Башкортостан.

1
 تۇغۇلغان ۱۹۰۱-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۲ ۱۹۰۲-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۳ ۱۹۰۳-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۴ ۱۹۰۴-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۵ ۱۹۰۵-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۶ ۱۹۰۶-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۷ ۱۹۰۷-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۸ ۱۹۰۸-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۹ ۱۹۰۹-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۰ ۱۹۱۰-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۱ ۱۹۱۱-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۲ ۱۹۱۲-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۳ ۱۹۱۳-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۴ ۱۹۱۴-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۵ ۱۹۱۵-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۶ ۱۹۱۶-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۷ ۱۹۱۷-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۸ ۱۹۱۸-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۱۹ ۱۹۱۹-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان
 ۲۰ ۱۹۲۰-يىلى ۱۰-ئاي ۱۰-كۈنى تۇغۇلغان

بالا لایه یی قویشی تاورد میب لو قش
 برایین و استوا کینه که تو یلادم به هر کسلی
 سولیه شتاسا هتا بهر یول شنه کورم
 ۱۹۴۸ قش یله شوندا ۸۸۸ قش یلغا خه تکی
 رشتله ب تاورد شنه و سقام شوندا
 لور یا بیز ب پینشیبه تالام خه ذرگی کورده
 شتاسا سولیه ده به شایم
 یازدم ۸ قش فیوئر ال اکامسی یلار
 موورن اکامالفا شایم

توتکا زاماندا به شلک مووورنی
 توتکا تالام خه ذر شنه میب ۵۵ به شنه
 زاماندا توتکی خه له در فیزنگ ده وورده
 قش

۱۹۱۱ قش یله بیزنگ یله قوورولفا بولدی
 تاشلک بیک قسقا بولدی سالخی ده و سباب
 کورما ده و جیبک تالام قش تاشلک بولدی
 بیزنگ ده و توتک هانو هام با شقا تاغاسی
 نه بیز هانفاندا به تالایم تکی کونفا بر یول توتک
 هانما هانقی ده توتک توب تابیلها ک قاداقا توتک
 خه ذرگی کورده کیلا بولا شقا سیمیه کورده
 توتکا بیزنگ با شقورده عداد اتنه به ر تکی
 بوته و با قضا شایم به سیمیه به ر تکی
 و سیمیه

بەدەننى بولسا غەنى ئورمانى ئاۋەتتى ھالاق قانداق
 بەدەننى ئورمانى ئاۋەتتى بەدەننى ئاۋەتتى قورە تىلەپ
 بولسا بى ئىشنى قى قورماندا بى ئىشنى ھازىر ئىشنى
 1912/ نىسى بولسا سىققۇ ھالاق بىر ھازىرغا ئويلاي
 لاقلنى ئاۋەتتى سونكى لاقلنى ئاۋەتتى ھالاق قانداق
 كوپەك كە شىكىل ئىشنى ئىشنى تەققى ئاۋەتتى
 باي كوپىسى قانداق ھازىر ئىشنى باشقا كوپىسى لاۋەتتى
 كوپى ئىشنى شولاي ئىشنى ھازىرغا مەن ئىشنى
 ئورمانى ئاۋەتتى لاقلنى ئاۋەتتى شوندا بىر ئىشنى
 سەس سەس ئالدا قورمانغا ساقالار ئاۋەتتى مەن
 ئالدا توشىمە مەن ئىشنى كەتتى بولسا قانداق
 ھازىرغا توشىمە مەن ئىشنى كەتتى بولسا قانداق
 مەن ئىشنى ئالدا قانداق ھازىرغا مەن ئىشنى
 مەن ئىشنى بولسا مەن ئىشنى

1913/ نىسى بولسا ئورمانى ئاۋەتتى مەن كەتتى
 ئاۋەتتى مەن ئورمانى كەتتى مەن ئاۋەتتى
 قىشنى ئورمانى مەن ئاۋەتتى مەن ئاۋەتتى
 ئاۋەتتى مەن ئورمانى مەن ئاۋەتتى مەن ئاۋەتتى
 ئاۋەتتى مەن ئورمانى مەن ئاۋەتتى مەن ئاۋەتتى
 ئاۋەتتى مەن ئورمانى مەن ئاۋەتتى مەن ئاۋەتتى
 ئاۋەتتى مەن ئورمانى مەن ئاۋەتتى مەن ئاۋەتتى
 ئاۋەتتى مەن ئورمانى مەن ئاۋەتتى مەن ئاۋەتتى
 ئاۋەتتى مەن ئورمانى مەن ئاۋەتتى مەن ئاۋەتتى

۱۶
 هه زهه سو لئا که دوی نو قهونی تاسلا بکینه کا
 ئیکلی یهشی نو چیتل کیده لاقلی ئاوللدا هه بولیت
 بیر سو ئاوللدا تاسلا بکینه بالالاسه نو قی تالاسه
 ئینرسی هه زهه سو عیشنا تاسلا بکینه قاینا بامشلا
 قایهه خاسه قایهه قالا هه زهه سلا بودا بولدی
 دیله سو عیش تالاسه خات یازب تورا ئینه م تالاسه
 قایهه قایهه لا عیش یوگرب بایرام هاو قایهه
 تاسلا دیمه تالاسه شه شه شه شه شه شه شه
 بیز که خات یازب تورا بیک نو سکا تالاسه
 دیکلی ئیشو سو بکینه م یسکا له قایهه
 تورا عات دیله شه عیش شه شه شه شه شه شه شه
 دیکلی بولام ده هه زهه بیز شه شه شه شه شه شه شه
 نو سکا یسکا له قار استر ب تورا عات دیکلی
 بامشنا سیماب قویالاسه شه شه شه شه شه شه شه
 تالاسه سیماب بامشنا تالاسه خات یازب بامشنا
 تاسلا بکینه

1818 نسی یله ادر کلب بته جهی بولا
 حاله شاولای نور اعداد آتیه گیانر می حایات نوی
 یا شلانا نالک سکه دده ناله بولا نور عیانی
 بر کونله رده لاقلی حایات نویسی بولا بنر نور مانی
 ناولما بوتوت بولماق باره نینه می جینه قالما دم
 حورنیک کیده دیله رصیت کورکات یوقه ذالان و سنان
 نویزنی کامیتیت کیده نیکات دیله نسی کلب
 شولانه باره دا دوکما بولدی حورنیک کلب
 لاقلی پانه تیر اندازی صلیق توق بولورده نسی
 تزلب حورنیک بولدی کلب سنان لاله نسی بولورده
 نه زور نالدر کلب توقرای و هلی کوپسی لاقلی نورده
 شاکیر یان موللا کاماند قزایا نسی یورده
 ناهری کورده جیوه صفا کور بولماق سنان
 12 بولما ندر شاکیر یان موللا بولان نسی کاماندا
 بولما ص سنان حایات تابا ص سنان
 کورده نورده توقرایا صلیق بنر نور نسی قویب
 ص سنان نالک کرب کیته اوروته حاله دیتکا ناولان
 وایانی کیشلر نایا عللر سنان سنان ده یارای
 دیب شاکیر یان موللا نایاق سالیای جومما
 کورده نسی لاقلی ناولاندا بولما رده موللاندا
 کوب نسی

کوب بینی بشو لا قلی ثاولده انا هون بیسی
ثالان ته همت سفا هه زده ت باره بینی
ثالار تو زده ساناو لی کشی بولانه ایه
بیک زور کشی بولان شوندا ت شینکا ثالام
(و/نی یله ا کالشا ک حاله اتلاری نورمانسی
ثاولده ان توتن باره هه ثور ازا بابرامی
یا قنق و ا قنق ثولار مندا ثا هون بار شیکان
رو حسار ثالار عا کارن دیب لاقلی ثاولی
ثا هون هه زده تی ته همت سفا فاکو مشب رو حسار
ثالار مندا تاتار با شقیرده حاله اتلاری
ثالار دات هور اعاسی ته یقه له نه ثا هون
پاللا و نیکنه نه زور دیله نه ثالار عا ثوسی کونکا
یا ل بیر کاج بابرام شینا دگره
منه شوندا ثالادام ثا هون زور کشی
لنکه نه
ثا هون هه زده تکه قاده شی شاکیر یا
موللا تور ا بیل موللا بوللا لا بالسه و یک
ثالاندا ثورنه بالسه و یک شینا هانای
بو تون بالسه و یکنگ سمر بله نه ثالار ثا هون
بله نه برکه قارشی کورشی تور عاسی بو تون
سمر له نه بری برنه ثورنه شقیر تورمانه ایه

لا اقلی ثا و لنذا ملا و اردیبا نادر گینن انری باره نیش
یه شکفته یکت به لکی ده یه شکفته یکتی یو لیا عا ندر
ها صاف قیبا یورده تور عا بنلا

ھازر ھابان قوی صاید ائنا بار ائنا
 ھالق کو ب جیبھان زالا تاو سھان کیلک
 ائشی روی تلندہ بیگ زور تلجہ ریاھان
 شونہ ا ھامانق تانار تلندہ بیگ تو زاق
 واقتلار ھویلا ب تو تہی زامان تالشو تودہ
 ھالق نیسک یہ شاد کہ ~~تیشی~~ تیشی کیلک سھلہ
 بیگنی بیگنی لاقلی بایلاری ھوللار نادا
 ییدی تالکلا دئلار ھامانق کیلک کہ قادی
 شئی ئاپار عانت یار دئلار تہ بیرک دئلار
 بیگ تو زاق تو سی سہ پہ دئلار بایلار
 ھامانق توبہ بیگ تو یغا بئلار

بايلاڭ ھەندە ئاللاھى نىيەتە بولسا بىر ھالدا
 ھامانقا ئوردىدا شىۋىلاي كۆندە ئۆتە پۈتۈك
 تىيىر ياق بايلاڭ بىر بىر ھەندە ئالشاڭ
 بالشاۋىلە نە كۆپ توڭ ئاللاھى ئوردىدا پۈتۈرگە
 ئوبلاغاندا شىۋىلاي بولدى ئۇل)

ھامانقا شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 دىنى بايلاڭدا ئۆتۈپ بىر بىر ھەندە
 شىۋىلاي شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 نە ئىنوللىي شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 ئىنى نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 بىر ھالدا شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 بايلاڭدا شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 مەندە ھامانقا شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 نە ئىنوللىي ھەندە شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 ھامانقا شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا
 شىۋىلاي نە ئاماندا لاقلى بايى بايلاڭدا

۹
 نگویند رده ای نمی یلد اندینولیک قیصی دیو
 سیکرینا دی بولب شله می شولای بولهای
 نه بنولیک ۸/۸ نسی یلد انا لکد کشی بولهای
 یدشی و ایتی بولهای پای بالاهی بولهای
 ر ایاغای له شولا یوق نادان توک
 ثانا بایقنه اوقب قالان ثانا هی به میسک
 بولهای بوقون ثویا زنی ناسناستوا ناکه رده
 ثا شبا سبب یور گانه در هم پیر نورده است با شله
 ثانا ~~هنا~~ کمر با یور گانه در شول و ایت
 زور لوی هالا بونی باشقره لاده دی ناهای
 هانو سنلار دی تو قتریب لیسفیلده رده
 شونه ای ناهاستان غایه الانه
 بولده سنلار شولا یوقا ای نسی یلد انا سلا
 پنه یور پنه لاقلی سبیل سه وینه رده تور اینر
 کالخورده کالیا کوله تور اینر پنه لاقلی کالخورنا
 قاله رمار ایو قوشا ها قالاقلینا قالما
 رینه اتوگک م سه باب نه رده له سون

بنزدک ثاول و محسنی یله نه ایوت باشلا نغاسی
 لاقلی سوا ویتنه قاله ی نور کالیف عیله م
 ثاول و کیلی بولب شله ی یئنی ناقصا جیبا
 تورلی هالده ایدنا ناقصا کوبه جیبا
 لاقلی سه ویتنه ثاپاد ب نر د اویس شنه کونورده
 بمرکوت کالحوته کولته جیسا بولا لاقلی کالحوته
 سار قامشنت کولته تاشیده نه یئنی نورده لیف
 ثار صنب تور شنت بولا نورده لیف قایتب کیله نه
 کولته توریه ب قایتب مار اید لاقلی کالحوته
 شود و ایتنا نالگی شه ذره تر ثولی سافیت واسیل
 بولا . سافیت واسیل بمر سوز نه یئنه ی نورده لیفقا
 ثار قند ان بالنا صنت یبانه بالنا نورده لیفقا
 یئنه ی ثانتلک بو قتا بار ب ثوترا . نورده لیف
 قایتب بمرکه ثایته شولا ی صینلر ثانتی لاقلی
 یگتله دی سابتلار تورمه سابقانه سونلی
 صینلر ثالکله نی تینی . بمر کوب ثوریلل ب تورده ی
 کامسا مولیه شایه هسی سنا کیمور اتقا نورده لیفقا
 صین بمرکادر ثار منه بمر لاقلی عا تورشه بمر

[illegible]

در ایاتق علیه و نهی تو ذاتی سعادتیست
 نوز عانی مشولای قایت کینه بنی
 نسی یله اقامه نوزی نورمانی لاقلی کالجوز
 بر کالجوز نیتار که کیده در سیدل سه ویت پارتی نورگ
 هم ده یونده ان نه که کانا بر کشی کیده شول
 بله نورمانی یله لاقلی تار اصدانینده یده
 کانغلیک پانه سابرینا جیندی خالق پانه
 سابرینا ناستم سه سینه که نور
 نورمانی ناولی لاقلی کالجوز کاللا نورنیر
 خالق تار ایشاو کینه بنی کالیا کوله اودا بنی
 دیب قسقر الاند ایونده ان کیلکات توپالیا صوی
 خورای نه سه نوسو خالق خورن باشلادی
 خور مشولای در ایاتق علیه و نوز نکر نکر نکر
 بله بنی نکر بر یگادیرنی هم کاسما صول
 به شه پلا صول توپالیا صول ناول سافیت
 تو قیاب قایتالاس کالجوز بر بولها بار بنی
 تو قیاب لاله دیب سوله دینه
 هم مشول واقعت نه ایونده ان کیلکات سول که
 یاز به تالا سافیت واسیلدی

شوق لای بل سابرینا لا بیز قالمادی لاقلی کالچوندا
 شوق توند لاقلینا سافیک واسیلدی
 ثالب کینه له قاید الم تورد له یاق قایقا
 تولا لاقلی عاقایق شینا ساسولیا که تورد ناسنا

صیت یازام 8-9-10-11 نسی بیتت

یازو کینه کینه 18 نسی یله 11 نسی

یلع کلب کرم شونک تورد صیت یوکار ادا

لاقلی تاولده اوللا باید ادر کوسلم بولور توند

تالار توند ابوله لاله کالچوندا عاقه تلی

تازاقه اشلده لاله رسونلی تالار گره ایتلای

صیت منی یازام حاصاق توند نسی تولا 18 نسی

یل تالار 11 نسی یل تورد منی لاقلی

تاه صند کانقلیک توند لاله یی حاقا تادا

دوشمانه قیاسا عاقه ایتلای

صیت پرم صیر لاقلی تاول یی کینه پرم صیر

ثالب کینه 11 تالار یی لاله یی پرم صیر

۱۰ نسی یل ثاقنار بولا ثاقنا تورنا
 بر قاب شکر پی ۲۵ سوم بولا ثانه انیسه تورنی
 ثاقنا کیمیشکی کالیشاک قیلکسل نینه دیر
 سامادسکی ثاقنا لار بولوب توتی ثاقنا کوپ
 نینی لکیم قایه اهی یوق نینی
 قزله اریاق دیب شته بر جه ی بیسیو ثایه ارنا
 کیلب کزله ر ثاولعا مینی ثاقنا پادو اعا ثاب
 کینه لدر مین نه یلینقا هه تلی باره ام ثانه ا قاسام
 تیرمه ثاولنا باره ام ثانه ثانه بانی ثاقنا ثاب
 کینه حیی تیرمه ثاولی بزگ ۲ کیلا مینر مین
 به شیرمه لیف بله قاینا ماسام بوله ا
 کیلغه نه تور مانسی ثاوله ا کیلا مینر ثانه قا
 ثاوله ا بزنی تو کوپ ثالالار نینه دیر هاله اتلا
 بزنی ثاب کینه لدر ثاعاسی ثانه اهننا شونه هورای
 باشلا یه ا قایه ا کیلا سخر قاسام ثاوله ا
 شصیب کینقن شوالی هوراب ثاعص نینه دیر
 کامانه بر عا ثاب لار ثول بزدا ا ثاعص هورای
 هوراب بو تا بزنی بر هاله ا بله ثاولعا قاینا
 ثاوله ا ثاعص کامینه ا بولا شو کا ثاب لار کامینه ا
 ثاعص هورای هورای ا قایه ا تورال

بویکه کم بار میت یینه ییم بار قاده دیم شیم بار
شونه ات میت یونه صدی تو یکه ثا بار الار عود اید ار
یینه ده بیل میت تو لکها یینه سم میتی قوسب نالا
یلا ی باشلای میتی میتی کیتکار و اخست دور لای
کاکوت بولیات میت سب کیتکار ناکا میتی قاسمید انفا
نایار ایینه ییم قالهای یینه رب بار اشونه ات میتی
قایتر الار میت بوتنه سب یوره دیله میتی یوقا
لی میتی ناکفادر سیدوم ثالب کیتدی میت قاسب
قایتم ده یینه یی هاغیا

شولای هو عشی ثاوله ابونی یار اق کیتدی بزرده
یاحشی چه یه ثوته کور یینه مورسه لیمه ناشتق
تاشی حالق بیلک ثاوله ابر یزنی ~~ناشتق~~ ناشتق

تویدر که قود الار و الونگا کونده موندده تویه ییتر
یزنگ بلکنار قفراب هتدر لب بوتنه ناکس ییتر
بولنا قاده کورده که قوشالار میتی حارده ۱۶ یا شده
برکوت قار کورده گانه ییتر بول ماستری تاوی
جیلینزنی دور کا نی خوشتی یز بولا سز یادر یز
و ییتر او یغا ثاندا هتدی ثالار الار ثاوله ات یز
کشر و یز و ایا ییم یول شنه کز به

۱. **صیت** چه ز در تهر یول نشسته نشله بزم جالایست بولب
 ۲. سه عه ت غایبده سوم سیم یگه پایوک بیره له
 ۳. چه ز در مینک نشی یا عیشر دی . او نی یله یازن
 ۴. بینه ی توب کینه **صیت** ~~صیت~~ بینه یگه بالاه ی قالا بزه صی
 ۵. به شقه نتم شی به شقه نو بلاردی قادر کشی بوقا
 ۶. بزم صیتر بار نیشله دگ چه ز در شقه ن سعاد ی توری
 ۷. کیده شقه ن سمام قایت تا ولد اتورام قورق بولب
 ۸. کینه تا شلق بولیا تا شلق بولب کینه ی بزم نگه صیتر
 ۹. بار لیقا ولد ب صیتر ها و اینر توب بزم یا عیشر بزم
 ۱۰. یا عیشران ها و ام شولا بده اتول مینه لو نشی
 ۱۱. ها و صیت بزمده صا و بده نشو ماله نه گه
 ۱۲. شدم . خانت تالیر عا قور قام صیتا کیم کیده ع بالادا
 ۱۳. بایر شولای عومر توت خالق شقا خانت تالیر یگه
 ۱۴. صیتا کیم کیده کیله له بالاد دی قادر اما سی
 ۱۵. ۲۲ نی یله یاز کونی به ده لگی توتیر تام شوندا
 ۱۶. مینک توی تر کلا عیشره بزم اولغا بایر شوندا
 ۱۷. بزم خانت توتب کینه صیت قادر اب قلام تاوش
 ۱۸. بزم تاوش بزمده ی بیک شقه ب تا شعب کینه ی

۶
 صفت نامه زهر بونینده می خانت ~~بخت~~ کبد شهاب
 نالاب کینه می منشی بله صفت کیده یوق بزنگ ناو لنقی
 توگ ناالاب یوروی کوکله می بو شفته له یا جان بولها سا
 بله بره و گه کمر کلاندر بیک کوب ثویلا رعه باتب بو خاشقی
 کله کمر کلانف تا بار غا بولدم کیسی کود شنگا کیم
 و دیغا ینغا بو کون بر خاشق کوب قالدم ثقب کینه می
 و شنگا کینک ناالاب نو ناالاب یوروی بیک خوشانی
 شنگا ناالاب یولیا می و دیغا ینغا ثو شنگا و
 و صفت و شنگا و دیغا ینغا ثو ناو ناو ناو
 ثو صفت کوب ثولی بولها می صفت کیم کیده ج بالا باب
 مشولاردی قاردا ها صفت ثو لوب قاردا با تور ما می
 نیک بله و گه ثانی ثو تا صفت کیده و مشورت
 مشولایر ابرده کوب با صول شنگا و دیغا و ثویدان
 شنگای کون تا صفت بر واقف کیده و شنگا
 و دیغا ینغا کمر ثانی بزنگ و تا صفت بولدی
 یارای و زهر کمر و صفت یوگر با باب کیم و بو خاشق
 و تره قیبا ب کینه می صفت کمر کلسی زهر و ینغا دیغا نا ینم
 و نه لکی شینگ کوکله ثو شنگا خاشق کیده می
 صفت صفتی شنگا سا فرماییم یارای بیک با صفت
 صفت ثو شایه صفت صفت ناا ثو شایه یوقا
 کور و صفت برده و دیغا شنگا قیبا ب و ثو تره

به هور یله شب قارا ندرسه نهینه هینگ نهینه ندرسه
 بنه خه ندرسه ساوین هانده اری نو شایا اری بنه ده
 قویا بنه بلای تیگاسی هینگ یوره کله نادره تویدی
 مشولایا هینگ ده بالایا هینگ نالایا قارانه
 نه بنه بولم هینگ ده کله کله نه بنه بولم هینگ
 یقی نه هینگ توره مشقا ناسار نانه کوره هینگ
 نه بنه بولم نه لاله نهینه قارانه بنه ده یاب
 بیردی شونگ هور پوتا قاسان نالایا قاسان
 کله ده دیگان هور توتن کتله بنه بلایا
 هینگ بیکره که نادره شایا کتله هینگ نهینه
 کورده هور یله شرکه ده نسی ناول کایا هینگ بنه
 نهینه ده که باب بولم کورده بولم نهینه
 بر و اقسه هینگ کالیا کولیا وولسقا وولسقا
 نوعای ابراهیم توک هینگ کورده ده یاب تویدی
 بنه ده تویدی باره بنه ده شی و ده بنه نی و ابراهیم
 تو شوق نالایا

بر گورده هینگ نهینه شوم نه یقولایا نه یده نوعایا باره بنه
 نهینه هینگ هانده نالایا تویدی نه یده باره بنه
 بنه که نالایا بنه باره نالایا هینگ شوقا کورده بنه تویدی
 بلایا یقه نه نادره بنه نه یده هینگ نه ساقم کالیا کورده
 نوعای نالایا بنه که نه نه بنه یقه هینگ نه نه نالایا هینگ
 نالایا نادره کورده که داوای بر تویدی کورده هور ابده
 کورده که نه لکی میلا تو شایا هانده نهینه باره

ٲاق ها قاله ٲى قارده بر قور ققا ٲٲشو بٲك ٲاسق
 ٲكته باره ٲه ٲكى مٲنك كو كلكا ٲوشاعا
 ها ٲنه ٲادى بٲرى قٲٲانه اب باٲب بٲرى
 بٲر صند ان سٲق ٲٲر كنه ٲاعنه هو د اب
 ٲالٲا جٲهات ٲاٲانى باره ٲاٲا بٲر مٲنى ٲالى
 كور كانه كو كلكا ٲوشاعا ها ٲنه
 مٲنك كٲه دك بار قٲب ها دانه عا ٲٲٲ ٲنه
 هو د ٲوشنه كٲه سٲقاسى كور دم
 ٲالٲا جٲهات ٲاٲا بٲر شو لاي كٲللكا بٲر مٲن ها ٲنه
 ٲاٲر عا ٲوشلا بٲر ٲاٲا كٲه به ٲه ٲنه ٲه دك
 ٲاٲنه ٲٲٲنه به ٲه ٲه قارده اتور لاله ٲالٲه بٲر ق
 ٲور مٲى بٲر ٲوشنه يا لٲشى باره كٲر دك ٲوشنه به م
 ٲللكا ٲٲٲنه به به بٲر ٲالٲا جٲهات ٲاٲا ٲالٲى بٲر ها
 ٲاٲلادم ٲه كور به و هو د ٲنه ٲه مٲن ها ٲنه ٲٲٲنه
 به م ٲانك كٲه مٲى باره ٲاٲا ٲاٲا ٲه بٲر ٲاٲا ٲه
 كٲنه ٲه كور مٲنى كٲٲ بٲر ٲوشنه بٲر عا ٲانى
 مشون فامٲ كٲله ٲه ٲالٲى بٲر ها ٲه ٲوشنه ٲوشنه
 مٲللكا بٲر و هو د ٲوشنه ٲاٲا ٲٲٲنه باره قارده مٲن
 ٲاٲا ٲه ٲٲنه ٲاٲا ٲه بٲر قارده ٲه ٲانى به م
 كٲلشنو ٲاور بٲر ٲالٲا جٲهات ٲاٲا

ياراي ئالاي بولماسى مېنى ھوتە ۋە ھالەت بار بار
 كېلە يېم ئۆڭ بالاغىملا توغرىدا بارايم قانداقلا دىن
 قود قاتوعا ۋاقت ئۆتكەن مېنى كېتىم ئېزىڭى بولما
 تېنى ئالمايىمەن ئايا كېتى سەب
 مېنى كۆتەم ۋاقت ئۆتەي بىردە نېشەلەرگە ئېندى
 يوق بولماش ئاخىرى بېگەرەك ئۆزاقلا دى يوق بولماي
 ئېدەشم ە يوقولا كۆلە نېگە بېگ بۇر سىلاڭ ئەللە باراھىب
 كېتەكە يوق بىلا يەنە تۆللە بېگ ئۆزاق قاتىمەي ئايا
 بېگ كۆپ ۋاقت ئۆتكەن ئايا قايتىپ كېرە بە نېشتە يەكەل
 شەرىف ئۇللا نى ئىشتە يېم ھۆك ئۆتەك بارما
 ئۆتەك كېتەم ئىشكە قود قىل يېم تېنىم
 ئايا ئالاي تۆللە مېنى ەللەي بىلە ھى كېلە ئىنى تىما
 ئە مېنى ەلنى بېگ شەب ئادە مەنە ئالمايىمە
 ە نە مېنى ۱۹ يە شى يېگە بولمام ھانە ئالماي كېلگەم
 ئايا مېنى شەرىف ئۇللا ئۆيى ھۆنەي قەيىپ تۆم سىنەب
 ھۆيدە شىرگە گادەك مېنى ئەللە مېنى ئۇنىمايە رەكەم
 مېنى يوق يوق ئايا بە ئالاي ئېھە ھۆيدە ھۆيدە
 تېنى بول مېنى مېنى كۆتەم تۆللە بېگ ئۆزەك بۇرۇڭ
 مېنى كۆتە كۆتە كۆتەك بولما بۆتەم ياراي ھۆيدە
 ئانە مېنى ئەللە نېلە ھۆيدە ئۆتەك كېتەم
 كۆپىنچە بە نەشە بار بار كېلەم ە تەرمە قالغانە

ئۇلار ئورمانى ئالدى شىكەر ھەكىم
 شەرىف ئۇلار بىلەن بىرگە ھەكتە پەرە ئوقوعاندا
 ئۇلار بىلەن بىك ياخشى مالاي ئامامى قود قەل
 ھىسەت قەدر شىولاي نەزىرا بوللا قاساس كىلە دىگ
 ھاقىدا قويايلا
 ئاپا قايتا شى بولدى ئىنەم شىولاي كۈنە بىلگەنەم
 ياداي ئالاي بولسا ئىب ھىندە رىزا بولەم شىولايە
 مەيت ئوقوعان كىلەم ئىسك بولمىش ئىكەن ئىب كالىا كولى
 قايتىپ كىتە بىر مەيلى بىلەن ھوجەت ھەكىم دە ئوقى
 مەيت ھەكىمگە ئىتەم مەيلى ھىندە بىر پوموش باد
 نەزە ئىتەم مەيت ھىسەت قەدرى يەو ھەدى
 ئالەم بولەم شىولە ھەتە يازام بىرە ئالەم ھىكەت
 بوللا ئىب بولسا ھىكەت
 ھەتە يازام بىك كۆب ئىب شىونە ئىش بىرلەردە
 يازام ئىشلەيدە ئوقوعان ھالايە رىنگەنلە
 شىول بىرلەرنى يازدەم
 سەلەم يازەم سىكە ھانىم ئالاكە
 سەلەم يازەم سىكە ھانىم ئالاكە
 سەلەم يازەم سىكە ھانىم ئالاكە
 ھانا بولسا قەلەم بىلەن سىياھى
 فاقىر يازەم شىكەر كۆپەرگەنە

چه زنده بختی نیک طالب قایم دار ما که در ک
مینک نات یوق چه به و بار در ما قشش کونی
پیر ناما ید اچ نات هور انم هیکانه در سه نات
مینه ناما ید اچ نات یوق ناما یوق یوق یوق یوق
نه بیه نه بیه یار ای مینک فی کوک بیه بیه شاپ
بار ب کیتر بولدی چه زنده تونده سعت
کیتهم باردم بار ب گزم نوامی ناولنا تاعیت
هاچی بزنه له رگه نالما چیا ناپاشنگ شیری یوقا
بزنه هور عشقات قایمها عات
یار ای نه له هاچی بزنه له رگه کرم نول یا عشی
تازا کشی بار بپ چه به ر شینه کیله می کیه و دیبا
پولاندا شول کیسه بر سیمیه بولب تاشق کیتهم
شوند اچ طالب قایم نام مینک چه فی بیلگلی نه بیه
نیک بالی بر هیکر مشولایدا بیک ناپاشاپ کیتهم فی
سمونکی نول مینره دورده به شنگ نولی یوقا ناپاشاپ
بار ما شاپر لب کیتهم فی مشولای کور ابا شلاق
نیکه و لب کیسه شش شینه بزن بزنه که چه زنده بار داکه در ک
نه فی مشولای یام ما بولها بوتقا بشره نیک
های یوق مشولای شیتب کیسه شای شیتب هیک
بار ما شلاق نه که بولدم نوری ناولنا ناند ابار ب

دک
نم

۱۰

[illegible]

شونده ای صیبت بمر اتاکول یاز ابا شلایم شولای
 1930/ نی یل کیلب بیه خنده ر تویشی کالخور
 پوتون تاول کالخور غاکره 120/ هو جالف بولدی
 بیه خنده ر یاز عفا سیمیا ناخوره اچ جیمیا بیز
 م شولای جیمیب پوتوک تاز ر لک یا هشی بار
 شولای عه بیه سکا هه ر و اقسیت جیمیل قارش
 بولب تورا

تاز توشیمیا گالا واکوره جیمیا بولب کینه
 بیه کونه ده خالف قوله ایه ناخاز بیه تو قیب بوگرپ
 بود بیه ر سز تون گز کالخور زما توشیمیا سز
 کالزین یاز عاف پویشا کمر سکه یار ای کمره سکه یار ای
 دلا وای بیزنگ سیمیا خوره اچنی کیری بیه گز
 یار ای شولای بولدی تاز اقا کمر کلانه ایه تاز اده
 بیز کور جوالق قالدی کونه سیمیا بیه
 سفقان خالف بیزنی تاز اکر عا تیر شالار بیز تیر بیه
 بار بیه کالخور بولور بیز تاز اکر بیز بیز که هو کیه تیر
 سیمیا نه هر سیمیا نا بیه صا شیمیا بیز تاز سکه
 صا شیمیا لاری هو عو صا شیمیا لاری پوتنه
 تاوله اده با شیمیا شای تاوله ا کالخور
 یار ای 2- جی قالدی بیه اولینیه کالخور

کتاب
تاریخ
و
تأ
ثا
31
ک
ه
ر
م

خه زه بنه کو بره ک بوتنه ناول ناله الیه بوتدی
بهره ناله ساه بره ساه لاله بنه ناله قاله ی کو ب و ششوک
ناله ی بره یاهشی نوره لادی بنه ده 30 یله ایا نه ی
سه کو بیک نوره کشلی نوره ی نوره اهای ناله نوره مرده
بولما عاچ نوره اهای بولدی ^{بهره کشلی} 250 بوتدی بودای
بهره ی خالق شله ی یوقلامای خالق یته ی
صیت بهر یگادیه سید سوو یته ناول وایلی مه م
کالدره کلاد اوچیک خه زه نوبه کایته ناشیق
نوره لاله هو عا لاله اگانه ناله یاهشی باره
هیک ششی کو ب کالدره کالما کوله انا نه ائسوره کایته
سید سوو یته لاقلی ناله انا نه ائسوره تکه بهر مه
ئیشو نایم هر خالق لاله دان کو به نه اگانه ناله
مه م ناهسا جیام ناله عا شوره ناله بهر مه
سکا ششک هوقا بهر که باره عا کاره ک بوتدی
ششقه کو به کشی شله ی کو به شله کات
شولادی باره ک ششقه بیایانام ناشیق بهر نیه یته
ئیشام مه م ناله عا بهر ناشانه بهر که کاره ک
شول عا قندا سیک بهر ساه عا بهر بو قلاما نوره عا کایته ی
نوبه ک بوتو که صیت دیوانا بولب کینام کینا بلد شول شام
نورم یوقلاب نوره ام نه بهر قایده ا هالام شونه اتوب قاله

کوب و اوقت کلاد او بیره ناسق تاشلاب کینه م
 شونه ان صیقا قه تاشلاب یال یئنه که خوشالام
 کلاد او شنه بر و کلا دیر شنه نالاد مین تولا ناول
 و کیلی بولب قالام هه نه بر یو قلاب یال یئنه کی
 ناعش کشتی بولب کینه م هه نه شنه کلا بیره م
 ناقصا جییا م شونه ای حه له در بولا
 ۱۹۳۱/۱ نسی یله نای توپشی کالونه بولا بنه قایه یی نادمه در
 کالونه عا کر که عماره بنه ایانه الاره شولای (دیر شولامی عا)
 مین کالونه عا شونک تو سو کرم کرم کالونه بو دای
 نه به یی ناسق شول کرم کالونه قایسی بزه در
 کالونه یئنگ تو ستره شو کرم ، یا شله در
 کالونه ده کوکلی شنه له کار صوت کیست یا شله در
 تو ناینه یی عماره بنه ایانه الاره
 بنه سابر ایانی مه صیقا جییا تور اعان یئنگ
 ۳۰ نسی یله امه مین تور تاناک بولم لی بیلا
 بیلا یئنگ کالونه دای سقا کشتله در نی
 یئنگسی یا ققا قویا بنه ده یئنگنی باببا قویا بنه
 تولا بیلا یئنگ ناسق قاناب تور الاره
 به شتار کولب شولای سرنگ موهری تورده یئنگنه

قاراب کالجوزیما کرمه ساگر دیب کوله در
 حومه مه تیاریف سوئی ئود تایلگت سوئی ئادمه یه
 بولار ئوئی کشتی ئوله کالجوزیما ساگر اینا باشلانا
 هور باشلائی حیی سو زباشنده استونی ئه یه
 کالجوزیما یوقه سیک توگ ئورمانی بائر کلائی
 نی باد استانی نیبانه ایوتسا شیکه بره یه یه
 قالعانه ایه کالجوزیبولور صنفه ده زه صنفه نه نه
 ئاشا قاراب توراپس کالجوزیما شله یی ئورمان
 یگنله ده بایر ئالایه پاتکولا شینگ دیب هانایه
 ئالار ئانه ات ئیه ده یی ئا بقال یله نیبایور یله
 دیب سو له یی عیمه الله یفن سه عده یی بایر
 ئاوله الا هابانه تو یلار نه ایه یی ئالب یورگان ششی
 گوددی. ئول قسقمرا پاتکولا شینگله ده که صام نیدام
 ئالار ئا بئر اییم سه عده یی کوسی بزنک
 قالعانه ایه یه شای صیفه بزنه ده سه کورمه که
 شولای زامانه کورمه کورمه بولا بزنک یه شله دی
 توقار عا یور کاله ده کوب بولای کالجوزیما شینگانه
 بچر سوئی برده ملک ئفا بولسه ئانی بزرگم جیسا ئالهای
 صام تورای بائر لقا کاره ک

سەلەھەت مەنەن بىزى ئوقۇرغا يېزىلەدە

دەريغا چە ئايلىق كۆرە سىقا پىراپاڭاندەسى بولغا

بىزنى داۋامى بارا بىز باشلاندى ئوقۇر بىزنى ئوقۇتق

ئىككىنچى ئاممىغا كامىيىيا باشلاندى دىر اسكولاشنىيا

بىزنى شۇڭە قانداشكە تۈردى كىلەسى ئاۋلاد كۈنى

تۈنى كۈلۈكلەرنى چىيا بىز شۇلاى جىيى سەلىيا

تەيەب يېزىلەنە تاعىت بىزنى ئوقۇدى

شۇلاى ئوقۇتق ^{ئوقۇتق} دىيىت بولب سىقق بىز پىراپاڭاندەسى

شۇلاى مەيىل يىل ھايت پىراپاڭاندەسى كۆرە سەھەرىل

بىزنى ئوقۇرغا يۈردۈم ۶۱ نى يىلغا چە تىلى يۈردۈم

۱۹۳۱ نى يىلدا كالىخونە ئۆرەمەشەلەسە ئانە يىلغا

سەمەستىيە ئىلىق بولب تۈردە لىيىق سىيراشى ھايتىيى

تالىب كالىخونە ھايتىلەنە سىيرام پىرەنسىيە تىل

تالىب كىلادە اوچىك بولا بولادە كۈب شۇلەسە سىقارلار

جىيى تاعىت پىرەت سىيە تىل ئىيىق قولىلە چوچىسى

يىل ۳۶۱ نى يىلغا چە تىلى شۇلە بىم

۳۶ نى يىل ۱۱ نى ئاۋغىستا جىيى سىقارلار

ئۇل ۋاقىتدا پالىتەئە بىل بولا ئۇل جىيىقا قوشا ئادەش

تۈردە پىراپاڭاندەسى دىيىپ جىيى تەك بىلەك جىيى

يىك مەسكەۋدە ئانە تەك پىراپاڭاندەسى ئاشاپ يازاھىك

مشولای کوبا هوزگه بته بز صیت شگلای
 نور درام مشولای مینی یاراتهای در ایگوم
 بویر اهتضا حویب صینی شسته بو شته ترعا
 سو تقا پیرگه دیب قارار سه ما انسی عا و عستا
 مشولای بولعاسی صیت کوتهم بوتنه عه بهر یوقا
 مشولای شیب تویر کا بوتنه بر نسی تو کته برده
 زاکا توفکا بوتنه بز صیت همامان شسته ایم
 زاکا توفکا بوتوب تیلفوت ناسا عه بهر شسته م
 پیر شسته و تل در ایسپالوم زیبا نگر و فقا
 یارای مالادیسی مینی
 صیت تاعن قاسان سفار اسر شسته مینی
 کو بته م سفار عه هنزگ قارار بار
 نه صیت چیمنا شسته م زاکا توفکا تویر کا بوتنه م
 یارای نالای بولها بکرنه م باره بایته م مینی حو نسی کونه
 کولدی به سور زاکا مالف شسته بکمه تاعن
 دیب هوزای یوقا شسته مه ایم صینه صیتا پیشته
 صیت بوتون کوسم بله م شسته دم همنه مینی
 مشولای قارار سفار عه هنز مینی یوقا صیتا

داساتنا ديب تاشلاب سعام کيتام
 نول ميني کي ميري گمته تو قيتا مورن اگاهان
 حيت سسها که ا نوز نوز ننگا کشي پيل گنله حيت
 کوب نسله کاه يگت ياد تاندا ها که ا کالحو نوني
 کالحو نوني تاشلار عا ياد اهاي حيت ياداي بولها
 هه زنه قاندي فنه بزو وليا تو قودان شوني قويدار عا
~~بولها ياد اهاي~~ ساقرب تالابر شونه وق نه ينه م
 پشته تني شونه کاي بير ديب سعامه ا کيتام
 زيبا نگر وفا بيگ تاشولانه ي
 بئر ته که ناه سود بيا بيره م ديب قاينا زيبا نگر و فني
 ناولا بيرگا دير بره و نيشو نول ناول سه ويتا و کيلي
 موچه تيار ف نه بئر هم هه زنه بئر نوني بئر ته که سوديت
 نيشه لاس ديب کونه بئر شولاي سود بيا کيله بئر که
 ميگا کيلي بيرگا دير عا شيل بير دندره شولاي
 بئر بو شانقا سونکي بئر باشي کالاف سوتقا بير بئر
 بئر هه زنه سوتقا ياد ا بئر فاعا واکونه ا پاليتا تيل
 ه ليمو سسته بورک هم نانک ياد داسنه ي دو بير مار
 واکونه ا نودي کيلدي بير بولمه ده نوتر ا بئر تاشا هي
 کيلک کيلدي تالار نيفاو هي بير تالانني بولبا تاشاب
 قويدر تالار نه بئر ياد تني ها و تني تالبا نه که بولبا
 نفسه بئر

مشو له ا ح م پنه بمرور ملک موقوف طالب بارسی ثابری
 ثابری صیدقتی حیدر پ قویانزدا عهوز با شلا پنه
 باشقرا کتا بولدی دیبا قویه ق

منو لای صیت صود با شلاسم شیده شی بالیتثاته یل
صیت پزنی صودین یثیر دل نوزل کور مستیوت
ثشت نقلاب باجه گانگل صیت نه نقاشما
پز ثوبر کان نوز تو قمر افاق بزنگ شش
ثادته قالان بولور یثی صیت یاز می ششده
ثادش صیت مسکانه بیک ثاد تقا صود انگ
نوز صیت قاراب توره مانف صو جفت
دیب قدیدی بالیت ثاتده یل

بو یا لیت ثانیه یل کورنی قوراک نادر و دا بولغان
 کولاردا نوقا سوتقا بارغان بولغانلار نول بیگ دوس
 کشی بولغانلار نیتالیق پاتپسی بار
 گراسنای پراغیسی بولب کیلکان بولغانلار
 ثانیان قورق قورماغانلار نالالار بولغان
 کورید یارم قورماغانلار نیتالیق پاتپسی بار
 دویرماغانلار نیتالیق پاتپسی بار
 شولای نول نالالار نول دویرماغانلار

کالچون نام سندا زور به تشنه لکه تو محسوس کینه
 بر مهر شول واقعا لاقلی کالچون تو دمانی
 کالچون نا قار کالنا کوپ کوسلی بنده 94 نی یله
 لاقلی نادره قالدی تولد مینه 15 کون سول نادره
 نور ابا شلادی صیت بودای تو ابا شلادم شولای
 (قارتلار نه تیکانسه سیب قالساکی تسقا شایوگر دینار)

شولای 94 نی یله اوقاما باده تو شنگ باشی
 کلا ف سوتقا صفا کل یلنی چیلغا قاله نر لاله
 صو حه مه تیار فنی شینهایت یینه لدر شونه ام قایب کینه
 صیت حه ندره کاسکا واما کالینیت عایبروم تاوثرالوا
 شونه ات کورم حه ندره یاواب
 شولای قیعی نه ایونندات مالایانر عا ر ایونری
 بولدی لدر بزرنگ تاول مالایانر ر ایونری بولب قالدی
 حه ندرگی کونده سالافانر ر ایونری 1933 یله
 حه ندر قیعی نه ایون نادر تسلیمه ویشک سیها شنگایب بودی
 تورمان یئیک شول بر اکادور بولب گیلدی صیت باره
 کورده کاکار ک دیرب تولادم باردم سوله شستم
 سینک شنگ قیعینه ائامه حیدر ائاسنا قالعان بولغان
 مالایانر ر ایونر سوه دیننی شغنی قاراب کما صیت
 تالانرا صنگ شنی گیلک سققی یئنی سیها شنگ

صینی چه زنده قولها نالسنه ما دیب سور ادم
 توری کیلر دیب یا و اب بیردی
 نه که در نالسا صیقا با سیرت نالمر ما و هسه ت
 ننگر دیرم ننگا ناوله ا دیب نه بنه صیت نه یقام
 نه زنه صیقا نوبانه ناوله ا ننگ و صینی بار نیان
 سماره نلاله صیت قایده بولها بر دیز و آسنور و الا ننگه
 نانه بیانک صیت کینه که بولام صند ا ناله ا قیقی رایو
 نه ا ننگینک تو عجب تو لیل که ننگه ش ننگه ننگه کنشی
 صینه کوب رولی نول صیقا قمر قانار قمری قوریا صیت
 یور ما دیب صیت بر قایت کینه در صیقا قایت کینه گاسی
 صیقا شیلر بیر بر له ردیدی سبیل پلایانده هنگ مو بیت بر نای
 شولای تو ننگ بله گاسی بله کنشله که کینکاش
 ننگه که توری کینه تو عجب تو لیلده سبیل شنگالا کون کونگان
 تانسی کنشله در صیت ناله در ا نالشر ب سیر صینی
 سول مه نیم نلاله دا تو عمری یا و اب بیر له در شینی
 شولای سور بولماندا ههوک 8 نسی نای ننگانه
 مای نایند صینی نالمر عا کینه لمر یار ای نالای بولها صیت
 مو سار کوب نه بیر نالشر عا کاره که بولر دیب نه یقام میلینسیه
 مو سار کوب تو ننگه ا میلینسیه بله که تو ن بوری
 ننگه ننگه سول شوب تو ننگه ننگه ننگه
 صیت کالچور زدا بول ننگه ب بولگان و ا قیت بولا

۵۵
 شولای نیمه ۳ ملا باز عا کینه بن ثاندا و اقلای
 تودمه له بره و دا یوق میب بر تونم قونام
 بکنی کونی دو و انفا کینه بن باره بایته بن ثاندا
 مینی سا با تا شله رگه عو شالار میب ثانای بولد رام
 میب هور اب توتله ر باره ما قلا رنی با ستر لار
 میب هور ایم قاسان کاماندا تو خا عا یبارده ک
 لولا میبک نیبک کله ر مک میب مندا تودر ما ییم یبارده هور
 میب قاسان کینه م یارای یبارده ر بوردی
 شولای ۵ کون دو و اندا ا توتیب کینه ی برنی هور
 تو قاعا تونر انالار ۱۵ کنشی نه مندا میب تو قلا
 بولان یکنله رده باره بیلا مور دان قایشقان یکنله رده
 یبارده ر نه بوله اییک شستر کاجه یه و کینه بن
 ۱۵۵ کیلا میب عا یاقصت سولیه که نه کونه کیلیا یقنک
 میب قیقنک ده به ر بیر دم کلا تونر منک ناو لقا
 مو مکیت بولها سولیه که سقسندار میب تو قاعا تونم
 دیب یارای شنگاشی ناسیم و فایباری میبک بالالار
 جاتونر ی سولیه که ثالبا کیله توسی بالابیک و اف
 تومسی ۴ یاشتمه ۳ یاشتمه بریه شنه شونده رنی کونر
 تاپانه عاندر ناو لدا ان سقپ تودر نه کانه کشتک
 میبک قتر عانسی بولدی بالالار ۱۵ کون و اقل تونر
 ثالدر عاندر میبک ثالبر لیا یبار شولای بولها لاسور
 تاشلا با کینه رگه تودی کیله ی

شولای بیلگلی و آگنغا کرتب تو تر تئلار
 بر کو منستا لکشی هه نه بر کوره م کتهدر بو لهازور
 ئیتب یازب قویغان ندر سه بزی گو بیت تیب
 بزی بو تیلکاج کاراته شی بساق لکشی هانوج
 شولاری در یساوایت ئیتب قویغانلار
 شولای شو قاقا بارب کیم بزی کارا تئیتب بولمست
 کرتله در کوره دن تالاهه بیلگلی تیکش
 شوندا کیم کاسی ناند اکر کاسی یاسا نلار
 تیکش تالاهه نلر توبی مستاد ستا لکشی یاز
 تالاهه ا تیکش بزی نلک بولغان ئیتبه تئلار
 بول هاقدا ستر نه بیر گزنی قار ایاغز نه تو قوسی
 تالب بوتله در بزی تیکش گانه در تیب یاوا
 بیر رست دیکان ئیدی بزی شولای ئیتک ئیدی
 هه نه بولغان ئیتبه تئلار کلیل کیم نادر تولی
 هالق بو کلیل کیم نادر ئوسسته صنب قوسی
 صبر به تو شتره صبرک ئورندری نه اینه ایفا
 ئیتکاشنی دیبا دلوغانی کلیل گزنی کاساندا
 بیر بزی هه نه نادر عام صنب یا نابیر شوندا
 شو خانک بر یاشی ششی کلیل کیم
 ندر سه که کیم گانه نه بولار ئیتکاج کلیلکشی

کامینه انسا وولی تولا ثالای بولها نین
 شولای میب قایتارما > اقامینه یازا بولها نامسا
 بیو میب شولای تونی قایت کینه م توندا ثالکینا
 شتانی یا هنده قایت کینه م
 قایت ثالو کرم تونه خه در میب همه میب
 توندره خالف میب کورده شتا بولکها شدریب
 دیلدر شله هه گ قاید الا یار تالدر دپ ته تلام
 شولای بر تانه ثالو تورد خه در بر ابونایه وینا
 بولام شولای ایا سیرر تالب قایتام کوب تودای
 شتا سبب کینه م بر تانه شتا خوزد اشلدرم
 شولای لیسنیکه بول کرم تالدر الا شتا
 کینه م سوغش با کانه شتا یله الا شتا یلوا
 شولای شولاییم با شلا ثالای شتا یله به شلا
 با شلا شتا کینه م نه میب که خه یزولین خه لدر
 کینه م خورن اقامان خه در تونی کینی تون کینه م
 شولای قالدرد کارد که دیب کینه م شتا شتا
 تاعش کالوزد بر یقیدندل بیق قالدرد الا
 شولای به شله در کینه م بولدی بزرگ وقتا یندی

40
 کونده ده بهر کویت بزگه ده واقعت کلب شدي
 عینوار ننگ که سینه شولای تاو له اول
 99 کشف شولای بتر ته که کینه بنز
 نه بنو للافه بنو للافه مو فقهه به عا خدر ساد یلف
 شه به ساد یلف سایدده بولها کج کار وک
 سیمینه له به یلای کیسی چیلای کوثر در عا
 بوله قایده انده تاد اقلای تا بقایه خدر در چال
 بالالار هاتنه به یلا شنه بهر لایه ایبه به بنز
 قایه بنز شولای بهر لای
 بهر قایته بنز توله هاک بهر کویت بنز توله هاک
 دینز قایه توب سیتیلده بهر قایه ایبه که کر مه هاک
 تال یئنگ بنز گول یئنگ بنز سه سله ک سیت یئله بهر که
 تالده ایبه هاک تالده یئنگ قایه هاک قایه هاک یئله بهر که
 شولای تودلی بهر لای بهر لای قایه هاک ایلا
 بتر ته که کینه بنز خالف چیلای تاو له اول تالای
 تالده یلا شنه یلا شنه کویت بهر بهر کینه بنز
 هو شلا شیب تاو له خالف هاک م تو عا تاو له
 یلای قایه بنز لای قایه بنز قایه بنز یلای

۹۱
 شول میقا حه تیره نوونللهای، اولو نوونلیم
 یئیشولدی ۱۲ به شمه مینک سانا تار شتا
 به بئیش بالغان مینک تو شیب قال تار تاپار
 دینک تو شیب قالدهم تار تار تار تار تار تار تار
 مینک تو شیب گاسی اول یلاپ تو شیب قالدی
 شولاسی تاولدی تاشلاب کینه که تو شیب
 شولاسی درایون وایانکام تاپار بینه بنز
 قارالا باشلابن کیم تار کیم تاور بوته
 یوق شولاسی بار بنز کینه که تو شیب کار پاشاو
 کینه که بنز که وراگون یوق کینه که قاینار الاله دین
 تار تار شولایه تار تار قاینک بو تار بو
 ۸ نسی و نسی عینوار کوندی ۱۹ نسی یلا
 ۵ نسی کونی قاینار بنز پالوگونغا توبه له بنز
 مور سده لیم تیرمه مدهم یاغیت تالاله
 مور سده لیم کیلک تو شیب بو تار تار تار
 کینه بنز کار پاشاو تودی نو مده قاینک
 بولاسی نه نه بولسا دا تاوله اتوب کینه
 بنز که قینه تار توبلا یئدی

شول کتوده 28 کشی قایندی کشی
منه قیه تی نانگ شول بینه کشی

شولای چیله بی یاعنا کتدک چیل بینه کشی
تورده قیه زنده سه بنه که توبه 28 ثلعات نه به بلدر
بار هاتبا سه رگه که رگ بنه نه نه قه الاور
سه باشلا بیز بر لا شیب بنه 28 کشی لاقلی
ناول کتدک کشی کتدی حوتقا نه به ی سانب
سه بنه ثاقسا انا ناب بولهای شولای کشی
شیب بنه شالون قورعالا بر ثولاعات بندک
واستولکا بار ایند دیب بنه سه بولهای
بودر و له قای قانر اقصو سنا یاعنا کار تالفا بار
یشک ثافات تور سکی یاعنا کتدک یاللا
ناول ثاعاسی یوق شونر ا بمر کونده ساقهارعا
بار به بینه بنه ثاندا وایاشی نه چور بولعات
بنده شونده کیلکا بنه ثلعات هانه ر لیلک بندک
بنه بنی ثاندا امندا بوله باشلا دتلار کتدک
وایاشی نه بودر دا بولعات ثالار بنی باشقا ثالده تلار

بترده. تا قهوردنیت میندیای موسالیوف
 موولیت نله کئی تولار ئیکسی کونی سوعشقا
 کینکانه در نه بنر مورداشغ عییز زده صوفه در
 صیت نوسه و بنر پالکادای ششکولعا یاز لایز
 شولای کیست باتار عا ثورک یوقا ئورک با قنا
 نه زردک یال یئنه بنر حه زرد ئور بنر که زردمه نله
 شله ی با شلابنر ساقهار دات ^{تلا} شاعاسی
 تاشی بنر شونما بار عاندا ئایاقا ئورینی ئورمه نیا
 بار ابنر شولای زردمه نله شله نیا بوتدی
 ئور بنر که حه زرد کیست گرانان صلیق
 شاسلارک ئور بنرک شولای ئیلی ماردنه
 ئاتار عالا باردق صیت صلیقناک ئانلیشنا
 روشنای پوله مینکناک یا هشی بولدی
 بولای بولهای بیک شه باینلار
 شولای ک/کوت ساقهار داتو تبیه کینه ی
 بنر ده ک ناله ائالکاسی ئورمه نله در بار شولار
 بله ک بنر ده کینه بنر کلاؤار خیسکی بولامینای
 شی مارد شاقوای روتابولان

بمر شالوت بوله ق ش دروتا. هه نه نه ساقه
 قاله ی بنده 13 کونه شکولا بوترب سفتق
 هه نه بنده عشقا کینه ک ساد افق در استق
 لا کمر اسناد انه شنالیت گرا نه ثاسا شولایه
 بوله اقامه باب بود ات بولب نوسه در کون
 قاد تازانه ق کینه که تودی کینه ی بو شنالیت یومنه
 ساد افق ثار احسنه ابولدی ثاری کینه سی جه ی
 بولب کینه ی هه نه نه در استوفقا یفدک شوندر
 ثاوله اشولانه نی کور که تودی کینه ی ساد یگوف
 سایدی ثابتر اجهانف نه نیسه یی بنه کافکاره یامنه
 ناؤاره سه یگا لینه بنه ثالار در استوفدا قالالار
 بوله ابار عانه اشوندر ای هه له نه بنه صوفه هه
 لیگا و بنه بوتله در ثالقای ثوقب سفتقات
 نو کمر یفا بوله لار کوب و احک شسی ثانی
 بنه خود لای کانسینتر انه کیمرب باره بنه

نالاد سوئی تیه پسته پشیر با نالالاد
 بیه که تورد بیه می لدر
 بیه نه کیه گانی تیه بیه داوای بیه فوکسی کورده نه
 بیه ده سو عشقا بیه بیه بیه صوفه ده بیه بیه
 بیه شینا نالاد سو نالاب کیه تاعش پسته توتیر نا
 بیه ولدی تاعش نالاب توتیر نا توتیر نا
 کوب قادیاب توتیر نا شول کاتولون بیه
 شول با شقا توتیر نا شولای توتیر نا توتیر نا
 بولا ده نه مینی کامبیا نالاد وایف تیه لدر
 توتیر نا کوب کیه شولای کوب توتیر نا
 توتیر نا بولب توتیر نا کامبیا بیه توتیر نا
 کوب سووف با کوب بیه لدر توتیر نا
 وه قیقله بولا
 ده نه ناواده سیه کیه بیه کورده
 بیه قازان کیه سو قردا توتیر نا بیه ناوای
 کورده توتیر نا کورده شینا لادایه
 بیه بالک کوب بیه لدر شولای بالک

بزنی گورده قمرنا و ابانی قازار مالارعا
 ئالب بارالار شوندا بزمی کون تورابز
 شوندا بزنی قمر معا ئالب سعالار بزمی دیساندا
 مار شادایا روتا بزمی اهوره پله سعادایا تودی
 کیله می شودنای مورانی سوئوسینه بزمی
 ئیگی ئیستی بیتمی معا قلاب کیله تونده سعابز
 شولایه اکیب شنگینه سته یا قتردی
 ئیمرته دو شهاندا بزمی بیتمی بزمی گرانان
 ناشلاب قازادی تودی تومشیر ئالهادی
 بزمی لدر حور بزمی بزمی روتا 60/ کشی
 شوندا دایم بولب بالینسان سققات بزمی 60/ کشی
 ئالار زینیتک پله تونرا ئینله بزمی پاد اهوره
 ئاسه ایزدا بزمی بزمی پاسبی ئیستی
 شولایه کیم شنگینه بزمی بزمی بزمی بزمی
 بزمی و انلب بولکلان تولا بزمی قالان
 بزمی بزمی بزمی بزمی بزمی بزمی بزمی

ئالارغا ئېشى بىر بىرگە شۇلارنى توندا ئۇ كىرى
 شىۋە بىر بار بىر يەنە بول ئاشا سىغا بىر خەنەر
 بىر ئاق ئوڭل بىر يەنە نەزە تادوتلارنى بىرگە شىۋىنى
 ئالارغا كىرگە ئېشى ئالارنى كۆتۈر تودىغا ئۇر
 ئۇر ئاشا سىغا بىر ئاشا بىر بىر بىر ئالغا بارىرى
 تودى كىلەدى ئالارغا سىغا بىر تارغا كۆلە
 بارى بارىغا ئۇر بىر بارىغا قاسقاندا
 ئۇر بىر بىرگە تودى كىلەدى شۇل سىغا سىغا
 قالدى خالقا بىرگە خەتلى ئۇلغا ئالارغا بىرگە خىلغا
 بىر شۇلارنى بىرگە ئالارغا ئېشى كۆنى بارى
 شۇلارنى بىرگە ئالارغا ئېشى كۆنى سىغا
 ئېشى ئالارغا ئۇر سىغا بارى بىرگە خەنەر
 گەر ئالارغا ئاشلاپ نەزە تادوتلارنى سىغا ئالارغا بىرگە
 بىر بىرگە خىلغا بىرگە ئالارغا ئالارغا ئالارغا
 كۆنى كىلە بىرگە ئالارغا سىغا
 شۇل واقىغا سىغا ئالارغا بىرگە ئالارغا

ای نسی یله ادرایونه اؤقتوس بولوب شولده
 شوندا ان ناره صیه که نالندم سوله که نالیدی
 مالکشی بینه نالندم نسی شول بولوب قالدی
 نسی خنده یوق

خنده بنه کوکشی قالدی 60 / لشدن شولای
 بنه ناره تقا سیکت ناعش فار صیه ویت نیت
 ساقهار ادا ان مد بار عات کار بینن فکرو دیکان
 کیتینانت توری کلدی نالند خنده پیر کوب قا
 ناباسو عشقا کیندک صیه نهمسار خنده
 پیر کوبه اچ کلب کردند فرمعا بنه شولای
 بو کونه نون کونه نوسته که کله کونه یوق
 مینه کانتو جیت بولوب یاقب سقسیم نالند ابر ناز
 شوندا بوله وی بالینسا یاندم نیت کونلدر
 خنده بنه فی کیم ب قستلدر نالجا و سکی حونه که
 خنده بنده کوبه نوسلر اب جینلا شونک بله
 سوعشنا بنه ک شوندا سققات نالکی ناره صیه بار نیش
 نولار داملتی یوق قشقی کیم تو ییما
 قمرم بیلگنلی یلی ثورن 18 نسی 9 نسی مای نالیدر

خه زه بزرگه بر یا قفا کینه رگه یول قالمادی
یوغاردان باجهیت نینه در کور کوم نانشی

ئانلار سبابا یوردی قاید ابار در بله ای
شوندا ای کینه ی تویشی چه ل شترام
بیز شولای سوعشی دوم نینه خه زه قادی شتیک
بله نه سوعش تودی کیده ی بر واقعتی نیکی
نیمسی یوگرپ سه سه ده که میطای نه زه بار بر اولم
کوتوب تودر عا واقعت یوقا بر و نکی مینر بولر

بر سن نانشیم یغاسقی مینی سه سق
مینی یزگنه نانک شتیکلک قمر کا نساب
تودم سه سه م شولای ئانلار نکی پسیاق
شتیک مینکی قولدی بیک نف کسکات بولا
سوکند اکر دم کوبه واقتلار توتکاسی
شوندا ا تاعش باشلانانشی باجهیت نینه شوندا
مینک باشقا سکوکه تیه کانتجهت بولام
یانب قلام

شونہ ات نیسلا در توتب کینکات بولها
 میت بله ایم کوپه بانقامه در میتا نیسی گره
 لود با قامه ایم بر کشتی یوق میت توب بر یاغنا
 ئانلا ایم کوپه واقعت بار عاسی تونده کیلب
 توتب ئالالار میتلک ملنقنی تاشلا یدر
 قاراید ار بلار نیسی یوسفنی تملکت
 بله ایم قامه انقی توت ئالی میت ئاورو
 حله یوقا ئولار تود تبه یبار تونده ئوسنیا
 کینم بر توره نجا جیه ئلار بنر شول تونی
 بیشو بولوق بر سو قمر عاالب قوبه ئلار
 بئد ئلار میتلک قولدی باشنی بایه فی ئیم تون
 بیفت قالان بولعان کوره صنگ کوزده ناسار
 کوره قولاق ناسار شنه تله ششنگان ئاسابه
 بولهای حال ناسار یا کونده شولای
 بنر نایبه له در فیده و سیه گ بنر بر یوزده
 ئاد تق حالقا یوله ات کیده نیسی تانکتابی

بوله ابر سو قمر گما بزرنگ ناله اهی کشته در
 نائب ناله اید اید مشونک تو سئونه نانکی سبب
 کیش میت ناو و کشتی ناله ترا اقلان بولام شولای
 بزرگه ناله بولادی شونه اید فیده سبیه بارب
 یته بزر ناله اید اید گودر ناله ناله ناله اید
 نوره ناله اید کوب ناله ناله ناله ناله ناله
 بزر دکل توکل ناله بزر ناله شولای ناله ناله ناله
 بزر ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 کونه ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 بایقاق ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله

بزر ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 بولنگ سو قمر ناله ناله ناله ناله ناله
 بزر ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله
 ناله ناله ناله ناله ناله ناله ناله

شنگ لگی صیت سو سوادا بنگان نه سله و کور سه لره
 نانا لاله شونه انا شیب ش سیم نه لگی با قابا لاهی
 ناوردا نولای باشلای نینر گنه بو تندر ا تو کو ب نر عنام
 شولای بیک ناره بوله ی عه نره مو مکین بر ناز نانا لاله عا
 جانقا کور تنقا بار بینه بنر بر مشتقی دفرور ناکر ته لره
 نانه ا با نفاقا بنر بر نانا لاله دقا تو گل با نا ناره عا بنر ج کور نانا لاله عا
 شونه ا قو نانه عا بوله قا با ناره عا نوره یوقا شولای ا کشی نینر
 تعلبا تو ترا بنر نیر ت بر ج یونر گرام دمی نه یی بی دله
 نوله ا بیک ناره بوله ی عه نره شینا ساعا بار بنر کینه لره
 قاپه لره ا شولای عه نره تو بیه لک فا لونا ه کاشی
 کاجه ی و اگوت نیک نوره لگی و اگوت بیک نره شینا ساعا کور
 شونه ا نه عه ته نینه بنر کور شینا یاق و اگوت سو سوادا
 سو پی پی سله لره عه نره دینیم که یقانه نول تیر تو کر این
 عا لقی نیر نکه شالونه الا تو کر این عا لقی کو ب شولاله نیکه
 بولعانه لره بر ف اگوت دان ک - ک تو کر این نوره یوشی قاسقات
 عه نره بنر که ک کور کانه انقی نانا لاله عا شینه که بنر سکا نالاردا
 شونه ای عا دانه ا شولای ک کور باره و د ا بنر نکه و اگوتدا
 ک کاشی نوله ی قالعانه ا دی یوری نالای کور شینا سو دایوقا
 عا و ادا بیک ناسانه شونه انقیب سبب کیلک شینا کور ناله
 شولای جیشیم که کیلک یقانه بنر تو شر که قصیر الاله بر و ده نوری
 تو شنه لره عه لا قالعانه عه نره نر عنام باشلاد ناله تو شنگلی
 بر نادم نایاقه ا با سبب نوره نالای شینه دویا جینر ل
 کور نه کور نه شونه ا بنر که بنر شینا کات ساماهی
 شینر یاک یله ن سو شینه با سکا لاله کور ناله باشلادی

ابره نازدات ناسی پیرله بیزده کانیلور یوق بیلگی پیلوتکا
 بار نوله نه نه ناسقا قاتقان سوئو تیه ی شو کانیلور نالایزدا
 کورتد ب شه که یالاب یالاب قیب ئیش ب کیش قوبایز
 شو نوات بیزی جیمو میرند بیک زور کانه ار مالاد پوهان
 لوسی دور نه یاناهلی شو نه ابار بیز عالق کوب شو نه ای
 شصتر تور نه یوق کونه وز تور اعا شصت تور ایز
 تور ادم لاقوم شو نه اچیل ببت تور ایز شو نه تور ادم
 تور ایز عاند اقول بیلد نوسقا قوم نالاب قاد ادم قاد اسام
 بر نوسی قومدا ای - کایت یوگرم یورسی کانه ار معا کرم سالی
 تاعق ببت بیز نالاب صند اوتخانله ببت تور نه
 سول ب کیشتر با پولهای، ناسقا و دیگان بیلگی
 قولنقا ناسقا ناسقا قومدا تیه ی بوش قالان سوب دیگانی
 سوئو ناسی تور نناد اچ ی تور نناد ابار ای
 پیلوتکا دات سودا تو تیه ی شو نه ای یا هشی بول ب کیشی
 باشقا کیه ده که یار ای تور موشتا نیک قیه تلی
 بولب قاله ی نه کار ده پیلوتکا پولهای سا ناسقا تولر که تور
 کیه ئینی شو نه جیمو میردا بر آن تور عالی تاعق کیش بیز
 گدر نه ساقال بولشت گدری میلان نانه اورد بیز
 نانه اورد نانه میلانسی نادر وی تور کیه صیت شو نه
 بر نادر لایلا تکانه نایله لایله بار عانه ات بر ئیه شیم
 کدرم نایله لیل نه اونی چه میل ئیسه لی ئیدی
 نایله ن نالاب کیش بار لایله قویار عا تولکان دیب
 نون نه لی باشق قالق قیب قاد ار عا هلی بار قولن
 صیت سلقه ب کیه میس یا قنق یبار ده یله

شولای تو لکانی کو تهمید نه نیده سی
 بار سه کرم نام درو بالتکاحنا نوسی قات نام خالف
 شوننه اشقب صیب یا نالاد سونکی صیب ثایا قدا
 یاز ما عان قیسی کونه هار لکانی سوسوی شیکا شکر له
 تسکیتکانغا ناما قنی قومب نالب گینه صیب ثویلا سم منه ان
 نینگ قاسار ما نر کاده نیلکسی لاگه نور تاناک نه اگر ایهینیا
 صیب یا قنن بارب بر نینه شی بله سوله شکر که بولم
 صیب ستر که سقام صفا نر لهی کومه له نه نولکانی
 کونه بله در داوای سفق نینگ سقام عا بتر شولای
 نسله بزدی نالاد نانشنغانه نه اگر ایهینیا ناسنه ان
 قانقن سقام سگ دی صیب شولای نسله درم
 بر واقعت سقتم ثانه انا و نه تو گلده در صند ان
 تاغی گینه بتر

شولای ۱ لاگر نونه نه نوسی کله سی نونشولهای شولانه
 قاید ایلک ناور لقا کلکانه دریا
 بر واقعت ۲ نسی قنن لاگه بولان نانه الوند یونام عا
 یورته له نه بوکوت ته نغمه بولان یونه دردی قهر الاله نونه بتر قمر ایز
 یونون شوننه ای تاد تیب با جان نای ناسوسی بله سوسق سو
 بترنی یو و الاله خالف یغلا حادی بوته شوننه ان کو یلکاک
 نودوب عه نه بر نولاب الاله سوسما و تی شوقا کیسب
 سقام عا کله درک نیکی یا قنن ۳ نهیسی بومالا نوتیب
 نور قایسی باشنی بویای قایسی قولتق ناسقن طر بویای
 ناله نه سه بولان در قایسی نواب یعلب یانا

باره خانه ا قایم خانه ا دورت شست باره شستو نه زده کشته
 بعلشب گیتسه که شوشی شسته نه نوسکه گیلده ده منه
 خالق شولا چه لگ شفات بیل توره گانه بعللا
 بره له . لو بلیت قالاخی بولها کارول ثانه ا بره کیمیس باره
 و بسله مدوی تر گاهنه کمر پیسی بیک زور
 و لانی یله ا شونه ا بولم وایانی پیلیننه ای
 سیکونه کوپ شونه ا بره سوقم خانه ا بره ای تودی کیلیس
 باردم و سوقم تولها ای نیسی یادی بویسی و میتر پور
 کشی سالنغان بر تیره توکل نیکو لکانه تر تولها
 یا هنک باشینا تاققا ا یانه ا قویخانه نه و سلاسه ساله ای
 سوعشتا تولها دیب . شونه ا تو لکات هالقی تاققا ا شینا
 باله تو قمر او هدر تاشی تود عایینلار
 ثانه ا تادی تادی کینه که شولای گیر مانیعا باره بیک
 گورته کامپور گله زور گورته باره تادی ثانلا بیک دیگلر
 قرینه ا زورته کوپ بزنی شونه ا شله ده که ثاپاره عانه ا
 بزنی نه ل شونه ای ناسانه نه اوتقا شینا ثاپاره دتلار
 بزنی بر کشی نه کور که هفت تاشلاها شونلر
 نوسنه باره ب توستا بزنی بولا شیب تالا شیب کینه بزنی
 بزنی ده گشتی کوتله نه بزنی ثایاق سوراب بورتب بولهای
 ثاعاسی کاوشی یالان ثایاق قانب ثالغان
 نه نهنا سورد کا بیلوتقا دیکاره ثایی و نیسی یله نیسی
~~سورق~~ سالفقت گراسی نه نهنا یقه باشی ثایی کشته
 تود بیک سالفقت نویلا . سالفقتا ثاسلفقتا ا

حصص حبیب ششمنب کیندم یوروب بولهای
 باشلادی بر ثانی نامقاسی شوندرای حالقنی حبیب
 کینرس بیله اول در ششمنب یار ما ما نکرده می شوندا
 حیننه شله کلام شولای بر واقعت تون تون تالارلر االب کینه لدر
 ششمنب االب توشکانده در در ششمنب حینی ثاپار عات
 سالوات ششمنب االب کرب بله تود عات بولعالت ثاند ا
 ییکاه کلب سعالده حینی االب کینه لدر حبیب تویلا
 حینی بره تود عات ثاپار تود عاتلار در در حبیب
 حال ناسار بولسدا اوله سی کینه سی (توند بولعالت)
 بر ثانی بار عات یه یول بویلا ۶-۵-۴-۳-۲-۱
 یاشنا باره قی ثاند ا قار اول نه لگی نهسی سالدای توند لدر نه
 سوله شتی حینی بره اگرنی ناسب کمرته لدر قار نهی
 بر نه نه سوله کون نهی حالقا تود سسنا سوله شه حین
 سوره ادم نه لک باشیلیر ده بره لدر باره ما حبیب
 فراگوت توبنده بره و قسقی حینی بار حبیب قایسی در ایون
 سالوات در ایونی دیه قایسی ثاول ثاپار اقا ثاول
 قالی کول سه ویی دیا یا و اب بیردی نالای بولهای
 حبیب تود مانسی دیدم شولای تاشی ثاول تود
 کیندی یا قنق فراگوت شنه یوده نه حو ملکیت توکل شیدی
 حالق تفتنرلاب تود عاتلار

شولای تاعنه کیسری ثالب کینه له ده عینو در ثابین پولا

34 نسی یل

شول تاعنه نو تک لاکر لاده نو قمر آتیا بیبول ثابیندا
 پولشاک نه لوقوق قالا عینا کلب بینه بنر خندا اشه ده ده
 قمر دایم لاکر دایا بنر مینک نیکی ثابینا شمشین
 یوروب پولهای شولای بیبه شله نه شکا یوریه
 مین کا نه ارمانی سیرب یورب شمش کورم
 بنر خندا 11 ثای نور ابنر بنر واقعت کورنسی
 یله ثابین یل ثابین پولها کاره ک فیلای مانه که ثابین
 تانه نابولها دیسانتا تو شکات دیب سوله ده
 نه لوقوق تان بیرقا توکد بنر فی تاعنه ثالب کینه نه که پولعانه ار
 یوریه که ناسار لای بنر فی بیتر کینه ثافتا ماستینا بله
 ثالب کینه له تاعنه کور باشتا نابا شولای
 بنر ثابین عاسی ماستیغا نو قمر تالده کینه ک حه نه در بیتر لایه دیلایه
 تاعنه شونه باره بیتکا بنر سنا ساله بنر نیکی کور واکونه
 نور ابنر تاعنه ثالب کینه له به نیکی کور کینه ک باره بیتکا
خبر افورده مایه
فرا افورده مایه

باره دقا حینی حه نه نه نه که بالنیسکا یورق ب نیکی
 توقعات ماری سو تاله تالده شونه ان حین یالشی
 یوری باشلادم حه نه نه بنر به 5 کیشی به کورلی
 کلامینه ان کیکر نور نه شکا یوروت باشلاد تالده شمش شونه
 کونده بامپیت نه نه نه شونه ا خالق باسلک قالا
 بنر شولار قازب تالای بنر بنر نک یغیرسی ناماق

بر و اکت موند اینی طالب سعب کینه له در فر انقور در
 ماینی گودند اکت کینه که گودند اکت بخت بر ثانی کینه کاسی
 یوله اما شینالار تانکنده ثورالار بر یول قمر داب
 بام اینی خنده ثاماسلف بولبا کینه یی ثور یامهر یاوا
 ثامسحق ثاماسه اکیل نو برده ثشانسی یوق

بر 800 کشتی بار بیندی
 بر 100 کشتی جیهله ق داوای قاسب قلابر شولای بولدی
 خنده ثاماسه یوق بر او ثامنا ماسیناد اکت
 نیمسی نگر سوی کومه سه تاد تب ثالعات قاعنه کولک
 بله شولای نه ندره ک ثاماسه یوق یوله یی خنده ثاماسی
 ثام اسنا کینه بر قاید اکت کینه یی ثالاد بله ناکه اثنای
 ثامو عا منیا یول قادی اینی قاید اکت کینه در که کوند و نه یور و ب
 به لای نیمسله در ثاولاد اکبر بولهای بیندی نیمسی
 برنی کوب قیده نه یقه ثیکات ثول نیمسکه کوه صانک ثوله در
 ثاوله اقلعات ثک ثک لارده باز شولای بر و اکت ثاماسی
 ثام اصنه ایا تا بر بیک کوب سما لور ته به شطرنه ثوته له در
 کوند و نه کوبه و اکت ثوتکاسی تاننگ ثاوشی شنه بر
 ثول بله ییم ثانگلیه ثیلی ثامهر یی تانگلی بولهای
 سما لور ته اکت دیمانث تاشلاعات بولهای اکر بر نه خنده

بولعاسحق قادی اینی قاید اکت کینه قایسی یا قفا نایا
 شول و اکت بر نیمه کیده قلیسایینا بر که نه بینه
 ثامیر کاسی کمر دی ثاوله اکتی بر ثامسعب ثوشب
 کینه بر بار طاق ثاوله اینی نگر کامانه اپیلیننه عا

قایسی ثانیة ا قایسی حه یه و ئاول قولب یوده یله
 یله یه عانه لگی دیسانه تانقلادی ئوسرا ب
 نیمه سله رنج تانه حانه ئیستگانه
 حه نه حه لاف ثانه ییگانه قاله قایسی ئوبلادی
 ئود دیسانه لاله کور قایده الیه سققانه الیه اکیستگانه کیستگانه
 نیمه سی سانه انلادی کور نه باشلادی بزه ئاوله ا
 قریه تانقل قایسانه عا بوله
 ئاول قمر نه ا نیمه سی له نه نه سله له نه سله له تانقلادی
 بزه یله کی تهر یولی بزه ئاوله تانقلادی کاله سقونه الیه کوریه الیه
 واکون کیر قویعانه لاله ئول بولان فرانیسه ثانه ییگانه
 تانقلادی کیر اسنا کیر سقا کیستگانه یاسیستگانه بولان بزه نیمه سی
 بار بانه کیر بانه ئالب ئوره مانعا تیا بزه حه نه نه ئوره مانعا
 بار بانه تانقلادی قایده الیه نیمه سی شیره خنده بزه حه کیشی
 ثانه یی بزه کور قایقلادی نه نه نیمه سی کیر اجه ا کیستگانه
 حلقه ئو قوب کیلب سقانه بزه نیمه سی ئاوله کیر
 ئالب ئوشه له نه نه نه نه ئوبله ئاپار ب کیر نه نه نه تانقلادی
 سله سلی بزه نیمه سی ئوره نه نه کیشی بولان
 بزه نیمه سی بانقلایا بیا قویالادی ئوسقه نیمه سی سانه انلادی
 ئوره بزه واقعت تاوشی بولا حلقه تانقلادی تانقلادی نیمه سی بولدی
 کوریه ئوره عای بزه تاوشی قایلادی قارانی نه نه نه

کورت قارانی چه زبر نینگ سعاد عاصده ان
 نوبه نو شکت بر لینیسا بار شونه ان سعاد عاصده ان
 قاباسن شاستق بر نادام قاله امان یوماده اید
 هه زبر نه کمرنگه قار ایمن بر کشتی یوقا بیک کوب نه پیر قالان
 ثاق شفت کولچه ک مشولانی کینه با شلادقا نو سنا بزنگ
 بیلگی نینه ی شولای کینه کته تا عفت بو ناوله ان تایدقا
 بو نشتی نه سه بو لعانه بر نه قو قلب قالو
 ناول قمر نه ای نیشی سعاد اینا پادقا قول کوب سنبق
 نوبیا قویان قار نیشی کوب قالدی بزنی قودا
 باشلادی نینگ بولسا سور ابا نانگ سنبق شاستقا کوب
 ره شنه ک بولسا ناوله صلیق تاوشی بیک یا صفت نینی
 شونه ان کوبه له وقت نونکاسی نه لگی قار نه نیشی
 یوگر ک کینه ی نامیر کانیسی کمر دی قیب هه زبر سنبق
 شاستقا ان سنا بز یولها شستقا اینا نامیر کانیسلار کیکلاک
 بز هه زبر ناوله اچور ییز بزده سور ایلاز سز کیم
 بز دروس دیبز نانده و سنا بللور پاله کله درده بولدی
 شولای کیسی بولدی بز سور اشقب نوکر اعانه ابر کاما نیدر
 کیلب سقا بللور کیم دیب سور اعانه نه نینه ی بزنی
 تا عفت نو توب نالیتا کینه له در ناپار ب یا بالار بر نورغا
 نانه اتور لی خان نودی جیده کر قمر سیده نیشا لیه ده نه سته
 باد مشولای کوب کینه خان جیده ی بز نافتا ما شتا ایا

نو در باب ثالث گفته که در شولای می گویند بار دق بر تو نه
 تو قمر انبیا ثاشا نلار
 بر نه و نه گود تقا کلیل کردک شونه ابره بول نور تا حضا
 لا اگر تو نه با شلا دلا در چه نه صفتد اینه نفا نینه می خالق
 که در ک شونه می بار خالق بیلا شونه ثاشا و شونه می
 ته در قیب نیمه نه تو در ک کون بویی کو نه کن و احت باره اک
 نا خا دو ثالب گفته که گرام ثاشی تو سلا با ساللا بیستینه
 کو به کوه قولنا شول ثاشی نینه می تقا نه و فاعنه کو لو گفته
 ثون قویوب نور مسود می شونی بر کشی بو تاب نور
 شونه ابره و فاعنه که است سالاب نور مسود مسود
 مسود نینه می شمر می بوقا شولای خالق تا عیش خاله می یانه ایا شلا
 بر ک کون شولای تو نه می شولای خالق ثار اناوشی
 مسود کشی گفته می نینه می در نی تو قیلا نلار تو نه میلا نه
 نه نه نه میلا نه می بوله نله می نینه میلا نه
 ز اگر اجه نیکه باده به ته میلا نه نه به به بولکته
 بولکه نانه میلا نه گویا شول تاوشقا شغب کوه گوم
 ثوی نیمه نه صفتد قاده اب ثا حریقا ساله انی یانا
 بوله صیت ثا فاعنه متنا و نیمه یافه ابره خانه می با شقا
 شولای نینه میله در باده تاوشلا عانه الامه نینه
 قاده اب ثا فاعنه متنا در شفته در دلا می کشی
 ثولای در انیت ده در ده باره شینی بلا خال ثیق الیا گرو با حضا
 ثولای کیده می شولای خالق کونه بیلا نور قاده می

ناعت سبب کینه بز داوای بینر کونده منده
 طالب سغونی سور اب قالا بز برنی مایع سعاد منده
 دیبا یاد اب پیروی

بز 29 نفس ثابریله طالب سعاد کیسی عه نه
 کیلیب یترکه دروسکی لایعنا یترکه بزنی مای
 کافدی بالا قالا کوزنگی بنیت شینالک کار تشکلا دی
 ثلب قویعانه در صنفدا ثابراو نامشاده توگن نو بزنگ
 ثاپه ییشوی عه نه بز فرو لنه یی گور ققا باره یانه پی
 کیلیک بولا

بر کور کونده با تور عاسی بزنگ قارک توریدی
 کایون گرام ثاپه یی شاش یاغشی عه نه ثارتب قالا باشلادی
 عه نه بورسی کیله قالا کورسی کیله خالقننگ تور موشنگ
 سونگی بو قالا فرامیبه قالا سی ششده تور عات
 شیم یاور و بالا فرامیبه ثاله نفی باتشیا بولمان
 دیبا عه نه یانه ششی بونیسما ثوننه کوردرگه توری
 کیلیک عه نه کور تور ایشمک به شیه یی

میکه عه نه کور ققا صاده سید عه باز ام منده ثاله ارقا
 تور عات کیله شله به لایع ثاکلادان سور ایشام یکن
 نه به قرقا بو کور تور ایشام کورسی تور بز به لایع
 بز نیکر شانه دی ثاپه به توشه کور ققا شونده
 تور صیای بلان سینه عه کینه بز بزنگ تور عه لایع کور ققا
 عرق صا قمرم

کور تور ایشام کور باز ایشام بزنگ سینه عه کیلیک ثاپه به لایع

مېنېم سه ته درېب شونده اى
 مېنه ايه شكننده خاتون قهزلارده ئوسىنىڭنى كوردىم ئۇدا با
 يېيىپ يوريله ر ئالارنىڭ ئېڭى ئورنىنىڭ تولىم شىقلانغان
 ئۇرغى بار شەرت بولدى ئۇرغى يالغانغا چەندە خالغان قارىبا
 ئۇرغىلار

شونىڭ بېيىپ يوريله ددە خاتونلار ئالغى شىيىنىڭ قىزىدا
 ئۇرغىلار خالغان ئالەمنا بارىپ ئۇرغىلار قوسالار سىمويەلەر
 ئاقسۇسى بولغان ئادام بولسى ئالغى كىر كىنەلەر
 بىز مېنىڭ خالغى بىر ئىن مەرتەبە كوردىم بىز
 بىزنىڭ ئۇسۇل كوردە ھەم قىزغانسىمۇ ئۇرغىلار
 بولغاننى شۇلار ئۇرغىلار كوردىم

خاتون خالغان كوردىم ئۇرغىلار بىر كوردە خەندە
 بار ئاۋاي كوردە دىيىپ سىمويەلەر بولغان كوردە
 ئۇرغىلار بىر كوردە سىمويەلەر بىر ئىيىنىڭ بىلەن
 باردىق ئۇرغىلار ئاسىنىڭ ماڭاننىڭ

ئۇرغىلار ئاتالغى ئوسى دەك ۋاقىتلىق سىمويەلەر
 بىر ۋاقىت سىمويەلەر شىقلان شىقلان بارىپ
 خەندە داۋاي جەدە و بىر ئانە قايتا بىز شىقلان بىز
 ئامىر خانىڭنى بىيۇنى كىر بىز ئانە قايتا بىز بىر سالىنىڭ
 قارا خالغى كىر بىز بىر بولغان بىز كوردە بىر سىمويەلەر
 بولغاندى بىك قارىبا ئۇرغىلار بىر بولغان بىر بولغان

شبه بزرده سفت کینه بر سقانه ابره نامه یکا
سهاله اتی سوره ای سز کیم دیبا بر درو سیشی دیدک
سفت کینه ک

بر کون نشولای ناولا سفت کینه ک ناوله ابره باینک پورتی
بار نانک شستالای اوای نوننه شستالکته سانا
ثانه اکو بیزک تور عات حاق نه ده ک نلنه ائالای
ثانه افرینا ۱۵ - ۱۶ گرا دسلی بیزنگ حاق سوره اعان
۵۰ - ۵۱ گرا دسی کینه ک دیبا سوره اعانلار

غرضیه بابی منی فابانلاب قووب هکی گرا دسی فرینا شستالار
بیزنگ حاق شوک شسته که بار اولار

بر کون صفا دگر دگر دسلی کله ی بزرده شسته بیز
شور و اعتدا بر غرضیه کلیل کیم بیلگنلی قاده ائشی
بو باره ائشله ی تور عات نه بیزنگ حاق بیک یاد ستری
هقا شسته باشلاد نلار شسته کینه ی هکی گرا دسلی
شکاسی حانه یی لای باشلای شستالک لیشیت دیقلان

تاکلی بیز نه ده سوره اعانده باله ایم بو ثادامنی پالینمای
تور با ثاب کینه شستالای و ایدان

بیزنگ حاقنک نه ده باشنا سقعه اعان ییدی
بیزنگ حاق پالینسه بده قور قهاد نلار گورده ائسه معده نه
پالینسه یقی تور قهادنک کوردم

بیزنگ حاق شونه ای تاپیر ساق شیب بو توپ

تاق کوله ک تاق شستال بده یوله ائیشیه پانالار
نیکر شافیه ری لاگر قرنا کیرب تاشلای کینه لده

شولای کله نر ژوند تا دیکلې ده کله بڼه سونک مسیقي
 بیک سپر کورنده کورنیا قالا کورنه گن کورنیهی
 شولای کله نر بڼه واقعا خالق قسقر باسلا دی
 نر سکه دین خالق بونگرب ناستاندا سقسلار
 سقسقا ئیکس یا خدات پاره اهورنگر نا کولا بالقی
 کله خالق کوب بریاقا خدایا خالق کورنه بولان
 ماتم سسلار قسقر پاره اهوره قسقر نایا ئیکس یا خدایا
 شولای کور جاگه بالقی کور دک

شولای کله تور عاسی ئیستا قبول کلب بڼه د
 له نر بڼه سته د کور سیه ساله اتی ثاقا کیمه
 ثاقا ماتور نای لو تکا بله بڼه کور کوم تور اخلاب
 شونه ات بڼه زک پاره اهوره قسقر دی
 ماتور نای لو تکا بڼه زک پاره اهوره یا ئیستا کله ی لو تکا
 پاره اهوره نر کله سته قه بیا بڼه زک پاره اهوره ئیستا کله
 پاره اهوره قور عالیا کینه ئیستا قبول تور سینه
 تورای سو تور ناستان ئیکس یا خدایا کورنده

20 سعه تور خراب تور بڼه
 مه سینه کورنه سو خورنه ابیک کوب حاجی غا بار عا
 نادا ملار کور تور عا بولانده
 بر یا خدایا ئیکس یا خدایا کور تقا به له کله پاره اهوره خالق
 تاشی بڼه قسقر شب قول سله با تور له

بزرنگ تاشی شستاسنا بزرنگ سالاد و نه دیون هالقی
 بولر عاتیشی ئوبلاسم یو گرب قارابا بودیم بمر تاشی
 نیم کشی هاتونی بله توشادیم بودایونه اریاناالا
 شنه که شافیکف و اخیفا هه نه نه ناول هه لک سورادم
 بولاقلی بیکشی لاقلی هالقی سورادم کیمله در قایندی

هه شولای بولدی بزرده کیم تا صحرکا کیمی کیمی
 کوب هالقا بزرگه یا قنقه اکیله دی شنه به بیکشی ساله انلار
 دیب قارابا تودالاسر شنی شولای شافیکوف بله
 شنه شنه شنه شنه شنه شنه شنه شنه شنه شنه
 توشه نه نه یو وک یاده هی تونب بولهای تونر منگ
 توعان تونر ب بود که هه بزر عا حور سه لیم شستاسنا
 بزره قریز او شستاسنا هه اقامانیر لار دات
 سوراب قارادیم حیت هه نه نه ناول نر که سنده توتله م
 سیهیدیه نه نه کوب کیمه کی شیدی صیقا تونر اقلامای
 قاینا ستر دیب باو اب بیزدی سونکی صیقا شبله ات
 تادتی واقعا توتکان تودیه بالاقالعات بیک تونکی
 ۱۲ به شنه قالدی به له کله بی بستمکه ه قالدی

کرده سی کیله سه ده کوریه تودی کیله دی
 هه نه نه سور سه لیمکه کیلک تودر قمراد قانعت یو گرب
 توشم هالقا کوب بو تونسی تاشن مندا بزرگه شنه که
 اکیله نه نه توشه دی سوله شنه ک حیت شونی نه نه م

ز ئییا ئاییزیا سیب مینک سیبیه که ئیت شه دیق
 حور زاکا مالق ئیتیه بیک ناخا ادیب ئیتیه دیه دم
 کیتفانه ح خانک بولیماسی سیبیه کو به ح ئولگه دیب
 ئیتیه بله ییز دیه ز ئییا ئاییزی شولای صیت هاو ناخا
 خوشی ز ئییا ئاییزی شالون قونر عمالا بنر کینه بنر
 نوبیل بولدی ئاول ئره که صندیه ح ئوتب سیبیه ئی کو دیب
 بولمانی شولای و استوک یا عتلا کینه بنر

شولای ز ئییا ئاییزی عه به ئیتیه مینک سیبیه که
 شه دیق ئییا هاو ناخا و استوک لانا ئوتله ده دیب
 مینک ئولو ئولیم کا یا شه بولمان شتفاسی ئیریه گوفه
 حور سه لیکه باره مرا ز بی شالون کو ئوب تودا
 شولای تاعصت قاله سی تو عات ئیلد ئورال تاو لای
 کونک به ئوتله ده ئوتله عه ز به ئیر کو شتقا باره بییتا بنر
 باریکال کوئی دولقنتیا یا نا کوئی یلی بنرئی سو کیمه که ئالاب
 باره دئله یا یقال کو لگا سو کیمه ک تاعصت شالو نعا ئوترب کینه بنر
 باریکالیه ئوتفاسی بیک کو ب تو ئولدی ئوتنه ک باریکال و کرانه
 باره بنر شولای تاعصت کونک به ئوتله ده ئوتله شتفانی ئوتب
 کینه بنر باره تود عاسی بمر ئونی بمر نه انه بنر نلک تو بیکلا
 کیمتیب قویعاندله

خالق ئیتیه صندیه ح براق ئوگل رو دیبیا ناوش شتله دی
 صندیا گمر اینسا براق بولماسی دیب سوله شه بنر
 شولای سه عه نه // له بیلدی بنرئی تو شری شالو نه
 بمر یا عصت تاو عا ئاپار لاله سونه اینر که ئیتیه لاله

بزنگ نام صیدا گم اینسا ناسا سقدهی خانه دریا پوت کا
 بار اینر دینا شولای خانه دریا نیت داکله باشلادی
 شولای شینه بزنگ نه در صیده بیک قانی
 کینه نه مندا نیکی کون تودماسی تا عفت بز مندا
 کینه که خانه دریا پوت پلینهی هانقی کوب کون نه باشلادی
 هابار او سیکله کلب یته بز مندا ابر ناسا ساهای
 تود اینر مندا سافچوز لایه عا شیکا بار اینر بانه نیکی
 کومه دگ بانه نیکی کون نهی تودن توله باشلادی
 سونکی واقعت تودماسی باشلادی بانه نیکی کومه دگ
 شولای بر تودی کون بانه نیکی تودادق شونه اینر
 تودسکا بوله در بز تودی باتالییوت هانقا شینی شالونه
 بر باتالییوت هابار او سیکله اقالا بر باتالییوت شینا
 تودگنه یه فاللا بر باتالییوت ولادیو استو کله کینهی
 شولای بز تودگنه یه فاللا بز نانه کوب تودماسی
 کون نه نام تودماسی بانه اینر بر نانه واقعت توله بز کامانه
 بهلای شیکا بوری باشلادی بز شتور ویکالاری
 قایسی شاختقا جالایت شینه باشلادی
 منده شاختقا کرم سونکی سالقنت تودسقا توله نی یوق
 نانه ناسا یاخش بوساقتا کاره شیکا فوری ماسی
 بوتیه که ناسا یاخش کله شولای کامانه ایلان
 بار ب شینه بز شولای کامانی ایلان یته بزنگ
 کامانه میر لایه قاینا شیکا دینا شینه بز بز که قاینا

واخت شولای بزرگه خا ندر قشنی نو تکانده
 بر نیسه تابقمه ناسل بی ثانه بدک خیلتم تهنونای
 کامسویه نو تکانی ستر سمیت نیله بولغان ستر دیریا
 شونرا ۱۰ بر ۳۵٪ حالقا پاسیور و ایاتی بیلنت بیر گاه نیله
 شونرا امیگا ده

بو تکانده بر داکامینت بوق بزرگه خا ندر سوعشی بو تکی
 قایما عا سونر ایینر
 صیت بیک نو تکان یازو ناسل سورا دم قایما عا

بوق قایما میلار
 نانه ا بیک سوعشنا نانه ا گیر باو اینا نیلک بار عات بزرگه
 حالقی سوعشنا بوزوت قالغان شونرا شاهلا شله کانه
 نولاق قایما نالهای

سونکی ناسل و یا هشی کییم کوپ ناقساد کوپ
 نولغان نیلکا قایما سی بشو خا ندر بالالاردا خا ندر یازا
 قایت نیلی بزرگه نانه ا نالک کییم دیرب نالار بار عا

درین الفف بیزه له خا ندر نیشله ده که
 صیت خا ندر نریا ولین یازا ام سیمیه کیتمه ده که دو کا خا ندر
 یاز شام نولار یولعا نوله که بوله نلار ناقسا بیزه که

تیشله در سونکی نالاق ناقسا بوق
 شونرا ۱۰ شاهنی تر یسقا بار اده ستر ناقسا بیزه مسین

صیت قایب نو نر ناقسام بلدت سیمیه تی کیتمه م
 شولای ناپوسکا نالامه ا سیمیه تی ناپا بار عا قایب
 کیتمه م

شولای بیلک ئالام ئستانسا مورسه لیمه
پیرا ششای ئامه نوم قایب کینه م
قوله پاسپر و اباشی بیلک بر تو نقار یوق
شولای 8 کونده قایب کره م ئوز منک تو عات مورسه لیمه
تو نگی سه عه ته 12 لده ده یوق یوره کن ئوزده ی
ئستانسا دایانا قایب سقام ئاولا کونگی تون قاراشی
98 نسی یل 20 نسی وکنه بر کونی بولا
شولای بالانده انای مال قاراب یا توی ئوز ئاولیم حالفت
کوره م یا قتر دی ائوز منک سیمیه هه لفت بله م
هه ذر تا عفت 5 کایلا میتر بر قالدی ئاولا
شولای ئاولا یا قفت ئامه قایبنا کیلب یته م ئاول کورنپ
تودا کالونه لانه کورمه ک ششکه سفتب باره لانه میت
ته مه کی قاتب ئاولدی قاراب ئونیم ام حالق میتر
یا نغا کیلب یته ی به شله ر ئانها ی ئولو لانه یوگر ب
ئامه پادان سه سپر کر ب تو شش کور شه با شله د ئلام
باری بله نه کور ششک سوله شش ئونیم اینر ته مه کی
تای تانه تانین مشول ئامه ادا بر قه نه ده شم مینی
کوره کلانه ئویگا یوگر کاله شونه وقی شه ریف ئامای
هه ذر ئامه قایب شله سوله شش ئونیم با قالدی دیگان
شولای میته و پیشکه خالان بالانه نه شه یه ششکا
یتکا ئول مینی بلای ئونیم تانی سالا و نه ئامای
ینه کله ب یوگر تب کیتره هه م شونه لانه نکاسه اکیله

شولای عر تُولم قالان نهدی خه ندر شی و قالان
 خه ندر بولار نو سگانله نو لوسی ششقه بولان
 توله اسمایک ب تار نو مستوفه اکیلپ ییلا خه ندر نو سگان
 کونینچی بولب ششله شاتقارای نیکان بالالاندی کوردیم
 شاتلاندم خالقا کیلپ سوره اشقا تاشش باشلادی
 شولای شاولاب تاوله اکوندلر توته
 بر تکی کورت تورعاسی توله تُولم نیشبوله تی فزوعا ییبارده لدر
 بلدر کینه کار پاشاو ششاشا عفتا بلادر سوره سالیگه ییسه
 توشه لدر د فالالادر شولای شی - عه رته به بولدی
 شوندر ان تاغیت ۶ بالاکینه رگه تاغیتف سولتائف
 فزولیت عه م جینک تُولم شش نیشبولدی میت بلادر بلدر
 کینه شی نینه رگه تور کیلدی سز رگه بالالادر نیشله
 کینه رگه تور کیلدی سز عه ر واقعت قاسب فالالاهاسی
 سز تورق سز کینه سز تاشاو یاغشی بولب بولادی
 کیلا بیرب سوره ششکل بولار تاغیت کینه شی خه ندر قایمهادنلار
 بیراق شسوریلر فغان تادی کوردی تار نو مو شاشانفا
 کینه نله
 شولای تاوله اوردام تاشان عایوق بیر نه رسه قالمادی
 به رنکنده یوقا خه ندر نیشله رگه میت واقعتی بولسادا
 بره ی بیرگه باب با تاصاف توبیدر عا تور بگیله نه کدرده
 تاوله جینک شی کشتی ششی بولب تاشقا توله سمه م تویار
 دوینالاکوردی کام میت نه لی تار نینه شی ششقه ششله
 کالکونه تاشان عا بیر نه تالهای یوقا کالکونه ده شولای
 کوب تویلاب تورعاسیم سالاکو تُولم دی تالامه

تیره بول کیا گاوازی پاستانسییه حالنا باشلاک سولیه ده
 منه کونفا 10 سوم ناقصاییر با تور لایر باقی کر کلان
 ناد امکه بر کیلا نه پی شفا لایر باقی صفا شونرا
 باشفا بر شفا له توری کیله ی سونکی مینک ناقصا ابروفا
 نه بیه یوقا
 شولای پلو تینک بولب شفا کیم بر بیل دو گاوانه بیل
 شله ییم ششی باغشی بولب کیندی توریه قانان سییه ده
 کیله ی مالایر اشلای ها نو نه اشلای ششی باغشی
 شولای بر بیل توب کینه
 سالواتر حه نه بر نیگسییه یتر بولب نه بیر ناشی شتر و یگا
 حه نه بر شنبوله تلافی و نان قایب قانانسا
 صیت تیره بول شفا کیم پاستانایاش ششی بولب
 کفوانه تیره بیه له شونرا 10 بیل شله ده که توری
 کیله ی
 شول ده ورده ~~شکی مینک~~ کی حالای نه تیره بیه که بیه ده که
 توری کیله ی
 نه وله توله حالای و ششی بیل ا کینه شکی ششی بیل
 قاینا توله حاتک تاعش سولیه شله ی باشلای
 نیگشی سالواتر شکی ششی بیل ا تاد میه عا کینه
 توله 6 بیل حه نه بر تیب قاینا تاعش تیره بول شفا کیم
 بر شکی شله ده ی بو مالایر ی توک سوعش توتک
 شکی ششی بیل سیقه بر تاینه اینه که بیک نه وره قایص
 قاله بر اصیت شول بیل ان باشلا با توبکا یورده کی تاد و نا

بە يەنە شولاي يوق قار سىققا ئاوردۇر بولۇپ كەتتە
 ئۆسۈپ ئاوردۇر بولسەدا شۇلە دەگەن تۈرى كەتتە
 شۇنداق ئاوردۇر سەبەبلى شۇنداق سىغام ۋەكىنى يەنە
 دېگەندە
 ۋەكىنى ئۆلۈم ئەرمىيەگە ۋەكىنى يەنە ئۆيە بىر تەرەپ
 ئەرمىيەگە كەتتە شولاي ھەزەرگى كۆندە ئەرمىيە
 ساقاقتا
 ئۆزۈم ھەزەرگى كۆندە ئىستانسا سولەيدە بەشە بىم

مېنىڭ ئۆتكەن يانە وللا كۆندە ئايلاپ ئۆگە
 كۆپىنچە يەنە ئاشا ئاتلاپم ئۆرەپ قالغان ھەم
 ھەم ئاللاپ كۆپ بولمە ئۆزۈم ئانە ۋە ھەم ئانە ۋە
 ئۆگە شولاي كۆندە شولاي بارەپ سىغام سولەيدە
 بىر تەرەپ مېنى ئۆلۈم ئۆقسەلەپ سولەيدە ھەم
 ئۆزۈم تەب ئۆقسەلەپ
 ياخشى شەرىف

قادر تلامذہ سوزنی نہ کیہ تلامذہ خلیفہ لہر

صبح بلکندہ نہ اماندا ہے عدم خد نہ رگی کوندہ

ہ ٹاول قادر تہی نامانہ بایف نہ البس قادر تہ باد تہی
1931 نس یلہ اٹولہی ٹو بہ شتہ
شونگ سوز لہری

ٹانگ نہ بتوسہ ٹور مانسی ٹاولی تار العاج
ک ٹاول توبہ لہسی باشقر ٹاولی کالہاکول ولسی
ک ٹاول باشقر تہ / کالہاکول / سیر وگی
ک تیر مہ / قادر اعلیٰ تہی تیلستکاسی ک ٹور مانسی
ٹاول بولب تار العاج نہ
بزننگ ٹولو ٹانایہ ار کیلکات قو و اجات یئندہ

باشقر تلامذہی سوز نہ اس
تہ ولہ کیلہ (بیل) ٹولاناسی ٹول ٹور عجات خد نہ رگی
توبہ لہسی ٹور سی یلعا باشنہ خد نہ رگی کوندہ
یلعا باشی تار تہی بیل یسسی ٹانابا یوریدہ
یور ٹوندہ قورہ باشلا تاسی نہ او تہی بزننگ
ٹولو ٹانایہ توبی قو و الار ٹانگ ٹور تہا توبہ بلہسی
ٹور دوس ٹاولی ٹور ا کھ ک ٹاول توبہ لہسی
یسسی قورہ سی ٹاول تہہ الا قال

توبه له سی ئیسی نه ده سه گه بیر له گه نه ده سه ده
قالغانم
نه اکیر ناخانه بایق نه یتونسه شولای

بیرنگ ئولانای قوقانه اتور عانه اناسی بولا
بولارنگ بیر کیتو یلقی مالی یولعالیپ کینه
بولار بیل توتکسی لایمه شاول سارلغی ئاسی
ئینگ توبه کینه کیلیپ تابالار
بیرنگ ئولانای نه یقه ئاغعنه بیر بول یلقیلار دی
ئالب قایتمایق بولار دی صیقا بیر دی ئاغاسی
گه یقنا بولب قالدر بکینه له ده کیری قایق بار عانه
شول توبه کیلیپ توترا دی دیگاک بوتاولار ئیری ئاغاسلار
دان قوربال قورتلار دی توبه سب بودر کاشک کور

بیل ئولانای توبه له سی یلعا باشنده اتور قاراب قاینا
بول خه نه کیلیک سی صندا تور اباشلای هاتونی
بولانی بیل ئولانای کیر اناقتی ئور نه اندان
قتر توبه لایپ کیتو بولار هاتونی بله بیر واقعت توبه عاسی
قیزنگ ئاغالار دی ئیر له ب کیلیپ تابالار شول واقعت ئاغاسی
توبه مار قالند بولا بولار ئیر مهله تور عات بولالار
هاتون نه یقه بیل ئولانایا سیب ئاله استیما صیق سعام دی
بیل ئولانای صیق سعام دیب ئاله استیما شول واقعت
ئامسور دی کیلیک ئاغالار دی قیزنگ بیل توبه ئامسور

٨٣
ثوق بله ثابت ثور ولد غنہ ایو گرب سبعا نو سوک
بولدی غنہ ثاملا سنا کیرسا قایتها سقای صفت یتها

ہو و ا ق ت ن ق ن ر ا و ر ا ی ہ و ل ع ا ت ہ و ل ا
 ص ن ہ ا ت ہ ر ت و ع ل ی ہ و ل ا م ش و ل ت و س ہ ہ ہ ی ک ی ہ ہ س ل ہ د ہ
 ہ و ل ا

بول
شوش نه اماندا توفاداس گوبيرناتر كيلب بير بولب بير رگه
بولماق (ده بولماق) قولماق بير سگ
و ناول تر ناقى تروى باهيا تروى نامير نلار تروى
شول واقعت بير ننگ قه پنهى بير نلار عماق صتب

شود و اقصای بنی نادر قهرشده ای بر نادر عشاق صفت
ولند نادر تناسل صفت ^{نادر قایم} (نادر قایم) بر نادر عشاق صفت

کتاب گویند خانہ عاظمیٰ صدر اب کلیلہ

اسیما شی ناولنا یاعتصم حتی توبہ تاوی بآدم مشورہ

او باشند قاراب پیر بولگانده

مقول و اوقت تا اولاد قاراب یسیم پیرلاندی تا اولاد عا

نگارانی شوشی تا ولا C دیپ

قول بوجانوفعا ۱ اولئنا یر بولہ کہ بولعانہ اب

بیلغات خالق پو به تبسم بالا قوئستری بولور پو بالانی

می نوزده سوختن یافتن پیر که یار احسان دیکان

قدیم مولانا شولای به بالا ای یورٹونہ سی

یونانیان صلیب پر دمہ لگاندہ : ہر یاعی کو یونانیات

بابا شونده اگر انی بولم دیگانلار

و حاتو قانینه می بینیم بیرون دیکانلاب لومود حاتو

فَوَلِّهَا يَوْمَ هَاقَ نَفْسُهَا بِمَا كُنْتَ تَصَدَّقُهَا

بولب کيله ی بو عاؤنغا توبه لکی ئیسی بیررگ
 کاروکل دیگانده
 شول و اوقت بیزنگ توبه له سی ئیسی ئالب قایقان
 بو عاؤن بو بالانی ئوسیرب هاؤن ئالب بیرر ئانگی
 6 ئولی بولا مشونده 6 ئاول بولب تورلار 6 ئاول
 توبه له سی ئروی بولب قالا

6 ئاول توبه له سی (کالیاؤل وولسی بولب یه شهی
 سوعکی کونده
 9 ئاول تر اناقتی) ئیسی ای وولسی بولب یه شهی
 میمرز لار) ئاؤنزه بوی ئار اؤل وولسی

یاخییا کوزی) یاخییا وولسی بولب یه شهی
 شوشی بر بولغانده مشونده ای ئیسم بیرر لکات دیب سوله بدار

کوب و اقللار ئوتکاسی کا ئاول ئایرم یه شهی باشلا
 بیزنگ تورمانی ئاول قادتی ئاوشاق قادتر ئاقلی قادتر بولا
 ئول ئاولنگ شله در شله وده ویرینه ی بولا
 ئول نه اصانه هالقا یادتی کاشه وای بر ئورنه ای ئیکلسی
 ئورغا کوسب بودوسی هالقا بولا بو حال بر تاو سبو
 ئیسی بلات پیلگله نه (ئیکلس قاشتاو یا صا قشماو
 جه یه و قول) مشونده ای بیک کوب تاو سبو ئیسمه در
 کوب

ئىسكى قاشتاودان كوسەلەر ئېلىنى ئورنىغا
 ئول ساقدا ياتاپ يوردىغان ياتاپ دىگەن سۆز
 ئىكەنلىكىنى ئالغۇچىنىڭ خالقا چەيدە بىلگەن بىلەن
 يوردىغان ئوقۇدان ئاللا ئوقۇسا بىزنىڭ ئورمانى ئاولى
 ئىسكى قاشتاودان كوسەلەر ئورمان بولۇپ ئىشلىتىلغان
 بولسا دېيىپ
 ئورمانلار چەيدە يوردىغان ياتاپ ئاولى دىگەن
 ئىسىم بىلەن ئورماننى ئولتۇرغان ئورمان ئاولى
 سولەيلىدە توبە لىك كۆپىنچە دىگەن بىلەن بار

ئاوشان قانتە بىر كۈندە دە ئانگ بېشى ئولى بوللا
 لاقل ئاولى قارغا ئاستى قول بويىدە ئىسكى بورد
 دىگەن ئورمان بىلەن لاقل ئاولى شۇنداق ئورمان بولغاندا
 ئاوشان قانتە بىر كۈندە دە لاقل ئاول قودادى
 بوللا مەم قود ب ئاولى بىلەن يېزە بوللا ئورماننى
 باشقىلار ئورمان بىلەن ئاللا ئورمان قىزىدا بىر سوقىغا
 ئورماندا مەم بوللا بوللا
 بوللاننى قود بىلەن مەم بوللا بوللان بىلەن بىر
 مەم كۈتە بوللاننى قود بوللان بىلەن بىر سوقىغا
 دېيىپ ئاسى توغرا
 شۇنداق بىر ۋاقىت لاقل ئاول قانتە ئورماننى
 ئاوشان قانتە كۈتە بوللاننى قود بوللان بىلەن
 بىر ئورماننى قود بوللاننى بوللان بىلەن بىر دېيىپ
 سولە شەلە

تاو شات قاده ياراي ئالاي بولهاديب قالا
 ئىك كىشى ئوقى خە سەن ئىسەلى بولا شوڭا لا قلى
 تاو ئىزىن قىز بار ب ئالا شونەن قودا قودا قودا
 بولب كىنە لە

بوزە شى كىلىش تاو لە ئورمان سىغا كىلگەسى
 يوكىز بوزى قىزى كىسە بىر سىلە لە ئاپەسى
 ئاستب قويا ئىمىرەن بو ئاپەنى پىشردە گە بولسا قە
 ئاپەسى پىسى بولماي سەوال دىگان پىسى بولا

سەوال شونەن بولا كود گوم ئاغاسى ئىزب
 سەلالە شونىڭ ئىشى ياغەنەن بالىنىڭ سىلاب
 سەلالە سەكەنە ئىشەنە ئوت ياغەنەن ئاغاسى
 يانبا بوزە بو بالىنىڭ سەوال بولب قالا بىزنىڭ ھالقا
 شوڭا ھەنلى ئاسى ئاپەسى پىشردە يەنە ئوسى كۆل كۆمەسى
 پىشردە بو لەنەنەنە

ئەلگى لا قلى قىزى كىسە ئاپەسى ئاستب قويا بىزنى
 شونى پىشردە بولەسى سەوال ياغا ئوتتۇر يانبا
 بولسا كۆمەردى ئالغا تارما سەوال ياغا بولسا ئاپەسى
 يوقا ئاشى سەلب قويا شونەن ئاپەسى سەلالە
 ھەنەن مەنكە بىلگەسى بولا يوكىز كىلە لە كۆمە سەن
 ياندا نانار قىزى بوزەنەن ئاپەسى كۆتۈر تودا قى
 ئاشى ئىك بار ب سەن ئاسى ئاپەسى قاباد ب
 ياغىش يانبا بار ب سەن ئاشى ئاپەسى
 يوقا يوقا ئاپەسى پىشردە باشلا

سو و اله الا ناسی نه په می پشیره باشلانده
 لاقلی قادری ناو شان هر خودا سیکه نه په می پشیره
 شمله ده که ده ک دیگان شمله با بیس خودا دیگان
 شولای نه په می پشیره سگالا باشلانده ار سی بالسیقتی
 کیتوله نه تور تارای توتوق ناماسی تویه له نه سمی بالسیقتی
 ناماسی توتوق بلات تویه له نه نه تور باسک ناماسی
 تیرب کورگوب تور با سعاد الاله شونده ان نه په می پشیره کیلیب
 سعاد صیت بلانده کیتو پشیره یوق یننی شول ده ده نه
 قابانلانا یندی
 نه اکیر فارده ک - 6 به شسته ساقنادی تور ماشعا
 تولینسه تارده تب سقلا دی شوکله تلی کیم
 قابه اتله ده شونده اثری حالعات بولعان
 شونده ان تولینسه تارده تبی باشلانده

خه نه ره مینکل ده درده، نو تکانه امانده اند
 صیغ 9/11/ نسبی یله ایت باشلاب خه تیره ییم
 بزننگ تاوول بیک نادان تاوول بولا تاوول اده و سسلا
 یاز اده بیر کشتی بولهای روسی مینکا تاوول اده
 روسی فی کینتر ب پیسری به عننی سسکی ییانه نیتبا قویالار
 ییم بیر ب حال تو تارعا مو مینکندنگ بیر لده
 قول کی تاوولها یور ب شله یی نیکا نورف دیگان
 روسی بولا، تاوول اده اشتقاد سسلا بولا تاوول قور
 بهیمشه تی بولا یا پیسری نیتبا بولای
 تاوول اده بر توت تایا قتا بولها 10 توری دامعا بولا
 دامعا لار شونوی تورد بولا تورد عایینی 1070
 II شونوی توری دامعا لار بولا شونوی ای تایا قتا
 بر دامعا بولا، تاتی تاوولها بر شتاده شینا بولا
 تاوول ها لهنیت سسکی ناقصا صی دیب تاوولها
 تاتی جیبو توت بر حجه داویر تاتی بیر کشتی بولا
 شول سسکی ناقصا صی توله ی تایا عات حالقا تارعا
 بولا سا ما ویر کینیر عام باشقا توی نه بیر اشتغال لار
 تاوول اده لانتان بر ییکی دیسه سسکی بولا تاوول
 مو ییها تاتی قویا ما ییغیر تیره کور کوم توت ساتیمه
 بولم شونوی تاتی تایا بولا بولا تارعا شولقا یا ساعان
 برمی تادم بولنه تاوول تاتی تاتی توری ده نه کورده
 قول تیر ده کویز صو چیت کی یل تارعا
 شولای جیبها تاتی تیرینی شتار شینا کیلیم سانا
 کور عات ییدی

سوتنگی بایلاسه کوسلی بولا تور عایندی
 نه گه رده بیر یارلی کشتنگی ئانه و بیر یو لیا ثانی تووله سنانیا
 ئالا سوتنگه استولای سیتا توله گه م ئیلی سینگ دیب
 بایسب تو تا تور عایلاسه شتار استالا بای یاعی
 موللا بانه سا موللا بای یاعی ئالانه بیر گه ئاشاب
 نسیب یور یله سه شولاردان باشقا بیر کتورک حالوا
 بیر تور یوق

زور ئولا اولن شتله رده یور تینگ شتاناوای
 تیکشیر کشتی ئولسه ئیلی تو کشت ئیلی سوعش
 بوتنه عه بیر یانین ئولسه بیزه نیک ئای قورهایدار
 شتاناوای قاسمان کیلیب قارای شتونه اقویالار
 قشکی کوننی سست سبقتان ئوردلکان کور بقا عایب
 ییزنه توینده ئاسیب قویالار ئو چهریت بیلنه خالق
 قام اوله ای تور عایشی بیلنه کوننی ئورده صفا سوتور قانرب
 شتونه اواقتلی قویب تور الاله

کشتی ئورده سوله رگه می - می یله بیر له سه
 نه گه رده ئانه ئورده لاب تو ئولسه ئاقا 2/1 یک یولعان
 بیزنگی ئاوله استایور زنا قانرک سیمیر کایه اسه بیل
 سه یفیل مولک دیکان قانرک صیت بیلگه سی قایتدیلار
 بیز کو تسکیده ات تورده ده 2/1 ئورده ب
 منه مه ئانه کشته ت ئانه تق یولعان
 کشتنگه یاشور ئانه یولعان
 عا حاتو ت ئاله حاتو ت ئایر دشتی موللا لاله شتی

بائشا جیلمشنا باره اباشلادی میلینیر بولسا سائلا
 بائشلادی ~~نسی یله~~ 1911/ نسی یله ائاسلق
 قورما یله بولدی شولیلدا نوره مانسی ئاولندا
 500 گیکناسه بره ساتوب ئالدى عومرکه ئانی لاقلی
 ئاول بایلامنا بولب بیر بایلام بونده بایه نوننگ تابقان
 بایلمش گیمز انفا تابشرب تور الای
 بویله اردا گیمز انفا لاقلی ئاولش بونولدی نون قولنا
 ئالدى یارنی لاقلی حالق بانه اک بولسا گیمز بایلامنا
 گیمز انفا بانه اک بولسا قالدی
 نه گرده 1918/ نسی یله اریژه لوتسییه بولسا سا گیمز انفا
 نه کرند ب بئر یاقا باشقا ئاولدا ارنه نون قولنا ئالغان
 بولسه ئیدی 1921/ نسی یله ای ئاسلق یله اریژه
 لاقلی ئاولندا کوسلی بایلامدا کوپ ئیدی هه م کوسلی
 موللا لاددا کوپ ئیدی ئیکی مه سینت بانه ئیدی
 دا قراقل ئیشو و ئاحو و خه زره ئی بانه ئیدی
 نه هه زره سا خا خه زره ته ئاحو و
 شولای 1918/ نسی یله اشاکیریان و اییق موللا
 صیت پاد نیران دیبا یوردی کونر بویاب ئانگ سییل
 کوپ بوردی پاد نیرانلارنی بوئر و بولغان ئول ئاحو و
 خه زره نه قاده ئی کورشی بولسا یه شه ی تور عانی
 شوندا ای خه لده بولدی 1918/ نسی یله اشاکیریان
 موللا نوننگ ئوسنا تئلنه فایه الانبا یانه می هابان
 کوینه ا پانه ئیمز انلارنی کامانه یوایت ئیش بوردی

جو معا کون بولسه کاره که پاد نیر انلادی
مه سینه طالب کمره سینه قلاده می مه سیت نور امشا
قوبالاد دا پاد نیر ان لاقلی ساله انلادی
مه سینه کمره له سه شا کیر یات موللا نه یته مه سیتی کشی
ثایا ق کیتی بله ن کمره ده یارای دیدی
شود سبابان توینا نه الانا و سقان موز نه کیکلگی یینی
هم بر سانه اتسکی دیبوتانه کیکلگی یینی شوندا
بیک نور اقا معاریات تویندا هامانق سقششی یاسادی
هم نه الانا و سقان کیکلگی نه روسی تلنه یاسادی
شود و اقا حلق نالکادی سادوین و لاسی
کنه کارشی نیقاش و منه ایادی حلق ایه شهی
نور عان و لاسی نیقاش
شود نه امندا قالش کنه لی بایلار نه نوسنه بکلی
موللا لار نه شکنه کامیسان نه هامانق نی
یوقا شوقه نولک شتله نه یه شی کامیسان نه هامانق
شه شه که شانار عا و اقا بیرمه دنگله

شود و اقا کالها کول هو وولسند ا بیک کوب پاد نیر ان
یکه بیرمه نه ناولندان یجیر دینله نه نولندان
نور مانی ناولندان هم با شقا ناوله ا باره ییدی
نور لسی بیر شید نه ییجیر دین نه ییت نور مانی
ناول نه قوقوسی سولقان کار ایف کامیسان
هم با شقالار بایلار موللا لار تو تو ب بیرمه
کالها کول ناولندان نولسند کالها کول ناولندان

سالادانه ده ایونته ا بیک کوپ گمراجه ان سووشتنه
تولگانه رده هه م نری قالان پاره تیزان لار
کوپ نه لی

شولای لاقلی ناول هامانق تولو تورنه ا گیمه انفا هه ننه فته
قد نری بله هه م ثاقا بایله ده موللا لار تو کوپ بیر
قیقی ده ایونته تولم یازا هه نایه نه لار

تو کوپ هه بیر رده قاتناشوی ثاکتیف بولاب
یورگانه نه بنولید 1939 بیلده اب تبکشر
تولگانه نه بنولید شولایله اید ا قیقی ده ایون
م نری سیکر پاره ده ایکوم بولاب شوله ی نری
لاقلی ناولنده پاره نه سابه انفا ده نه بنولید نری
هامانق نایه نه ده ثاکتیف بولعانه
8/ کشی دور سله دی نه بنولید پاره تیاده تو شری
قیقی ده ایکوم شتند هه طالب تاشلانه نری

شولایو قا نه بقالی وه لیف شاکیر یاک موللا
هیه پاره تیزان دیا ناول ثاکتیف قامو نیسه نه
بله سووشتنه نه نه نه لار هه وانب یور دی
منگه بو شله نری بو تور لاقلی هامانق تو سوو ناس
بیلگلی لاقلی ناولی سوگنده هه جیور بولدی
قووب ییله ده رگه

شولای ۱۹/۹ نسی یله ا قنرله نه در مییه بیزنگ
 ئاوله ات چه ی کونی توتبا کینه له نه
 ئاوله ا قانغا یه شله نه نه در مییه گه کینه له نه
 باشکیر سکی پونکلا
 دووات کوشینسکی کانتووت بولب کینه بونوچ
 یراق درایوت ئسانسا مور سه لیمه ئینگیت ئیت
 تاشیلار
 چه نه نه ئاوله ا کامونیس کج ئویشالار ی تونرله ی
 مندا ئالده ات کره گه کر شالار کالشاکن نه بکاله بده ی
 بر ئانز یه شله ده ده بولا
 بو خالق ئونر ئاقلانر عا کر شقا بولالار سونکی بو
 خالق کوپ واقعت کامونیس بولب توبلا ئالهای
 بار سدا سفار ب تاشلانا

شولای ۲۵ - ۱۹ نسی یله ار قووری یل بولب
 کینه ئینگیت بولهای خالق بیک ئاوره ده یه شای
 یه شله نه سوعشتا قلیتماعا
 بویله ار خالق کوپ ئاک بیی دی کیم به رنگی ئونر قان
 ئوبوششی ئول خالق به شه دی بیر شه دی
 شول یله ات سوک بیک کوپ خالق باقسا عا
 کر شتئ ئوستره باشلا دی

حه ده نو تکلانه بر حیکیه
 نور مانی تا اولندا باشلاب شافقا ما شینا کور
 بزنگ ده ده قول تاووندا ییمه رودا قازب باشلانا
 بر کوند ده یینجیمه کیله دیب کوتله ده نو تکلانه باشلاب
 بر تاننا کوتله بزنگی تاننا کوتله بزنگی یوقا شولای بر کور
 بو کور کیله دیله هالفا شفا بار مای نو تکلانه بار مای
 کوتله ده بالالار باسو قابقاسی تاسیب کوتله ده
 بر و حقا ده ده قول تاوولان بز تاپا بر نه رسه کیله
 تالان تیگی کور می یالتراب کیله هالفا قارشی یوگیزله
 بو هالفا تیغی توب کیله هالفا تاعی قاپانه یور لب تالان
 یوگیز کیله

شولای نه اکر قارانه نومی تومنه اکیلب تو قمرای بو توج تاوول
 کور ده ده هیکلا قمر دا بولعاندرای محمدات قاینب کیله ده
 هالفا بیگ یاقیت بار مای کور کوم ییمه لب قاراب بودیل
 شولای قاراب بودیل نه یاقیت بار مای عبه تکلان سیم قارانه
 * شافقا ما شینا نه ده هیکلا ده بر توگله ده کور نه ییغله کور
 مانی تول تو توب قارای قسب تومنه بو قسقه سیم
 بو قارانه نو تومنه تومنه کیله
 هه نه ده هالفا تالان قاراب کور ده کیله ده هالفا تالان
 کور گی بیلاسی پولان کور کور مانی مانی باشلانی
 تاوولای ویسی کور نه نو ادیلده تول تالان قارالان
 نه لگی توگله ده کور نه ییغله قسب تومنه شول و قسقه
 قسقه ییغله نه لگی باش تاوول کور مانی دیگله کشی تالان

يعلاد ا كينه مته شولاي خالق لاسي ساهه
توت تار با كوده له
شونه ان كيري نه يله نيا قايت كينه خالق تار نيا
يوگر شيب باد ب قالا له قايت توت سونه قوب
سايبا بار لاله

بوهدن تلگنه 928/ نسي يله لاعمر تاول بالشاويك
خالودن بولا تالار نيكي تر اهتر كيتره تر نيتمر كالوسه
بار ماره ثابن بولا بترنگ خالق تاعي جيلنك
تر اهتر ياننده قاماب جيلنك قارايه
بو تر اهتر دي شالوخا سايبا كيتره خالق
ثابن اب قاراب تورا بو سايبا بيك شهاب كشي بولدي
ثاقا تلنگ بورد ب بورد كوده كنه دي له
شولاي ياننه لاعمر دا هابان قوي بولا بتر ده بار اينر
نيكي تر اهتر عا تار يانامش خالق بورد له
شونسي قزق سلام بوردن قارايه 85 يه شته
ينه سئ تار باكو تر ب توترا توت عومر ده توترا
ما شينا عادي توترا قالسك ديهي شولاي
لاعر تاول خالقي هابان قوي تاله نيا تر اهتر يله
كلر گوليت يله له نيني

هله نر ينده قاراسان توت موشقا خالقي
كوبسي نه لگي شالير قايت بوله تالار د ا كينه له
هاتون قز لاله بونوت ما شينا شله ي سوعشي واقه
هاتون قز لاله ما شينا شله گل بار دا

شولای بر وقت ۶۴ نسی یله اده بو وقتلاردا
دین کوردن شقا و اقلتی بولا دیب یئداره لار ندران
موخته سیب لدر کیلب ثاوله ا دیب گه یار دام
جیب یودی نور عایینلار

شولای ثاوله ا پارتیه به به یکا خو جیت نوری بولا
بر کور موخته سیب کیلکات دیب یئداره اصغنا بیغانا
جیبا کیلکات
تویشی سابرینیا جیبالار شول و اقلتی سابرینیان
پارتیه به به یکا خو جیت نوری سابرینیا ثاسا
تیشیگم شالگورداق ها بیولا موللا سوزن ثالب هانقنا
ثالکاتا بر کشی قالهای یارده هم بیرر گه تیشی دیب
هه ندر پارتیه به به یکا خو جیت سوله
منه جیت ۶۴ نسی یله اده کاموینسی بولب تورام
کاموینسی بولهامدا هه ندر شقا ثانی شقا پور سولی
بیرم (بیرکشت سیر تب سوله شه تور عایین)
تیشی بیز (کاموینسی بولسا قعنا تیشی ششک عینا
میتک بر کاموینسی قالهای دیب ششنام
همم بونه هانقنار ها شولای قوشام
پارتیه به به یکا ششونه
شولای ششک ششک کاموینسی یازلا باشلای
ششوناقه ثاوله هانقنای یازلا
بو کاموینسی ثولدر و اقلتی ثاقلار عاکر کات
هانقنای ییدی

بیر کالون بولدی کالاکوله ایتر اولینییه پوت ساسینی لیزم کالون
 بز توت مانی تاوی 29 نی یله یازعی سه سوکه
 توتلور و تاجمادی تارش سه سب قاله
 45 حو جالف یازعی بایر کلا جینله
 18 کامساحول می کانه یدره یازعییا بایر

شولای 30 نی یله توتیشی کالون بولب کینه تالادی
 برگه جیب یازعی سه سوکه نه زمره نه بز
 شولای جیب بوتکاسکینه تاعش تانتو سبیطا کالادا
 کور جینیه بولب کینه حالف پرواقت قوله ارنا کازینا توتوب
 تاوی تار اعشده یور یله شولای تاعش کالون تار اب
 کینه بزنگ ته وگی حو جالف تار الهام بیگ نق تودوب
 قالا

حالف کازینلا شولای حالف کر سه کر کالون کرمه سه یوق
 تایرم نوردی حو جکیت دیبا یازعیان دیله شولای کوب
 حالف تار الهی

بز شاه نه قالان کلا حو جالف تقلاب نه زمره نه باشلا دق
 شولای بیگ توتیشی یازعی سه سو توت
 حالف صابانه ای بیر لاشیب شفا کینه شته بیر لاشیب
 قاینا یه شله بیگ کولله شله حالف حو قلا نیا قارانی

ک تاوی کالون شنگ بزنگ تاوی توتلور حو جالشفا

بوته ت ناو له ابرئیلکی ئوسی هو جالف قالدی
 بنر که ماشینا له کوپ قالدی کاتسعا کاسیل کاترا نکا
 هم باشقا ماشینا بنده
 شولای ئیگت بیک یاغشی ئوگهی 250 بوته بودای
 بیمر دی بر گیلندادان
 شولای هانق بیک کوگلهی گورله ب شلهی
 هانق بیک یاغشی بودای شه پهی ئاشای هه در بر
 هو جالف سو یار عا ئاز ئالب قویدی

1931/ نی یله اتای ئویشی کالجور بولا هه در نه بوته هانق
 کردی ئوگهی 68 هو جالف کیره یی قالدی
 کالجور عا نه در سه گ کیره گ دیب سور او بیر سه گ
 کالجور بودای ئاشای شوکا کیره م دیگاک هانق کوپ
 شولای عا نه در ایاز انور عا نه در
 یه شله ک کالجور دا شسته کوگلهی گار موک لیس
 ئویش بولا کیره بنر شوکا کیره بنر دیب عا نه در ایاز انور

1930/ نی یله کالجور دا سوسلار نور نه ا
 بنر سا بر انیا بولا شول و اخفت هه سیته هه سیته
 ئور تادان پییلا ئیشک بده بولنگه شونه کالجور هه دان
 شوقا لار دی بولب قو یانر شونه سا بر انیا باشلان
 مو هه تیاز فاته بنر هیم سوز باشلای کالجور بوته سی بیر واقعا
 منه اسنر ئاد ادا کالجور کیره نور عا هانق کوپ سینه شولای

۱۰۱
۳۵
بشنک تاشا قاراب توده اسنه (بیرگانه هافا کوره بزننگ تانه اعا)
بزن تاسو پات تینه بزن نی پاته امسا نی پاته ایو مسسا
بزن شنه در بزن سنده ایو گوشت نیلی تینه کالهونه بولا سنده دیا
سوزن بوئنه
ه دره عیانه نیفا سه عده قسقه ا پاتکولا شنی کله درگ
یول پیله بزن دیا یوزرق نویب توسته ل سو عقی
قویا بو تاولنگ با تری بولا بیگ کاسلی کشی تیدی
شولای بزننگ برده هلنگ ۱۹۳۵/ نی یله ا کالهونه در
توگشلی تودی ۱۸ کامسا مول ۳۱ کانه درانه
بار تیا کالهونه بار سنده ایو پاتر ا کالهونه تیدی
شولای کالهونه با شلایا کته بزن تینه در عا یوزر مسئله دره
یول پیله درگ

۸۵۲

شولای قالدون یاغشی ئشلای باشلاماس سوعشلار
بولوب کینه 39 نسی یله افسین سوعشی بولا
کوب تورهای گورما سوعشی بولوب کینه 1941 نسی یله
بیگ کوب یه شله قایتهای توروب قالالار
سوعشی توراققا قار تولا 45 نسی یله ابوت
قالدون بیگ یاده بولوب قالا حالقه ائانه ئیم کیشله
ئیلگت ئاز سه سه له در ماله ا بیگ قالدی

میه ناعنه زاکیر نامانه بایف قارننگ بر جکییه هست
بانه ام شاییناک کوزی تودندا
یاخییا شاییناک کوزی نه وول توتیر عات توتیری
هه زنگی یوزر توتیره زراوتی توتیر عات تاول بولعان
مشی دور سده ی باره شونده ای توتیری تاوله اده ای
تولک مه سده ی راهمانا تاولی تاول توتیر تاول باشقیر تاول
توتیر عات بولعانه اده بره پیور راهمانا تاول تاولی بولعان
کو تو کو خرا توتیری عات تاولی بولعان
یوزر نه زراوتی توتیر تاول باشقیر عات بولعانه اده قویسی
قوتولا یاخییا کوزی توتیر عات تاول توتیر تاول
یاخییا کوزی توتیر عات کوزی ده کیکلک ده ای دیپ توتیر تاول

یاخییا شاییناک کوزی دیپک سور
باره تاولی شاییناک کوزی توکل تانگ توتیری تاولی
تولک شاییناک کوزی قاتعانی یاخییا کوزی بولع

هیسابلانا
بو توتیری تاول نه سده که شاییناک کوزی بولع توتیر تاول نه
بزننگ توتیر تاول باشقیر و تاول تاول تاول شوعولک تاول
یاخییا کوزی توتیر تاول تاول تاول تاول تاول تاول
توتیر عات کیسی بولا بو به تاول تاول تاول تاول تاول
شونده باره باره ساهمه اده تادام بولا توتیر
یا تا بو قاتر تاول تاول تاول تاول تاول تاول
بل تادام یا واپ پیور تاول تاول تاول تاول تاول
شونده اده سوله شه توتیر تاول تاول تاول تاول تاول

تول هاقودی یا حیا قادری توثره تولى هاقودی تودی
 یوق سوئله در توله تونگ شایان باشند ساس
 تیری بله هندی تالب توپقنا کید پ بشت توثره
 توثره ادیب توشا قلاى یا حیا قادری

بو ~~تول~~ تاد تیشگننه به شاگه تادام شایان بولیاغان
 شولای تیلی قایدان قاسیب کیکلاه شولای پیشورلا
 باشه گن تادام بولغان پوقیزدا تیلی تاورلقدان قاسقان
 کیرپاسنی واقعتا

شوراه شایان یا حیا کودی بولوب قالغان

نو تکالیف عادی ۷۵۸

بهر ناز ثاوله ا قز ناز لو حاشیت ثاوله عادی
بهر و ا عت ثانا می کسی قودا پو رب سبب
کینه قاید المریکی نسی ثاوله
ثانه ابار رب بهر تاشی کشتی کرب بهر و لدرنگ
قز ناز حوجا باشی قودا بهر

ثول نوز بالا عت نوشرب سبب کینه
بار رب کز قز ناز ثانا عت نوز ناز قودا پو رب کینه
بله به

نوش قز ناز ثانا می یگنت ناز ثاقصت سورا سنا
یگنتی سورا سنا بله نده سوز کویه حال ثاقصا
بیم و نوز نده سوز باشلا تا قولی بله به
قز ناز ثانا می حال سورا می نوز کشتی ثانه
نوز کشتی هیکر ۲۵۰ سوم ثاقصا سوز شکر ۵۰ کلا
قز ناز ثانا می یگنت هم بال بر یکی بود

باشی قودا به نرس قایت یگنت یگنت
ثانا عت نازینه قولن بله به بیم بود او قاسی
بله به هیکر ۲۵۰ سوم ثاقصا سورا عادی
یگنت ثانا می به نده کینه درینا پولا
به نده کینه به یگنتی سورا عت ناز یار توش
بیم م دیب به به بیم به باشی قودا عادی

کینه بارب ناعنه سولک شنه بک سور ~~نفرنگ~~ نفرنگ
 یانه بیه دی نفرنگ ناعنه درینا بولهای
 باشی قودا ناعنه قایتا درینا بولهای نفرنگ

ناناهی ناعنه دی

ننگنه ناعنه قایتا کینه قایتب که که شی نینه
 نودیه سیهیه درینا بولهای ناعنه ناعنه کیسی
 شول نفری قودا بولب بارب

تالنه باشی قودا بارب کینه سوز سوز اعانها

درینا بولب دیب

شوند ان نفرنگ ناعنه ننگنه ناعنه
 سولک ساقرب نالا شونده موللا کیترب نیجاب
 نوقنه ز ادا نکا بر یوز سوم ناعنه بیه

شولای ننگنه ناعنه نفری کینه قایتا

شوند ان قایتا بر ناعنه تور عاسی کور شنه دیب
 نوی یاسار عا کینه شی یاسی شول کونده مال ناعنه کینه لهر
 نوی یاسا بیز دیب کینه شی نینه لهر کوبه ناعنه کینه

ککشی کینه

نوی قودا نوی قودا نوی قودا نوی قودا نوی قودا

ننگنه ناعنه نوی بیلکله وگه بارب

نفرنگ ناعنه شول کونه مال ناعنه بارب سوز دی

واقعتا يئنه مال ثار عا بار الاله كشتي يه شي ينگنلار
 ينگنلار توپعا قاندا شقاع كشتله ده بولعا سنجاب
 له توپ نور الاله بيه سيميرك ناره قى يه عني شي ليتمر
 بولا مال ثالوسي ني شولاي يوله ائسمه له ده
 شونه ان ياخشى قننا قنر مال ثالوسي كيلب كره
 شولاي شي - لاكون قوناق بولب قاينا الاله مال ثالب
 ده نه نه كييه و قنر يا تشا باره وني كوته قنرني كورمه ده كه
 قنر كييه وني كورمه ده
 واقعتا يئنه لك قنرنگ ثاناسي ده بار يئنه شول كونه
 توپعا باره عا شي قودا شي قودا عا كييه له ده
 لوسي ناه ينگب
 كييه و ناه تدا بره ثونه بيه ناه ينگب توپعا شولاي
 ينگنلار ناول شوسما بيه توپعا كره ب والاله
 قودا الاله قودا عيلا ده قنرنگ ثاناسنا كره له ده
 ده نه نه قنر قوشا عا واقعتا يئنه قنر الاله بيه توپعا
 عيلا ده توپعا الاله
 قنر الاله ينگنلار باره الاله ناه ان ثافنا ثالاله قنر قاستي
 شوني ثاله بيه ديب ينگنلار يئنه سنده و ثافنا ثالاله
 قنرني ثاله ده قنرني قوشا دانه ثاله شولاي
 ثالب قاسو عا داني بولا نور عا داني
 شونه ان قنرني ثاله بيه ناه الاله ده بيه يئنه له ده

فخر تابلوی > بی. فخر فی بزم سه عده ثاله ان ثاپاد ب
 بزم تو یگا شاد شاد و شسته تو ترغیب قویالار فخر کو تو ب تو کر ا
 حذر کبیه و ثالمر عا باد الار
 کبیه بزم شاد و شسته بزم تو بزم بولا کبیه و کبیه فخر کو تو ب
 تو ترغیب تو بزم

مینه ا به شی بنگشده کو تو ب نور ایشیک ثاسقا
 ایشیکه ایشیکه تاز ایشیکه شاد فخری ثاعسی تو تو ب
 کبیه و فی کمر تهی تو د الار کبیه و ناعص ثاعسی تو له ب
 بنگشده که کمر کبیه کبیه و (بوسا عا ثاعسی)
 بنگشده ثاعله ا ثاعلار ثوده تب بزم ده له فخر یا شتا که گی
 سیه فخر ننگ تو بضمنا ایشیکه ثایاعصا تو ترغیب و گی سیه
 شکه نه سیه ثاله ان نه سیه بولسعاد ایشیکه کمر ب قاپ
 بنگشده سوزنک حاکون ثاله نه ایشیکه بولس
 شولا یوقا فخر عا ایشیکه له دی تو ترغیب قویا

مشولای کبیه و ده فخر ا ثاله انرا فخر ثاشی قاپار عا تر شالار
 مشولای ثاشی سیه ایشیکه بولس قوشاد بنگشده سیه
 حذر و اقا مالایه ایشیکه بزم ثاعسی دیب که له فخر لار
 نه ننگ سوزنک که له کبیه و که ایشیکه کوی بزم ده یله
 ثاعسی بولس کبیه و کبیه بالالار فی سیه ثاشی

کیسه و گله کیسه تری منوسا یا عالاد ثانی ابر تاسما مال
 نیلپ قویا لار شول تاسما مال کیسه و ناقصا به یلد
 سفا (شاه زه یلدان) شولای قوی ثوب کیسه
 هه زه کیسه و قش بیشتا نانسا ساین قونا قفا بار ب بودی
 شولای جهی یسه هه زه ثاوله ای بوته کیسه و له
 تاوعا سفتب بود یلا چیشلپ یا لانفا کونله بودی

بود ب قاینا لار
 هه زه واقعت یسه قشنی ثالب قاینا لار
 هه زه قشنی ثالب قاینا لار باره لار ثامعت جیعت بولا
 قشنی ثوب قاینا لار سفقانه کیسه و منگ یسه سی
 بره ثوی واقی ثامسا سینه بولما بالالار شولای کونوب

تورالار
 یگنده ناز صنب کیسه و بود کشته نه زه له نه ب بود یلد
 کیسه و له ای یا قش ثانی بولسا ثوله اثار صنب سفا
 نه گرده کیسه و منگ بود کشت قووب بار ب ثالا ثالیسا لار
 کیسه و بود کله ثامسا ثوله مهی نه گرده قووب بیتب
 بود کشتی یا شنده اثار تب ثالیسا لار کیسه و بود کشتی

ثامسا ثوله ب سانب ثالا شولای کیسه و بود کشتی بیرو لار
 ثامسا یی یگنده بریش ثالالار ۴۵-۵۰ ی ثامسا صنب سفا لار
 منشی قانان یگنده یسه سفا تود می ناقصا قلا
 بره لار نه یسه له قود ای کیسه ثامسا ثوله ب یسه
 ثامسا کوب بیسه یا قش ناقصا ثامسا کولسا یا مان ناقصا

باشم قند قار امانوی
چه رنگ به ملی و قتی ناد شقا پاره نه نه ای نورمان
واقت قنبر و شنی و ایتی بولا
شوقا قار امانی صبر ناول بشوند ای قار امانوی نوتکاره
شولای بمر و ایتی کاله کول سه ویتی سیر کای ناولی بله
بمر بولب می مه نه یتیر ای ناولی سافر الاله 28 - 29
یللاره صبر یافه ات یورنده ن ناول تقا کشتی بولا

شولای ناله ات سیر و کای ناولی سافر
می مه نه یتیر ای ناولی نور یلا ناله بله ن گارمون
شکر بیگالاه بله ن صبر و کای ناولی کید له
سیر و کای ناولی قاری ناله صفا نونه ن ناله باعا
یتیر بیسی نو کر تب نونه یا عیب پاره اوونه نوسلی
باساب قاری ناله ناله شونه ن ناله قی ساهماگونه
نالب بانه الاله شولای قار شللاب نالب قاینا الاله
سه بوینده پالانقا خود و ب کو کوب نور الاله
ناله صبر حارق سهو بی یمنی کوب نه نه ناله
بشمر با کو کوب نور الاله
نالی سهی شنب بو نه نه ناله ناله صعب
قوناق بولالار ناله قی سه نه نه کیسی راعی

کوباشی پشتر با سوره کله با نیت بولب ناب
قالا لا بو سوره ک نیت کوبه شسته که بوله
ه نه نه نگی یا قلی کوره شی با شله نا کتم با تیره شوک
نور سوره ک نیت پیره له قایسی یا قلی جیسا

ت شونده ان نیت نسی نوبت کوبه سوره با شله اده
سیره کای ناولی ه نه نه نوبت با شله ای
نیمبرای ه ه ه نه نه سوره پینه ایه شله ای
نالار بالی تو تو فی یار انا
سیره کای ناولی قاده صاف سالب نوبت کوبه سوره
قار صاف سالا لار بالی نله کتر با نالا بالی ننگ
باشنا سیره نیت ننگ تاب نیت ننگ تاب دیم سوره سنی
بر کسیت بله ن مویننا نلب قویا
ه سوره سندی بیه بالاسی نیلی حاقونی نزل با
کتره شولای بالی تو نالار سبابی ناچار بالی
بو نوبت ه ه ه نه نیمبرای ناولی نوا نوا
بالا نوبت لاب قاینا بنزده سز که نوبت نابار بنزده
شولای بر و اکت قایسی نیت له

1918 مئی 22 نئی یو لہا قاتل شہر

1918 مئی 22 نئی یو لہا قاتل شہر
شکوہ لکھنؤ بزرگہ زور نیکو لایا ہاشا کارشی
کاہی تورا مشوق تارنیت ٹالاہ زور نایا
ہاشلا سیر دہ تاراب یونہ زور نیکو لایا
بالا لہ باریدہ آباد نیکو لایا
ہاشا سور اتنے تو کو بڑے شونہ ات
یہ تہا ہاشلا قاتل بزرگہ کو زور نیکو لایا
خو رماست دیب بزرگہ تارنیت یو لہا قاتل شہر
واسیہا شہر قاتل شہر

1930 مئی 18 نئی یو لہا قاتل شہر
خو لہا قاتل شہر 18 مئی 1930
خو لہا قاتل شہر 18 مئی 1930
خو لہا قاتل شہر 18 مئی 1930
خو لہا قاتل شہر 18 مئی 1930

شولای خەزەرە شەرقە کەسێ ئاوانی لەمە مەزەر ئاوانا
بارە الە

خەزەرە شەرقە کەسێ ئاوانی قەرەشی ئالە
قوناقلەنی سیلاب قەرەقا ئیئەلە
خەزەرە شەرقە کەسێ ئاوانا

خەزەرە شەرقە ئاوانی یگەلە کەسێ ئاوانی
کەسێ ئاوانی یگەلە شەرقە کەسێ ئاوانی
کەسێ ئاوانی یگەلە شەرقە کەسێ ئاوانی
یگەلە شەرقە کەسێ ئاوانی یگەلە شەرقە کەسێ ئاوانی
بارە الە

خەزەرە شەرقە کەسێ ئاوانی قەرەشی ئالە
قوناقلەنی سیلاب قەرەقا ئیئەلە
خەزەرە شەرقە کەسێ ئاوانی قەرەشی ئالە
قوناقلەنی سیلاب قەرەقا ئیئەلە
خەزەرە شەرقە کەسێ ئاوانی قەرەشی ئالە
قوناقلەنی سیلاب قەرەقا ئیئەلە
بارە الە

شولای ئاوانی یگەلە شەرقە کەسێ ئاوانی
بارە الە
شولای قەرەشی ئالە
قوناقلەنی سیلاب قەرەقا ئیئەلە
خەزەرە شەرقە کەسێ ئاوانی قەرەشی ئالە
قوناقلەنی سیلاب قەرەقا ئیئەلە
بارە الە

قارم قورمغاندا ایشا بسم قورمغانی بیک کینه
 به یله نه لی دی بو خانوت همه نه به یور سلا
 بینه دی همه نه به کانسکه قایم عیدرام بینه دی
 قورمغانی شنه به به قورمغان بونه دی بینه دی تیشی بله
 تار تیب نالیرما نوره دی کیله شولای تیشی بله تار تیب
 ثالا

شولای قایم شنه به قایم لاله
 بو تونغا ناله لی به عینی ته نقیبت یار ایتیاغان
 هوز کونه به که هالف قایم کینه به عینی سمیر و کله
 ثاول موسا قارم همه به باشقارانه

هوز کینه اقالغان به یی به هوز که کیله له
 توبه تیرمه ک توسون تاسولانیرما یار ایتیاغان
 بو شنه به دودسی بینه یار بینه باشقارانه بالالادی
 بینه هوز بینه ده توره جان کیز مستیا بالالادی
 همه به ثاولی نه یی بو بینه ا تونیر عاسی
 بالق بله به فایده انا تیشی تار ایتیاغان
 سمیر و توبه ثاولی توره مان شینه تونیر ثالاله
 تیشی تار ایتیاغان شولای قارم تونیر له به یور
 قارم کله تیرمه عانیان تیرمه عانیان بالالادی

توعلمم سالاد و نوردند ۱۹۵۵ نی
 بیک سینقه برنگ ۲۲۱ و افانه بولدس
 یهمه بولنده اوک هوعنوب ۲۲۱ به شونده
 به سوله شوب نوردنقا به کشفه صبا کون کشفه
 به شله ی گنه و افانه بولعاسی برده سفهای لیسه
 دوشه صبا کون و افانه بولدس یهمه بولی شنده
 نانا ناسی یلای یهمه ده هه م کشفه
 قاره اتلار سوزی بیک دورسی سوزن بالا باورن یهمه
 نانا ناسی نوکرب یلای مه گشنگه کشفه دیب
 ۲۲۱ به شنده و افانه بولدس سالاد و نیملی بالام
 نو نوتولهای برده و افانه شولکله شنگه نالام
 تا شلاب کشفه کشفه ننگه کورده بولعاسی برده
 نینه ده در کیری قایتهای ناسی بالده و افانه
 بالاک نولسه به شته ی نولسن نولسن یهمه سی نولسه
 بیکره که ناوره منگ نولسن باشقالاته عا کشفه
 کور شولای نوتو صبا کشفه کشفه به شنگه
 برده و افانه نولسن یهمه ده و افانه شنگه

ئوعلشم سالادە ئوردە ۱۹۵۲ نى
 بىك سىنقىمىمىز ئىكەن ئاۋاۋە بولدى
 تېمىمىز بولغان ئوكىمىز ۲۵ يە شىنقىمىز
 بىز سولە شىب ئوردە ئاۋاۋە يە كىشىمىز كىشىمىز
 يە شىبىمىز ئاۋاۋە بولغان بىرە سىقماي كىشىمىز
 دوشەمبە كۈنى ئاۋاۋە بولدى تېمىمىز ئىشقىمىز
 ئانا ئاناسى يىلاي تېمىمىز ۲۵ يە كىشىمىز
 قانە اتلار سوزى بىك دورى سوزى بالا باۋىر ئىشقىمىز
 ئانا ئاناسى ئوكىمىز يىلاي مە كىشىمىز كىشىمىز
 ۲۵ يە شىبە ئاۋاۋە بولدى سالادە ئىشقىمىز بالام
 ئون ئونلارمىز بىرە ئاۋاۋە ئىشقىمىز ئالام
 ئاۋاۋە كىشىمىز سىب مە ئىشقىمىز كورە بولغان بىرە
 ئىشقىمىز مەزە كىشىمىز ئاۋاۋە ئاۋاۋە ئاۋاۋە
 بالام ئولە يە شىبىمىز ئولە ئولە ئولە ئولە
 بىكە مە ئاۋاۋە ئولە ئاۋاۋە ئاۋاۋە ئاۋاۋە
 كورە شولاي ئولە ئولە مەزە كىشىمىز يە شىبىمىز
 بىرە ئاۋاۋە ئاۋاۋە ئاۋاۋە ئاۋاۋە ئاۋاۋە

عوهرم ئوتى فەقىرلىككە
يەشەدە دەرد كوردەم
سۇنقا ئردى فەقىرلىككە

ئادەلقا ئولەم

ئاشىقماز دەرد بىر ئىشتە
بىلىش شىكەرگە كەردەك
ئىشك شونەدە مەن بولام
ھويوب ئىشك ھەلەك

يەشەدە ھەلەك شونى ئاپتەم
تورەدە شىكەر قەدەر بىلىشك
بىك قىيەتى شونەدە تورە
تەننى يەشە بىت ئىلىم
ئوتتەنە ئوتتەدە دى بىك
توغان ئىكەن غەربان بولدى
قايە ئالار ياتماي
قايىتقا كىشى بىك ئاز قالغان
ئوتتەنە بىر ۋاقىت
كۆزى بىلەن كوردى ئالار
كۆپە قالغان ياتىب

بولدی شونداي و اقنلاردی
کوکده قویاشی گورمهنی
توردی قارشی توت ئسندە
واقیت یتیمای ئولمهنی
کوب ئاولده کوب بینالار
قالدی ئالار کوهرگه
ئاندا کورگه عا دابلاردی
ئونونما بده عوهرگه
یه شی بالالار ~~کیله هفت~~ هفت گه نه یتیم
کیله هفت هفت گه کونگا
ئوتگان ده ده ریشکا نوشوه
یوقو بیرمای ئول تونده

بومیلاردی گورله ناسه شه
شیلاب تودا پولده دی
رانیلار یاردام خودای
کوب ئانگ ئولگانه دی

به شلنگ توت به شست کوک

نشانهایم میت قاده رعا

به شلنگ توت به شست کوک

که تم نه لی میت هاما ند ا

به شلنگ کیم ی قاده کوک

بوعار میت ^{لا به شست} قوت

توتب کیم ی یک لیک

نشانهایم هاما ند ا میت

یک به ا کیلر لیک

خازر شندی میت قاده تابه م

یوره گشم برد ا قاده تابه ای

به شلنگ

یوره گله یوره

نایا قاده یوره تاله ای

شوند ا ح صیه م قاده تلعتهم

سنتب کیم م یا الانفا

صیه م شول واقده توت م

میت ا کوک بیک تاده ا قالعانه

به شلنگ شولای هندگه تابه م

به شلنگ قاده به بلیک

شستی شلنگ هندعانه

عاده واقف توتب لولیک

هادر شلنگ توتب بولک

قارانه بولمانه اقدردنگ بولهای
 ششله بده یاراب بولهای
 نه الله نوزم ثاقند شیوعی
 تو لکن نوزده ایدرمهای
 آشتینا مینک یوزد لکن نه الله قایده اینه درگ
 ستمام ثابا لکن یوزده می هو مینک
 تو لکن یقه درگ

ز امان نوزده می قوشقا نینما
 کوردم بایناقا ثیلدردی
 کسدم بیک کوبا هولا دردی
 کوردم بیک کوبا بیله دردی
 قشقی عالقی کونله درده
 یوقلا مایسا نونله درده
 منده ای ثاور قینق لقلار
 کسدم بیس بونه درگ
 دوشی یل عینوارده کسدم سقین بیلده ان
 کوبده نونه می عالده ان بولدم قایشی
 کوبده نونه می بیه کینه بی واناک بیلیم عالقلاردا
 یارشب کرکاسی هوعسقا منلنقنا
 یوق ثاناردا
 ثانده ان نوزده منده ان نوزده باینا بیه منلنقلاردا
 دوشمان ثانی کونوب کورده می یوقا نینه می بایناقلاردا

به لهما عاندا در نیشانهایلا در
یا و عا قور لسن کتم بار سس
سانلق قورله ایشولای ساتق
نیزه کی به تمسوت دوسا
قورالسن قورلیا قالسنا

نه شی و اقتدا هه در کیم له زده ره هه د عومور کیمه
نه کیمه گنه هه ره هه یسه تور موتی نالو ئسه
دایره دایره دایره دایره دایره دایره
یورگان یوریه ملی بولها لا توغان دایره دایره توغان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم مالك يوم الدين
ثبته كما لا عهد ووه ثبته كما ناستا عيت اهدينا
سيرة نيت موصوفه قيم لسيرة التي له على من
عنه هيم على سيرة من عزوبه على بهيم واه ذاليت

ثلف لهم ذالك كتاب له به في هذه
ليل موصوفه قيم الذي يوثقونه بايلعدي
وايه قيموا السلطه تاوه مينه به قه قنه موصوفه
يوتفيقون ذالدين يوثقونه بايلعدي
ثو ذيل ايله يله وما ثو ذيل ميا قه بايلعدي
وه بيل ثاخير قه موصوفه يوثقون ثوله ثيكه على
هذه موصوفه بايلعدي واثوله ثيكه موصوفه
موصوفه

يسرى وهـ لـ قرآن هـ كيم ثيننا له مينه ل
هو دسه ليم عه لـ سيرا ط هـ ستقيم
هـ لـ ذيله العزيز الرحيم ، ~~لـ~~ ليتونه ديه
قه ما ما ثو نيره ثارا ثو هوم هوم قه هوم
عه قيلوت له قه د حه قه قه وهـ له ثله ديهيم
قه هوم له يو ثمينوت ، ثيننه جه عه لـ في
له عنا قيهيم له عله قه هي ثيله الاذقاني قه هوم
هو قيه هوم وهـ جه عه لـ مين به ينهي له ديهيم
سه ده وهـ مين ~~هـ~~ هـ لفيهم
سه ده قه عاشاينا هوم قه هوم له يو بسيره
وهـ سه وهـ له ديهيم له ديه هوم له لم تونف يره
له يو ثمينوت ، ~~هـ~~ ثيننا ما تونف ديه وهـ له قه ييهو
الذكره وهـ لخشى الرحمان بيله يبي قه بشي هو
بيما عه هيره تيب وهـ الجرين كاه ديم ثينه له حنف
ثو حيبو للهوتي وهـ لكتوب ما قه داهو وهـ اثارا هوم
وهـ كولي شه يثيه له حسه ييه هوم في ليهامين هوبين
وهـ ذره به هوم وهـ له لـ له سطحه القه ديهيني
ثينه جائه

Содержание (Йөкмәткеһе)

Шәрифүлла Мырзакамаловтың иҫтәлек язмалары (инеш урынына).....	5
Памятные записи Шарифуллы Мурзакамалова (вместо предисловия).....	7
Көндәлектәр (башкорт телендә).....	9
Дневник (перевод на русский язык).....	62
Легенды: происхождение названия «Тубаляс».....	98
Происхождение названия «Шайтан–Кудей».....	108
Башкирский праздник «Карга–туй».....	111
Малоизвестные свадебные обряды д. Урманчино.....	112
Стихотворения Ш. Мурзакамалова.....	113
Приложение.....	117
Фотографии Ш. Мурзакамалова.....	130
Һүзлек.....	134
Литература.....	135
Фотокопии.....	137

Научное издание

**Мырзакамалов Шәрифулла
ИСТӘЛЕК ЯЗМАЛАРЫ**

**Шарифулла Мурзакамалов
ПАМЯТНЫЕ ЗАПИСИ**

Автор-составитель

Абубакирова Залифа Гарифулловна

Научный редактор

Абдрафикова Гульнара Хависовна

Компьютерная верстка

З.Г. Абубакирова

Разработка и дизайн обложки

Б.С. Ишемгулов

Электронное издание сетевого доступа

*За достоверность информации, изложенной в сборнике,
ответственность несут составители*

Подписано к использованию 29.12.2025.

Гарнитура «Times New Roman». Объем 41,3 Мб. Изд. № 60.

*Институт истории, языка и литературы УФИЦ РАН
450054, РБ, г. Уфа, пр. Октября, 71. Тел.: (347) 235-60-50*

E-mail: rihll@anrb.ru